

PANNON LŐKÖK

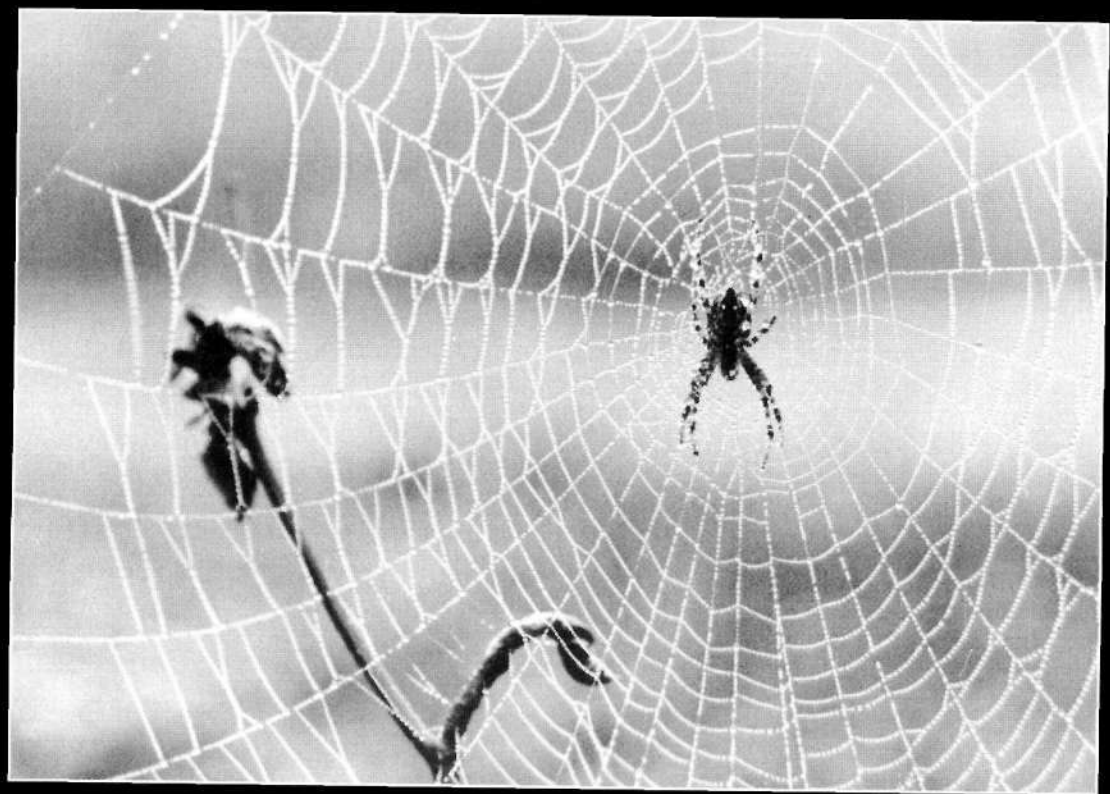
Kulturális folyóirat

1999

6.

NOVEMBER
DECEMBER

PANNON ÍRÓK

Kulturális folyóirat

4. évfolyam, 6. szám. 1999. NOVEMBER-DECEMBER

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Bogár Imre (Zalaegerszeg), Kiss Gábor (Zalaegerszeg),
Müller Róbert (Keszthely), Papp Ferenc (Nagykanizsa), Szántó Endre (Hévíz), Vajda László (elnök)

*

SZERKESZTŐSÉG

PÉK PÁL

főszerkesztő

*

BORBÁS GYÖRGY, CZUPI GYULA, HORVÁTH KRISZTINA, TAR FERENC

szerkesztők

*

MUNKATÁRSÁK

Bence Lajos (Lendva), Cserba Júlia (Párizs), Heitler László (Pápa), Kardos Ferenc (Nagykanizsa), Várdy Béla (Pittsburgh, USA)

PÉNTEKIMRE

főmunkatárs

*

TÁNCZOS KATALIN

kiadói titkár

A címlapon és a borító belső oldalain Szakony Attila fotói láthatók.

A műmellékleten Csiszár Elek műveit, a lapban Icsu Molnár István grafikáit közöljük.

Készült a Nemzeti Kulturális Alapprogram, a József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány,
Hévíz, Keszthely, Nagykanizsa, Zalaegerszeg és Zala megye önkormányzatának támogatásával

ISSN 1219-6886

Megjelenik kéthavonta.

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Elnök: Orsós Jakab • Felelős kiadó: Lackner László • Gazdasági vezető: Puplics Gézané

Szerkesztőségi levélcím: Pék Pál 8800 Nagykanizsa, Ady Endre u. 12/B. Telefon: 93/314-460

Előfizethető csekkel a Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg, 755-00258-10809415 sz. számláján.

A lap megrendelhető a ZALATOUR címen: 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér 1. Tel./fax: 92/311-469

Az egyes számok ára 120 Ft. Előfizetési díj egy évre: 420 Ft.

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg

Nyomdai előkészítés és tördelés: Kuzsner Csaba Nagykanizsa

Nyomdai munkák:

Szépirodalom

Béri Géza: A tornác kövén (vers)	3
Hules Béla: Jó és rossz (esszé, befejező rész)	4
Friedrich Dürrenmatt: Minotaurusz (Erdélyi Z. János fordítása)	8
Németh István Péter: Liber miraculorum (versciklus részletek)	14
Pomogáts Béla: Integráció, regionalizmus, kisebbségi, kultúra (tanulmány)	20
Jenei Gyula: Mint őseember, Őszi zsaluk, Felhők és évszakok (versek)	27
Lukács Dávid: Eltorzulhat, A táj lelepleződése, Nemezis (versek)	29
Nyírfalvi Károly: Havak hava, Ez az éppen, hogy nem... (versek)	30
Jékely Zoltán: Új évezred felé (vers)	31
Alföldy Jenő: Jékely az új évezred küszöbén (tanulmány)	31
Szoliva János: Ott, akkor (vers)	33
Cukor György: Három szín (vers)	34
Sárkány Márta: Remény (novella)	35
Cserép Csaba: Aszfodélosz virágok (novella)	37
Meliorisz Béla: Nézzük csak tovább (verspróza)	42
Debreczeni Tibor: „És ki az a Pál?” (monodráma)	43
Szentmártoni János: Béri Géza költészetéről (tanulmány)	47
Alabán Ferenc: Quo vadis, neoavantgárd (tanulmány)	50
Penckőfer János: Harsonátlanul (szonettkoszorú)	55
Beke György: Mi is a nemzet szellemi-lelki egysége (publicisztika)	63
Dudás Sándor: András, A mester (versek)	67

Testvérműzsák

Matyikó Sebestyén József: Hat kérdés Csiszár Elekhez	68
Laczkó András: Rippl-Rónai József és néhány kortárs író	70
Borbás György: Élete a tánc - Orsovsky István koreográfus	74

Melléklet

Csiszár Elek képei	
Páskándi Géza kézírása	

Szemle

Szokolczay Lajos: Páskándi Géza költészete	81
Szili József: „Légy, ha birsch, te »világköltő«...” (Kecskés András)	83
Kovács András Ferenc: Adventi fagyban angyalok (Kelemen Zoltán)	87
Lőrinczy Huba: Búcsú egy kultúrától (Márfai Molnár László)	89
Stjepan Blazetin: Knjizevnost Hrvata u Madarskoj od 1918. do danas (Papp P. Tibor)	91
Fenyvesi Ottó: Buzz off • Várnagy Ildikó: Szószobrok (Kilián László)	94
Nyírfalvi Károly: Testünk jele a papíron (Dienes Ottó)	95
Dobozi Eszter: Az elhívott ember drámája	97
W. B. Yeats: A háromkirályok (vers)	98
*	
Szepesi Attila: Csízio (vers)	99

Béri Géza

(1933-1979)

A TORNÁC KÖVÉN

Még ki se nyílt, a kapun túljutottam
 hanyatt-homlok, a tornác vak kövéig.
 Vonaglik szám különös fintorokban -
 jól megtanultam az írás ígét,
 ó, itt nekem még időm és jogom van
 fordulni el, keresni újat, régít,
 s bár legyen üldözöm mindig nyomomban,
 egy szó ölében feljutni az égig.

És itt a kőre rogytam, amit nem hiszek.
 Túl csiszolt. Merev. Hűvössége józan.
 Poklos a képzelet - itt kígyó nem sziszeg,
 az ígért fogcsikorgatásom hol van?
 Sírás se hallik. Ennyi könny? Tized-
 részénél többet nyeltem undoromban.
 Tapintom. Lám, a kő mégis rideg.
 A térdemben az ízület megroppan.

Nyirkos közöny, mely átjárja a csontot.
 Idáig hát. - De hogyan? Nem tudom,
 mit tehettem, a vádbeszéd mit mondott,
 elmarasztaltak már félúton.
 Mindegy - mert sorsa lesz a meg nem rontott
 szavaknak, s fényük száll a glóbuszon,
 talán itt más, és más értelmük volt ott,
 a csendülés örök. Arra hivatkozom.

Itt nekem még időm és jogom van
 fordulni el, keresni újat, régít!
 Igen, jogom. S megvédem élve-holtan:
 egy szó ölében feljutni az égig.

Hules Béla

JÓ ÉS ROSSZ

Utólagos reflexiók egy esszéhez

(Megismerés és rossz)

A vázolt entrópikus események kijelölik a változás irányát; meg tudjuk mondani, hogy valamely formáció fiatalabb-e vagy öregebb²⁵ - de vajon ez a változás *tényleg* haladás-e valami pozitív irányban, *tényleg* fejlődés-e, vagy csak valami „öregedés”, netán kimerülés? Mit „tud” ez a világ jobban, miután lehetőségeit mintha inkább fokról fokra kimerítené, miután teljesen kijátszotta az elemek felépítésének lehetőségeit? Az a *komplexitás*, amely a monoton csomósodás, vagy az „elementumok” kialakuló sorában adódó diverzitás révén létrejön, egybevezethető-e az *élővilág* sajátos komplikálódásával: az egyre „tanultabbá” válással?

Nagyon kérdéses (mondottuk), *teljesít-e* bármit a („magában vett”) kozmosz, miközben egy kezdeti, „kaotikus” kavargás után ezekben az „érdekes”, sajátos formációkba rendeződik. Hajlamosak vagyunk úgy vélni: nemigen - hacsak nincs kétszenlében egy olyan *további* (mintegy „ezen kívüli”) „játék”, amelynek a feltételei épp eme vázolt

„kozmo-evolúció” során teremődnek meg. Bár mennyire óvakodnánk, hogy szubjektív szempontból tekintsünk az eseményekre, nemigen hárrthatjuk el, hogy épp az *életet* lássuk ilyen „játék”-nak.²⁶

A csillagok túlnyomó többsége esetén a magfúzióból nyert, kisugárzott energia, úgy látjuk, többé semmire nem használható „hulladék”-ként szóródik szét a világtérben. Némely napok erre - kivételesen - kedvező környezetben azonban eme energia egy részének felhasználásával információ halmozódik fel.²⁷

Ez a „globális” megállapítás nagyon kérdéses részleteket hordoz. Micsoda, mennyiben, miről „informálódik”? Kétségtelen, hogy az élő rendszerek tartós fennmaradása csak úgy lehetséges, ha az ehhez a fennmaradáshoz szükséges, *környezetükhöz képesti* „igényeiket” alkalmas „intézményekkel” biztosítani tudják - miután eme „igényeket” a környezet nem biztosítja *automatikusan*. Az *igény* és a *környezet adottságai* közötti eltérés kiegyenlítése *ennyiben* a környezet adott vonatko-

25 Ahogy egy „képtelen utazás” során megmondhatnánk, hogy valamely, a miénknél egyező struktúrájú másik világ fiatalabb-e a miénknél.

26 Túl (vagy „innen”) a később mondandókon, indokolja ezt az a *szukcesszivitás*, amely az idáig tartó sajátos lépések egymás után sorolását megengedi. Ha „mennyiségileg”, vagy *helyi* mivoltában jelentéktelen is az egész kozmoszra kiterjedő, egyetemes folyamatokhoz képest, az élet *sajátossága* legalábbis egyenrangú az élet-előtti „újdonások” sajátosságával.

Ha „elfoglaltságunk” (vagy éppen rövidlátásunk) mondatja is, úgy látszik, egy feltételezett *élet nélküli* kozmikus történet nem lenne más, mint „vak legördülés”. (Perszel Ha senki sem *látja...!*)

De van itt még egy-két meggondolandó. A világ képe (nagyjából) már a ma is ismert, amire abban az élet megjelenik. Az „élet” mármint mintegy erre a - „kész” - kozmoszra „felel”. De vajon eme kozmosz *kialakulásának* a - „korai” - lépései láthatók-e ilyesféle „feleletnek” az akkor fennálló viszonyokra, tehát az élet-előtti formációk (vagy azok közül valamelyikek) felfoghatók-e olyanoknak, amelyek „reflektálnak” a fennállóra, azt mintegy „lereagálják”, vagy épp „interiorizálják”, megkettőzik, tükrözik? Továbbá világos, hogy az *élő* egy „kész” világban, épp mint *arra* így reflektáló, csak fokozatosan, egy *evolúció* lépéseiben jöhet létre, bontakozhat ki. De miképp értsük meg egy *világnak* - mondhatni a pusztá „semmi”-ből való kibontakozását??

A kozmo-evolúcióból hiányzik egyébként az a *szelekció* (és

az abban - mint említettük - rejlő „tanulás”), ahol a „sikertelenebb” nem egyszerűen „hátramarad”, de „hátramaradó”-ként sem maradhat a terepen, ahol nem egyszerűen az egyre kevesebb „sikerese” árválkodik; az utóbbiak a hozzájuk hasonlóan sikeresek *sokaságát* hozzák létre, betöltve velük a sikertelenek - „kiürítette” terepet. Úgy láthatjuk: a világot két dolog mozgatja: a nagyon pontosan beállított specifikus „természettörvények”, „állandók” (a kezdeti feltételek...), valamint az általános (és tautológ - „logikai jellegű”) *rendsztörvények*. (Pl. a kiszámíthatatlan helyi behatások végzettségének valószínűségét csökkenti, ha azonos funkciójú - és önpótló - résztvevők nagy számban vannak szétszórva a területen.) Úgy láthatjuk az - így értett - rendszertörvények „igazi” terryuma az *élővilág*, míg az élettelen alakulása „csupán a »természettörvények« vak működésének eredménye”...

(Tudjuk, az *evolúciós* „alkalmazkodás” lépései is „vakok”. (A „belátás” - különösen hosszabb távon - csak a „legmagasabb szinteken” működik.) Ugyanakkor a „tautológia” az élet-telenben is jelen van: „fennmarad, ami fennmaradhat”; „működik, ami működő-képes”. A „megfelelő” pályán stabilizálódott bolygók tartósak - vagy: megfelelő nagyságú természetes fúziós reaktorok (csillagok) tartósan egyenletes teljesítményt adnak - stb. Látjuk azt is: a „természeti törvények” a „fontos” szereplőket „megfelelő valószínűséggel” állítják be; „kedveznek” nekik...)

27 Ebben a felhalmozásban (viszont) elengedhetetlen az egyes korábbi, „haszontalanul kiégett” csillagok után maradt nehezebb elemek jelenléte is.

zásainak valamilyen „ismeretét” feltételezi, eme „ismeret” *elnyerését* követeli meg.

Úgy láthatnánk, az élő rendszer *megszerzi* az ismeretét. Valamilyen értelemben az élők valóban „szereznek” ismeretét: tájékozódnak az aktuális viszony (a környezet - valamint saját állapotuk) változásáról;²⁸ a („megelőző”) *habituális* „intézményeket” - és ugyanígy a tájékozódás képességeit - azonban nem „szerzik”, hanem (mint írjuk) *elnyerik*.²⁹ „Nagy távolságból” úgy látszik, mintha a lények sokasága, a faj az evolúciós lépésekben is *próbálkozna*, mintegy „tesztelné” környezetét. Annyit talán megjegyezhetünk, hogyha nem is *így* történik, a *változékonyság* „intézménye” révén („így-úgy”) mégis ez történik.³⁰ Egyébként a faj „mint ilyen” csak ezekkel a *kapott habituális* eszközökkel léphet előre. (A *tapasztalati* szerzett ismereteket csak a legfejlettebbek adhatják tovább *generációk között*, egy-egy populáción belül, kismértékben; *nagyléptékben* - lesz róla szó - ezt csak a „tudatos” társadalmak tehetik.) A („tényleges”) *aktuális ismeret* csak az egyed mozgásterében érvényesülhet.

Vessük itt közbe, hogy aminek a fennmaradását ezek az ismeretek - mondjuk hozzátéve: „egyre inkább” (?) - biztosítják, az nem valamely konkrét „anyagcsomó”,³¹ hanem valamilyen „elvi szerkezet”, amely folyton változó anyagon, anyagokon realizálódik. Ebben a *szerkezetben* van („egyben”), halmozódik fel az információ.

Kérdés: ha az egyed fel is vesz különböző aktuális (váratlan) ingereket, és ezekre megszabott választ ad (adekváton viselkedik³²), „ismeret”-e ez olyan esetben, ha a (hipotetikus) lény számára örökletesen adott az inger-helyzetek egy zárt sora az ezekben a helyzetekben adandó feltétlen válaszokkal. De még ha *tanult* is a viselkedés (a lény

felismeri a már előfordult helyzettel való egyezést, és *kipróbált* megoldást ad rá), ez a paralel vagy szukcesszív egyedek által újra és újra megszerzendő - „szüksős” - ismeret-halmaz a lény (a faj) saját körében mutatkozó sikerességének biztosításán túl rendelkezik-e valamilyen „egyetemes jelentőséggel”? Kétségtelen, hogy még a *genetikusan adott* intézmények is *sajátosak* (ti. az élettelenhez képest), és „információ-jellegűek”, amennyiben egy környezethez képesti tartós és hatékony „tudást” jelentenek; mindezzel együtt ha az élet valamiért megrekedne egy ilyen „kezdeti” fokon, legfeljebb „érdekesség” maradna, „igazi fontosság” nélkül.³³ Amennyiben úgy hisszük, hogy mi, az emberek, az emberiség *valóban* a fennálló létezővel (a léttel, a világgal stb.) „összemérhető” ismerettel rendelkezünk, azt mondhatjuk eszerint, hogy a minket megelőző szintek „tudása” annyiban „valódi” *tudás*, amennyiben így felhalmozódott az a *potencialitás*, amely az emberi szintű megismerést lehetővé tette. Az evolúció - az élet - emberelőtti lépései eszerint („csupán”) az *emberi hardver* kialakulására voltak jók, amely hardver alkalmas az emberi szoftver hordozására.³⁴

Ha a *világ* az, amit mi annak ismerünk, nehezen mondhatjuk, hogy egy „primitív” lény - ha „találkozik” is a világgal³⁵ - *ismeri* azt. Még a legfejlettebb állatoknak is legfeljebb egy szűk „környezet” adódik. Nade ha mi most *ismerjük* a világot, a kezdeti ember „világa” szintén csak egy valameddig tartó *környezet* volt (azon túl a „világ vége” - ahogy még a közeli idők természeti népeinél is). De még az ókori *világ* is legfeljebb a Földgolyó volt;³⁶ csak az Újkor szeme előtt jelenik meg lépésről lépésre - jól-rosszul - a Kozmosz.

És ma sem tudhatjuk, mit mennyire látunk „jól”;

és mintegy „kiméra-szerű”, hogy már ezen a fokon megjelenik az *érzékenység*: az élő „megszervező” saját létét. (Ami a létezés létezésé teszi - és az ismeret ismeretté -, a *megélt* - a „fizikai világ”-ról kikristályosodó ismeretek függvényében *mindenestül* „kiméra-szerű”, - ahogy másutt részletesebben elmondtam.)

34 Elnagyoltan! Világos, hogy az emberi tudás nem adódhat egy „üres gép”-nek; az „emberi szoftver” az egész evolúció során összegeződő „proto-szoftver”-re rakódik; így az elődök sora *ezt a tudást* „szervezte meg”! Emellett az ember (ha elkülönítjük is a világ-egészről - és látni fogjuk: bizonyos értelemben-fokig el *kell* különítenünk, ahogy *az élőt általában*) nem izolált alanya („ma sem”) a megismerésnek; teljesítményében - ahogy fennlétében - az egész élővilág részt vesz, reprezentálódik.

35 „Találkozik a világgal”: nem tudhatja, hogy valami „külső”-vel találkozik, amíg *magát* nem képes *elkülöníteni*.

36 Ha *látta is* a csillagokat, ezeket a Föld szűk környezetében helyezte el.

28 Amely állapotot alkalmasint a környezet függvényében *helyreállítani* kell.

29 Csak érintjük, hogy a „növényi stratégia” jórészt a - jórészt ugyancsak változatlan - környezethez képesti *habituális* intézményeken alapszik.

30 Habituális sikon a faj mintha - passzíván - „simulna” környezetéhez. (Az éghajlathoz; a rendszeres - pl. évszakos - változásokhoz. Tehát *eltüntetné* az igényei és környezete közötti eltérést.)

31 „Valamennyire és valameddig” az *egyedekben* még csak-csak, de a *faj* esetén már végképp nem! (Az „élet” nem egyedet, egyedeket jelent, hanem valamilyen *fajt*, *fajokat*; „fajtát”, „fajtákat”. Ha ez nem kifejezett tárgya is fejtegetésünknek, annak követésénél sohase felejtsük szem elől!)

32 „Adekváton”: a „primitív” szervezetek viselkedése csak egy *feltételezett séma* szerint „adekvát”; csak statisztikusan, nagy vonalakban „megfelelő”.

33 „Érdekesség” persze egy nagyon elvont értelemben: *kinek* lenne érdekes? - ugyanis *önmagának* nyilván nem. Sajátos,

egyáltalában *mi az*, amit látunk - hiszen a *látvány mögötti* „valamit” eleve nem tudjuk ellenőrizni, a látvánnyal egybevetni.³⁷

Mégis fel kell tennünk, hogy a világot, valódi világot ismerjük meg, és hogy „egyenrangú félként” állunk vele szemben. Mindenesetre a világ megismerésének nincs jobb, azaz *valami másik* módja. Valamint hihetjük, hogy ismereteink „objektívek”, azaz valaki „más” számára is érvényesek lennének.³⁸

Úgy tűnik nekünk, mintha a „megismerés” ez volna: egy valamiért kíváncsi szellem, egy „személy” bele igyekszik kukucskálni a „más fajta” világ-ba. Ezzel szemben az a - paradox - helyzet, hogy a megismerő a „világ” valamiképpen *kikülvül* része, amely szembe kerül a világgal, „elcsúszik környezetétől”, és saját miséjében csak úgy maradhat meg, ha valamiképp „gondoskodik”

37 A „magában való valóság” kérdését (hogy micsoda az, ami bennünk a látványt kelti, minden, szükségképp részleges „látás”-tól függetlenül) nem firtatván úgy kell hinnünk: *van* valami a mindenkor képen - amiben nekünk egyedül adódik - *túl*; hiszen enélkül értelmetlen lenne *kutatnunk*, adott képünket „helyesbíteni” akarnunk. (Mondhatnánk: miután a *kép* - tapasztaltuk - *nézetünk*: valamilyen „akcióink” szerint változik, minél több „nézetét” igyekszünk megtekinteni. Ám tudjuk: „lényegesen többről” van szó; valamint a vizsgálat eredménye nem egyszerűen „látvány-parádé”: a kép „élesedése” az ahhoz alkalmazott, lehetővé vált műveletek végén „sikerességünk” növekedésének záloga - ti. a *korábbi kép szerinti* sikerességünké „is”.)

Itt mindjárt jegyezzük meg, hogy az „adott világ” nem merül ki valamely „fizikai konglomerátum” makro- és mikro-szerkezetének adataiban; így a „jobban megismert” sem csupán ezen adatok bővülése, korrigálódása.

Ha azt mondtuk (továbbá), hogy a „primitív” lény csak „találkozik” a „világ”-gal (tulajdonképpen ezúttal a „lét”-tel) [nem pedig egyben „ismeri” is azt], a talált adottságokban mégis csak a *világgal* (a *léttel*) *találkozik*.

38 „Érvényesek”: ugyanis az adott ismereti körben. Ez újabb kérdéseket vet fel. Ugyanis pl. az ókori Egyiptom ismeretei („elképzelései”) az égről és a földről (és „sok másról”) már a mostani embernek is érvénytelenek, tévesek. Mondhatnók: ezekkel az ismeretekkel („elemi fokon”) el tudnánk tájékozódni egy olyan környezetben, mint az egyiptomiaké volt. Azaz, egy „idegen”, megkapván ezeket az ismereteket, elboldogulna ott - *ha szükségletei (és általában habitusa) „lényegében” ugyanolyanok lennének, mint azokéi, akiktől az ismereteket kapta*. Nos, ez nem túl sok... (Ha *eltérő* szükségletei vannak, és ezek kielégítéséhez elegendő eszköze, *bizonyos felvilágosításokat akkor* is nyerhetne az ottani viszonyokról - feltéve, hogy legalább *fellogó apparátusa* alkalmas a felvilágosítások átvételére és felhasználására...)

Meg kell jegyeznünk, hogy mindez - és a majd elmondandók - csak *azon a képen belül érvényes*, amellyel rendelkezünk.

39 A *helyzet* mindig az „alany” és a környezet *viszonya*. Itt Őn maga állapotáról is értesülnie kell, amiben adott határok között *autonómon* intézkedhet, ám ezek az intézkedések rész-

megmaradásáról (különben „elcsúszott” helyzetéből „visszacúszik”); így mindenkor helyzetéről értesülnie kell.³⁹ Csak eme a világból való⁴⁰ fogantatása folytán lehet a megismerő *érdekelt* a környezet (a „világ”) állapotában, amely fennmaradásában *ilyenként* fenyegeti - illetve állapota (=léte) megőrzésének eszközeit nyújtja, nyújthatja - bár jórészt nem *spontán*.⁴¹

Kérdés most már: „teljesítünk”-e valamit a megismeréssel („teljesül”-e valami így általunk); tehát a megismerés valami „jó”-e. Természetesen nekünk *jó*: elkerüljük általa megsemmisülésünket, ezen túl előbbre jutunk („előbbre jut *valami*”) a komplexitási skálán. Emellett, ezen belül egy „új világot” teremtünk: sajátos „kultur”-tárgyak és „technikumok”⁴² sokaságát, amelyek együtteséből egy a „puszta biológiai” meghaladó organizáció körvonalazódik⁴³; másik oldalról egy „gazdag” „belvilág”-ot - amelynek jelentős

ben „automatikusak”, másik részük viszont a környezetre irányul. Végül amit így megismer, nem önmaga, hanem a „világ” („külvilág”). (Hogy testünket hogy hozzuk alkalmas helyzetbe - hogyan mozgassuk izmainkat - azt *priméren* nem tudjuk. Hogy *külső tárgyakat* hogyan hozzunk alkalmas helyzetbe, azt tudjuk.) Mikor magunkat is megismerjük, ugyan csak a világ részeként adódunk (ismert paradox módon) magunknak. (Kérdés, hogy „szubjektívitásaink” - fájdalom, éhség stb. - mennyire szólnak a „világ”-ról. Ezek is lehetnek többé-kevésbé közvetettek, „nekem szólók” - pl. „*nekem fáj*” -, de ha mondjuk is: „éhséget *érezek*”, leginkább így mondjuk: „éhes *vagyok*”. - Viszont: „van kezem, lábam”, ahogy „van házam”. Ismét eszerint: a környezet egy része hozzám tartozik. Nemigen mondjuk: „vannak felhőim”; még kevésbé: „van *világom*”.)

Mindenesetre az *én - nem én* úgy látszik valami *fokozati*.)

40 „Anyagi”(?)

41 „Nem spontán”, ami épp az „elcsúszás” lényege. Az *entrópia* persze *belülről* fenyegeti a lényt (mint a „visszacúszás” alapvető lépése), ám eme entrópia ellensúlyozásának eszközei ismét a külvilágban vannak (a behatás elleni védekezéseivel együtt, amely behatás ismét épp azért veszélyes, mert entrópiikus). (Maga a *belső* entrópia ugyanama *világ* működése, amelyből a lény „kicsúszott”. - Most már sajátos, hogy a lény létrejöttét, fennmaradását *ugyaneme* világ generálja, lehetségesíti. Tehát nem egy a világba való *külső* behatolás.)

Ha mégis ilyen „külső behatolást” akarnánk feltételezni, ez a „behatolás” nem a *posteriori*, hanem „a világ kezdetén” beépített; a „kozmosz” *szerkezetével* adott.)

Egyébként ha valami „szellemi” érdeklődne a világ iránt (hogy abban valamit tegyen), hacsak nem rendelkezik *korlátlan* megismeréssel, (ugyanígy) eme világ „elemeit” kellene „tologatnia”, hogy így fokozatosan képet nyerjen róla. (A „szellemi” kimérája végül is *megjelenik* a világban, mint - legalább - a *negentrópiás* folyamatokat „kísérő”, azokban kibontakozó TUDAT, érzékenység, élménybeliség.)

42 Technikai eszközök, berendezések.

43 Az együttesbe - természetesen - magunkat is beleértve - hacsak „magunk” immár nem *ez az együttes vagyunk*.

komponense éppen az eme megismerés során nyert ismeret-együttes.

Am egyrészt mindez ismét csak túlélésünk nagyobb biztonságát szolgálja, másrészt a *mi* „immanens létartalmunk”, amelynek *rajtunk túli* vonatkozása vagy érvénye kérdéses marad. Persze, ha a megismerés (eredménye) („csak”) *nekünk* „jó” is, „egyetemesen” „jó” lehet, ha *mi* „jók vagyunk valamire”, ti. nem csak magunknak. És ugyanígy, ha a megismerésből adódóan a *biológiai* létet, létformációt *technikaiba*, tehát ennyiben egy „magunkon túliba” vittük is át, ez ismét nem csak egy „jelenség”-e, analóg módon ahhoz, ahogy korábban a „primitív” életformákról vélekedtünk?⁴⁴

Felmerülhet azonban, hogy a világnak olyan megismerő része - „szerve” - vagyunk (hiszen a világba tartozunk), amellyel ez a világ *megismerheti önmagát*, „adódik magának”, önmaga tudatára jut.⁴⁵ De minek a világnak önmagáról tudnia? Hogy *tegyen* magával valamit? Feltehetjük, hogy (épp) a *megismerő részt* készíti, hogy az igazítson rajta („vigye” valahova). Nos, az ember tényleg képes valamit tenni, alakítani - hacsak szűk környezetében is.⁴⁶ Amint környezetétől elcsúszott, bizonyos különlegességekre

„tett szert”, és amikor önmagát fenntartja (mint másutt rámutattunk), - „egyben” - *különös szükségleteinek gyűjteményét* tartja fenn. Kérdéses, hogy így „jót tesz”-e a világgal.⁴⁸

Végül azt is vélhetjük: amit megismerünk (meg kell ismernünk), az nem a „világ” önmagában, hanem annak révén, *valami más*. Ismeretünk valóban nemcsak „világ-ismeret”, vagy amennyiben az, úgy nemcsak tartalmában, de jellegében is messze túlterjed a „fizikai kozmosz”, annak részei, azok viselkedése ismeretén, vagy másképp: döntően nem azt tartalmazza, ha van is a „megismeri a világot” fogalmazásnak egy ilyen sugallata, és ha maga ez a kozmosz-kép lényeges háttére is lét-konceptuálásunknak.⁴⁹ Ugyanakkor ez a komplex „ismeret” nem vezet valamely *globalizált* tárgyra (még ha van is valami - vagy többféle - „alapozása”), hanem mindig „törmeléken” (ha töredékei valamiképp összerosódnak is).⁵⁰

Lehet, hogy van valami „mindenen túli” - de nem bonyolodom itt megfoghatatlan fikciókba. Úgy tűnik, a „végső válaszok” nemcsak megfoghatatlanok nekünk, de a nekünk adott „lét” mindenkor *kitér* az ilyen megragadható végső válaszok elől.⁵¹

44 Ott azonban a feltételezeten „primitív” formában megrekedt életet a *megismerés* szempontjából ítéltük jelentéktelennek, *ennyiben* valami „puszta jelenség”-nek. Azt mondtuk: e szempontból („igazi”) jelentősége épp az, hogy *nem rekedt meg*: fejlődése *hozzánk* vezetett. Így ha *általunk* a *megismerés* szempontjából (is) hatékonyabb *technikai* létforma jön létre, ez (ebből a szempontból) ránk is megnyugtatóbb.

Ami jusson bármeddig a megismerés, kérdés: (a látszatra „transzcendens” lépések ellenére is) kilép-e „végül” („valóban”) az *immanenciából*.

45 Ha a világ *időben sokáig* volt is úgy, olyan állapotban, hogy nem lett - és lehetett - ilyen sajátos „önszemlélő szerve”, kijelenthetjük (és itt nem fejtjük ki), hogy „világ” nem lehet „puszta tárgy”, *alany nélkül*. A „világ” *ez világ valakinek!* „A világ önismerete” koncepciót nehezíti, hogy bár „eredjen a világból”, a „valaki” mindig *más*, mint a (neki adott) világ. Tehát a világ soha nem lehet *közvetlenül* önmaga tárgya. Itt feltétlenül felmerül, hogy az ilyen alany, a „valaki” „a világ kedvezményezettje”, akinek a világ megmutatkozik - netán akiért van. Így a viszony mintegy megfordul.

46 Feltehetjük, hogy ez a környezet egyre nagyobb és nagyobb léptékű lesz...

47 Így az adott környezet, „a világ” nem jó neki úgy, ahogy van. Ez *annyiban* biztató, hogy készíti arra, hogy *tényleg tegyen is valamit*.

48 Egy aprócska példán: a színlátó (és így eredményesebben tájékozódó) ember *szinkedvelő* lett, így a gyakorlati megkülönböztetést segítőn túl is „színezgeti” világát. (Igaz, ennek is van haszna, az így elért jobb közérzet jót tesz a teljesítménynek...) Közhely: szükségleteink („pillanatnyi szükségle-

teink”) kielégítéséhez romboljuk környezetünket, ami még fennmaradásunkat is veszélyeztetheti. Aztán: míg azt hihetnők: működésünk eredménye esetleg az lehetne, hogy javítjuk a „világ” energiagazdálkodását, „energiaéhségünkben” épp hogy pazaroljuk az energiát. (A „Dyson-gömb” éppen arról szól, hogy egy fejlett civilizáció ahelyett, hogy hagyná, hogy napja energiájának zöme „hulladék-hő”-ként távozzon, az egészet valamilyen „rendezések” elérésére fogja vissza.)

49 Ha az ismeret valamiképp „önmagunkat” adja is meg, a „megismerni a világot”-nak nem lehet alternatívája egy ~
εξ ἑνὸς σωμάτων!

50 Még ha fel is sejlik benne valami „végső” („pl. az Isten”), az is ebben a sokféleségben, amiben a látvány újra és újra szét-esik, hogy mondhatni legtöbbször valamely adott *részletre* tapadjunk. Dehát, mondhatni, *ezzel van dolgunk*, még ha valami általános mögöttesében. (Számomra abszurd a mereven Istenre tapadó szem, nem abban az értelemben, hogy a létben nem kevés az abszurd. Aki minden percében közvetlenül az „egyetemessel” akar törődni, azt ugyanúgy elhibázza, mint aki belevész a részekbe.)

51 Úgy emlékszem, elmondom másutt, hogy ami nekünk adatik, az mindig egy - elmosódó szélű - rövid tól-ig. Ennek a „től-ig”-nak az irányában mindig látni vélhetünk egy „végső pontot”, de úgy tűnik, a „lét” az ilyen extrapolátumtól mindig „elkanyarodik”. (Nem azt mondom, hogy „visszafordul”.)

És az *adott képnek* mindig megvannak a maga premisszái: *ennél* nem tudhat többet. Erre kell rábiznunk magunkat.

Friedrich Dürrenmatt

MINOTAURUSZ

(Ballada)

A lény, akit a Napisten leánya, Pasiphae szült, és egy Poseidonnak szentelt fehér bika meghágtá, azt követően, hogy Minos szolgái - hosszú láncot alkotva, nehogy elveszítsék - bevonszolták, egy zavaros álom hosszú évei után, ami alatt egy istállóban tehenek között felnövekedett, ott találta magát a Daidalos építette labirintus padlóján, hogy az emberek védve legyenek a lénytől, a lény pedig az emberektől, egy olyan építményben, ahonnan senki, aki egyszer oda belépett, ki nem talált újra, s amelynek számtalan egymásba illeszkedő üveg-fala volt, úgyhogy a lény nemcsak saját tükörcképével kuporgott szemközt, hanem tükörcképek tükörcképével is: mérhetetlenül sok egyforma lényt látott maga előtt, s ahogy megfordult, hogy ne lássa őket tovább, ismét mérhetetlenül sok egyforma lényt látott maga előtt. Ott találta magát egy kuporgó lényekkel teli világban anélkül, hogy tudta volna, az mind ugyanazon lény. Szinte megbénult. Nem tudta, hol is van, meg azt sem, mit akarnak a körülötte kuporgó lények, talán csak álmolta, még ha nem is tudta, mi az álom és mi a valóság. Ösztönszerűen felugrott, hogy a kuporgó lényeket elkergesse, s tükörcképei ugyanakkor ugrottak fel. Meglapult s vele együtt lapultak meg tükörcképei. Nem hagyták elkergetni magukat. Arra a tükörcképre meredt, amely hozzá legközelebbinek látszott, lassan hátramasztott és tükörcképe is eltávolodott tőle, jobb lábát egyik falhoz lökte, ide-oda hánykolódott és fej-fej mellett találta magát tükörcképével, óvatosan hátrált, s hátrált a tükörcképe is. Önkéntelenül megtapogatta fejét, s ahogy tapogatta, tükörcképei is megtapogatták fejüket. Föl-emelkedett és vele együtt emelkedtek föl tükörcképei is. Lenézett testére és összehasonlította azt tükörcképei testével, tükörcképei pedig lenéztek testükre és összehasonlították azt az ő testével, s miközben ő és tükörcképei szemügyre vették egymást, felismerte, hogy ő ugyanolyan kinézetű, mint tükörcképei: azt hitte, ő az egyik lény kell legyen a sok egyforma lény között. Arca barátságosabb lett, tükörcképeinek arca is barátságosabb lett. Feléjük intett, azok visszaintegettek, ő a jobb kezével intett, azok bal kézzel integettek, de ő nem tudta sem azt, hogy jobb, sem azt, hogy bal. Kinyújtózkodott, ki-

nyújtotta karjait, üvöltött, vele együtt nyújtózkodott, nyújtotta ki karját és üvöltött egyforma lények sokasága, echója ezerszeresen verődött vissza, úgy tűnt, mintha ő üvöltene vég nélkül. Boldog érzés fogta el. Közeledett a legközelebbi üvegfalhoz, épp úgy közeledett hozzá egy tükörckép, míg ugyanakkor más tükörcképek távolodtak. Jobb kezével megérintette tükörcképét, megérintette tükörcképe balját, amely sima és hideg tapintású volt, előtte érintkezett tükörcképek tükörcképeivel a többi tükörckép. Ő a sima tükröt érintve futott a fal mentén, jobb keze tükörcképeinek balját takarta, vele futott tükörcképe, s ahogy most visszafelé futott a tükörfal túloldalán, tükörcképe is visszafelé futott. Ő pajkosabb lett, körbe-körbe ugrándozott, bukfeneket vetett, s vele együtt ugrándozott és bukfenecet vetett tükörcképek véghetetlen sokasága. A körülfutkosásból és bukfeneczésből, az ugrándozásból és kézenjárásból - ily nagy volt jókedve, mert a tükörcképek mindenkor ugyanazt tették, amit ő, úgyhogy úgy nézett ki, mint egy vezér, még inkább mint egy isten, ha tudta volna, mi az az isten - ebből a gyermeki örömből lassanként a lény ritmikus tánca formálódott ki tükörcképeivel, melyek részben tükrözve kapcsolódtak egymáshoz, részben mint a lényel azonos tükörcképek tükörcképei, s mint a tükörcképek tükörcképeinek tükörcképei, újfent tükrözve kapcsolódtak egymáshoz, míg el nem veszték a végtelenségben. A lény végigtáncolt labirintusán, át tükörcképeinek világán, úgy táncolt, akár egy torz gyermek, úgy táncolt, mint önmagának szörnyeteg apja, úgy táncolt át tükörcképeinek világmindenségén, mint egy szörnyisten. Tánca közben azonban hirtelen megállt, meredten állt, lekuporodott, figyelmes szemmel bámult és, vele együtt kuporgtak és mereven bámultak tükörcképei: tánc közben a lény a táncoló tükörcképek között olyan lényeket látott meg, amelyek nem táncoltak és nem olyan tükörcképek voltak, akik neki engedelmeskedtek.

A lány, ahogy a kuporgó lény visszafelé tükröződött, ott állt mozdulatlanul, mezítelelenül, hosszú fekete hajjal a kuporgó lények között, akik ott voltak mindenütt, előtte, mellette, mögötte. A lány moccanni sem mert, aggodalmas tekintetét arra a lényre szegezte, mely előtte kuporgott és

legközelebb volt hozzá. Tudta, hogy csak egy kuporgó lény van s a többi kuporgó lény tükörkép, ám azt nem tudta, hogy melyik az, amelyik nem tükörkép. Talán a lény volt az, aki előtte kuporgott, talán a tükörképe, talán egy tükörkép tükörképe, a lány nem tudta ezt. Annyit tudott csupán, hogy az előtte álló sor hozzá vezet, s a kuporgó lény mellett saját magát látta tükröződni és előtte tovább magát látta hátulról és maga mellett egy kuporgó lényt hátulról, és így tovább, termék végtelen során. Kezét mellén keresztbe rakva, megigézve tekintett a még mindig előtte kuporgó lényre. Azt hitte, megérinthei. Azt hitte, annak lélegzetét érzi. Azt hitte, annak fújtatását hallja. Hatalmas, fakó fénybarna szőrrel fedett feje egy bölényé volt, homloka magas, széles, és elfilcesedett gyapjúszőrzet burjánzott rajta, szarvai rövidek és olyan hajlásúak, hogy hegyük tövük fölé ért, vöröslő szemei a koponyához képest inkább kicsik voltak, foglalatuk pedig, amelyben ültek, kiemelkedett, a szemek feneketlenek. Az enyhén hajló vaskos orrnyereg ferdén álló orrlyukakhoz vezetett, a szájából hosszú, kékesvörös nyelv, álla alatt pedig copfos, tajtéktól ragacsos szakáll lógott. Ez az egész még elviselhető lett volna, ám ami elviselhetetlennek hatott, az ennek a bikának emberbe való átmenete volt. A bölénykoponya fölött bozontos, de lekopott szőrmehegy domborodott, melynek felszőrzetéből és tincsei közül két emberi kar nőtt ki, és most az üvegpadlóra támaszkodott. Olyan volt, mintha az irdatlan fej és fölötté a púp egy férfi testéből burjánzott volna ki, aki ugrásra készen gubbasztott a lány előtt, majd megint mellette és mögötte. A Minotaurusz fölemelkedett. Hatalmas termetű volt. Hirtelen felfogta, hogy más is létezik még, mint minotauruszok. Világa megkettőződött. Látta a mindenütt visszatükröződő szemeket, a száját, a hosszú, vállra omló fekete haját, látta a fehér bőrt, a nyakat, a kebleket, a hasat, az ölet, a combokat, ahogy minden egymásba ment át, összefolyt. A lány felé mozdult. Az távolodott tőle, miközben valahol másutt feléje mozdult. Üldözte őt a labirintuson, az menekült. Olyan volt, mintha egy forgószél minotauruszokat és lányokat sodorna ideoda, így kavargtak ki egymásból, össze-vissza és egymásba, s amint a lány az ő karjaiba futott, amint egyszer a testet, a meleg, verítékben fürdő húst érezte és nem a kemény üveget, melyet idáig érzett, megértette - amennyiben a minotaurusznál beszélhetünk megértésről -, hogy ő eddig olyan világban élt, amelyben csak minotauruszok léteztek, valamennyi bezárva egy üvegbörtönbe, de most egy másik testet, másik húst érzett. A lány kitépte magát, ő pedig hagyta, hogy így történjék.

Az hátrált, nagy szemét órá meresztve, s ahogy ő táncolni kezdett, táncolni kezdett a lány is, és ketjük tükörképei is velük táncoltak. Ő táncolta a maga formátlanságát, a lány táncolta saját szépségét, ő táncolta megtalált örömét, a másik a félelmét, hogy rátalált, ő a megváltását táncolta, az pedig a sorsát, ő a sóvárságát táncolta, az a kíváncsiságát, ő a tolakodását táncolta, s az táncolta húzódkodását, ő az erőszakosságát, az pedig körülölelését. Táncoltak és táncoltak tükörképeik is, és ő nem tudta, hogy megragadta a lányt, azt sem tudta, hogy megölte őt, hiszen nem tudta, mi az élet és mi a halál. Benne nem volt más, mint féktelen boldogság, amely valamiféle féktelen gyönyörrel egy. Felülvöltött, amint megragadta a lányt, és a tükrökben minotauruszok ragadtak meg lányokat, és az üvöltés egy iszonyatos kiáltás volt, egy nem-valós világ kiáltása, mintha nem volna más, mint ez a kiáltás, amely összekeveredett a lány sikolyával, aztán ő ott feküdt, s a tükrökben minotauruszok feküdtek, és ott feküdt, tükröződött a falakban a nagy szemű lány fehér teste. Ő fölemelte a lány bal karját, az lehullott, a jobbat, lehullott, s mindenütt karok hulltak. Kékesvörös óriási nyelvvel nyalogatta a lány arcát, kebleit, az mozdulatlan maradt, minden lány mozdulatlan maradt. Szarvaival áthengerítette, a lány nem moccan, egy lány sem moccan. Ő fölkel, körülnézett, mindenütt minotauruszok álltak és néztek körül, lábuknál pedig mindenütt fehér lánytestek heverték. Lehajolt, fölemelte a lányt, üvöltött, jajgatott, a sötét égbolt felé emelte, és mindenütt minotauruszok hajoltak le, emeltek fel lányokat, üvöltöttek, jajgattak, lányokat emeltek a sötét égbolt felé, aztán az üvegfalak közé fektette a lányt, odafeküdt mellé és elaludt, és vele együtt valamennyi minotaurusz, elterülve a fehér, meztelen lánytestekkel teli padlón. Ő aludt és a fekete hajú, nagy szemű lányról álmodott, üldözte őt, játszott vele, magához rántotta, szerette, s amint szemét felnyitotta, mellén valami belekapaszkodott összezsomósodott szakállába. A lány szárnyaival súrolta az ő fényszáját és meztelen, sárgásfehér nyakát a kis fejjel, a vörös szemekkel és a furcsán hajló hatalmas csőrrel valahova ömellé csüggesztette le. A falakra tollak, nyakak, szemek, csőrök zsiros bozótja tapadt, fölötté pedig ott körözött a lány, elsötétítve a pirkadó reggelt, lecsapott, elmerült, magával ragadott, elmélázott, remegett, vájkált, zabált, rikácsolt, elrepült, visszaszállt, ismét lecsapott, tükröződött a lehullásban és felszárnyalásban anélkül, hogy a minotaurusz értené, miért csapott le, merült el, ragadott magával, szállt fel, körözött, annyira beborította őt a röpdösés és szárnyverdesés, s ahogy

az egyre feljebb keringvén a most káprázató menny vakítóan fénylő semmijében feloldódott, a Nap áttörte az üvegfalakat és képét az ő agyába égette, mint hatalmas, forgó kereket, fénykévéjét az égbe döfte lányának, Pasiphaének bűne miatti, haragja jeleként, aki olyan lényt szült, mely - istenek megsértése és emberek átka - arra volt kárhoztatva, hogy sem isten, sem ember, sem állat ne legyen, csak minotaurusz, ártatlan és vétkes egyszerre. Látta a mérhetetlen, felfelé gördülő kereket, szemét lecsukva tartotta, mégis látta, az átok kerekét, mely órá súlyosult, sorsának kerekét, születésének kerekét és halálának kerekét, a kereket, amely ott égett agyában anélkül, hogy ő tudta volna, mi az, hogy átok, sors, születés és halál, a kereket, mely öföléje gördült, a kereket, amelyen őt törték kerékbe, s amint ott feküdt a Nap és vég nélkül visszatükröződő fényének perzselésében, árnyékszerűen vett észre egy lábat, mely az ő lábához hasonlított. Azt gondolta, a lány az, aki megint tud mozogni, és játszani akart vele. Fölémelte fejét és most két hátráló lábat látott. Felkelt. Egy lény állott előtte, aki hasonlított a lányra s mégsem a lány volt, aki baljában egy szétszagott palástot, jobbában pedig kardot tartott, de a minotaurusz sem azt nem tudta, mi az a palást, sem azt, mi az a kard, annyit tudott csupán - mivel a vakító napfényben a falak egyetlen képet sem vertek vissza -, hogy a minotauruszok és a lányok elhagyták őt, és a lány is, akit ő megragadott, megint tud mozogni, és elment, mivel már nincs itt. Ki volt taszítva minotaurusz-világából, egyedül a lényvel, aki őt figyelve hátrált, megállt, feléje indult és megint visszahúzódott.

A Minotaurusz jóindulattal telve közeledett hozzá, ha nem is volt fogalma arról az érzésről, mely más volt, mint az, amit a lány iránt érzett, kevésbé hirtelen, kevésbé mohó. Örült, hogy a járatokban játszhat vele és kergetheti, a lény talán elvezeti őt a többi minotauruszhoz és a lányokhoz és azokhoz a lényekhez, akik olyanok, mint ez az új lény. Csak gondosabban, gyengédebben kell bánni vele, különben mozdulatlaná válik. A Minotaurusz jókedvűen fújtatott, s amint a lény ismét meglengette a palástot, táncolni kezdett. A napfénytől sugárzó falak előtt mindketten árnyékként mozogtak, a táncoló és ugrándozó, tenyerébe csapkodó, majd ismét gyorsakat dobbantó Minotaurusz, a kendőjét lengető, előrenyomuló-hátráló lény, újra meg újra kardjával támadva, melyet köpenye alá rejtve vitt magával a labirintusba, hogy megölje a Minotauruszt, és most, hogy szemközt állott vele és látta annak gyanútlanágát, szégyellte magát. A Minotaurusz körülugrándozta, körbetapsolta és

körbedobogta. Örömet táncolta, hogy már nem kell egyedül lennie, reménységét táncolta, hogy találkozik a többi minotaurusszal, a lányokkal és azokkal a lényekkel, akik olyanok, mint az, akivel most táncol. A táncban megfélekedezett a Napról, a táncban megfélekedezett az átokról. Csak vidámság volt, már barátságosság, könnyedség, gyengédség. Táncolt, a lény pedig körülóllalkodta és körbeugrándozta a Minotauruszt, s amint a Nap leszállt, mindkettejük tükörképe láthatóvá vált megezerszereződött tükörképeikkel együtt. A Minotaurusz boldogan táncolt, hogy rátalált a minotauruszokra és az új lényekre, hogy hamarosan a lányt is megleli, akit megragadott és aki mozdulatlan lett, és azután elment, és a többi lányokat, akiket a minotauruszok ragadtak meg, és azután azok is mozdulatlanok lettek és elmentek. Kettesben táncoltak egymás felé és egymástól el, a tükörképek találkoztak, eltakarták egymást, átszáguldottak egymáson. Mindenütt egy minotaurusz táncolt körbe, forgott maga körül, és mindenütt előreszökkent és újra hátraugrott egy ifjú, ruganyosan, majd ismét bakugrásban, arra várva, hogy odadöfhessen, és amint a Nap leereszkedett a labirintus mögött és a falak mélyvörös fényben felragyogtak, odaszúrt, hátraugrott, nekidőlt az egyik falnak, s rámeredt a Minotauruszra. Az tett még néhány tánclepiést, mellében a karddal, jobbával kihúzta, csodálkozva nézegette, bal kezével a melléhez nyúlt, ahonnan feketén buggyant ki valami, elhajította magától a kardot úgy, hogy az végigcsúszott a padlón, jobbát ismét mellére szorította, megingott, úgy tűnt, mintha szédelegne, és ismét mozdulatlanul állott. Meg volt zavarodva. Nem értette, mi színezi a kezét és a fájdalmat sem, ami keblében dült. Csak annyit érzett, hogy ez a lény, aki odaugrott őhöz és valamit belenyomott az ő testébe, nem szereti őt úgy, ahogy korábban mindnyájan szerették, a minotauruszok, a lány, a lányok, s ahogy ezt megértette, bizalmatlanná vált, annál is inkább, mivel tudott gondolkozni, hiszen minden képként vonult át az elméjén és nem fogalmak formájában, mintha egyfajta képírásban érezne: hátha a lány nem is szerette őt és a többi lány sem szerette a minotauruszokat, ezért tették magukat mozdulatlanok és mentek el. Talán az új lényhez tartoztak, aki hasonlóan néz ki, mint a lány, és mégis más, olyan testtel, amely majdnem annyira erős, mint az övé, és odaugrott őhöz, ahogy a többi új lény ugrott oda a minotauruszokhoz, akik most, akárcsak ő, kezüket a mellükre szorították, ahonnan feketén buggyant ki valami; és amint a hat másik lány és a hat másik fiú egymás kezét fogva megjelent, mintha a tükrökben a

körbe-körbetévelygők sora nem szakadt volna meg, a roppant este fényében többszörösen megduplázódva, és amikor megtalálták társukat, aki az egyik falnak dőlt és remélte, hogy a Minotaurusz végre összerogy, a bikaembernek úgy tűnt - ha lett volna fogalma róla -, az egész emberiség órá tör, hogy megsemmisítse. Meglapult. Veszélyeztetve érezte magát, s hogy ne kelljen félnie maga miatt, rettegését szembesítette a büszkeséggel, a büszkeséggel, hogy ő a Minotaurusz, és ami nem minotaurusz, az az ő ellensége. Csak a minotauruszoknak volt joga a labirintusban lenni, egy olyan világban, amelyen kívül számára nincsen másik világ - hiszen csak ama istállók tehénmelegének homályos érzése pislákol emlékeiben, ahol felnövekedett. Az a fajta gyűlölet tört rá, amit az állatok tanúsítanak az őket idomító, megalázó, üldöző, leöldöső, megzabáló emberek ellen, az ösgyűlölet, amely ott izzik minden állatban. Szeme megtelt dühvel. Szájából tajték buggyant, és amikor az ifjú elvált a faltól, mert a Minotaurusz lapítását annak halálaként félremagyarázta, meggyőződve lévén, hogy halálos sebet ejtett rajta, s ahogy most az emberek, a lányok és az ifjak, a meglapuló körül, akinek dühét nem vették észre, kört képeztek és ujjongtak és vad körtáncban jártak körül a Minotauruszt, egyre gyorsabban, egyre féktelenebbül, mintha megmenekültek volna, egyre örültebben, anélkül hogy belegendolnának, egyedül el vannak veszve a labirintusban - hiszen a bikaember halála esetén az egymásba illeszkedő üvegfalak közül a kivezető kijáratot sem találták volna meg -, vélt szabadságuk mámorában egyre bizonytalanabban, a kurjongató kört mind szorosabbra vonva, a betörő éjszakában egyre fenyegetőbbben, ahol csak embereket látott és tükrökeiket már nem, midőn a körbeforgó és körbeugrándozó emberek eltakarták előle a labirintus falaira való rálátást, úgyhogy azok többé nem voltak képesek őt visszatükrözni, a Minotaurusz úgy érezte, a minotauruszok is cserbenhagyták és elárulták. Szemeit forgatta, zihált, mélyebbre görnyedt, izmait megfeszítette, magasba szökött, odarohant, szarvaira kapott egy lányt és eltűnt vele, újból és újból a magasba hajtva, a labirintusban. Azután dühtől fújtatva visszatért, vérmocskos szarvakkal - annyiszor dőfött oda -, s ott találta az embereket, szorosan összezsúfolódva árnyékszerű tömegben, miközben fölöttük a falakról az éhes madár-dzsungel már leereszkedett, sötét tömeg egy sötét tömeg fölött, hangzavar, melynek káromgása elvegyült az emberek jajveszékélésével. A Hold feljövöben volt valahol a labirintus mögött, és a leáldozott Naptól gyéren színezett éjszaka ki-

derült. A Minotaurusz támadott, odadőfött a fehér testek lágy összevisszaságába, áttörtetett, ismét dőfött, forgolódott, körbedobogta, ledöngölte, felnyársalta, szétszaggatta, összekeszálta, széthasogatta, mialatt az körülötte recsegve-ropogva ledőlt, csikorgott, szakadt, cuppant; a kiáltozó és üvöltöző embertömeget, amelyben a Minotaurusz vájkált, rikácsoló dögevő madarak sűrű repdesése egészen eltakarta: saskeselyűk, dögkeselyűk, üstökös keselyűk, királykondorok, kámzsáskeselyűk, füleskeselyűk, kopasz- és hollókeselyűk, kondor-keselyűk és urubuk kapdostak, vájtak lefelé, újra meg újra belemerültek; a dühöngő bikaember szüntelen dőfölés közepette szakított ki tagokat az emberekből, vért ivott, csontokat tört, hasakban és ölekben turkált, mignem a szárnyak, tollak, nyakak, szemek, csőrök, lábak és karmok lompos felhője feloldódott a holdfényben.

A Minotaurusz egyedül volt. A hideg falakon a Holdtól elvakulva tükrökeiket mint fekete árnyakat látta meg újra, melyek egymásba csúsztak és a labirintusban egyetlen árnyék-labirintussá nőttek össze. Fölemelte karjait, ökleivel fenyegetett, rázta őket, s vele együtt emelték fel karjukat tükrökei, fenyegettek ökleikkel, rázták őket, ami dühét annyira fokozta, hogy leszegett fejfel vaktában rontott neki az első árnyak. Áttörte a falat, az üvegszilánkok között bősziúten kereste a tükröképet, mely az övé volt ugyan, de úgy tűnt neki, hogy az a cserepek alatt van eltemetve. Roppant fejével odadőfött, s amint a következő falon megpillantotta tükröképet, még mindig nem fogta fel, üvöltésben törve ki támadott újra, fejfel előre neki-rontott, így az nézett ki úgy, mintha fejfel előre rontana neki. Visszaütődött, dühödött vörös bölényszemekkel bámult rá. Még hevesebben rontott oda ismét, még hevesebben ütődött vissza, ott maradt a hátán fekeve. A Hold még mindig a labirintus mögött járt, de már áttűnt a falakon, úgy tükröződve vissza bennük, mint egy majdnem-telihold, még ki nem kerekedett oldalának krátercsipkéi groteszkül felnagyítottak, és annyiszor tükröződött vissza, hogy a Minotaurusz azt hitte, egy olyan kő-univerzumba pillant, melyet forradások hálózhatnak be. Erre a Hold-világra bámulva attól rettegett, hogy ellensége felkel. Hasára hengeredett, bár az áruló nem állt fel, hanem ő is hason fekeve lesett át hozzá. A Minotaurusz a tükröképe felé kúszott, mely ugyanilyen módon közeledett őhozá; ő kész volt arra, hogy felugorjon és a másokra vesse magát, de miközben a másikat figyelte, úgy érezte, az is fel akar ugrani, szemében a másik szándékával. Agyába véste az áruló szörme-fedte arcát, a széles homlokot, amelyen elfilcesedett gyapjas szőr

burjánzott, ki sem látszódván egy üvegszilánk-hegyből, amely kéken szikrázott a holdfényben, a rövid, hajlott szarvakat, az enyhén ívelt orrnyergét, a nedves fényszáját, a hosszú kékesvörös nyelvet. A Minotaurusz lihegett, orrlyukainak gőze bepárasította a tükröt, amely felé csúszott, s mivel már nem látta tükörképét, kezével akaratlanul végigsimított a nedvességen, hogy elűzze a ködöt, s meglepődött azon, hogy a sima hideg felület mögött hirtelen felmerült az áruló hatalmas bikafeje, homlokával ösztönszerűleg odacsapott, a falra sújtott vele a másik homloka helyett, amelyik benne volt a falban és nem azon kívül. Megdöbbsent. Eltávolodott a faltól, dühvel villogott tükörképére, az pedig órá, jobbjával odavágott, a tükörkép baljával, kettejük ökle találkozott, ismételt ugyanazzal az eredménnyel, erre ő két ökkel vágott oda, a tükörkép ugyancsak, ő végül már dobolt a falon. Dobolta dühét, dobolta sóvárgását, hogy romboljon, dobolta vágyát, hogy megbosszulja magát, dobolta önfenntartását, de hirtelen úgy érezte, hogy ez a lény előtte, aki olyan lény, mint ő és mégis az ő árulója, mert az egy másik és mert mindaz ellenség, ami nem ő, ami nem megfogható, ami megragadhatatlan. Ugyan már mindjárt a labirintusban való ébredése kezdetén érezte - amiről még mindig nem tudta, hogy az labirintus -, hogy közte és a minotauruszok között valami titkokkal teli dolog lappang, valami falhoz hasonlós, de amidőn úgy táncolt tova velük, mint vezérük, mint királyuk, mint istenük, tova a minotauruszok világmindenségén keresztül, nem figyelt rá, de most, miután megragadta a lányt és saját testét az övéhez és az övébe préselte, s miután a többi ember testét szarvával átdöfte és széttépte, amikből valami meleg és piros csurrant ki, mint a saját testéből, érezte ennek az előtte álló lénynek nemvalóságos voltát, aki ugyan elárulta őt, de ugyanúgy tele van üvegszilánkokkal, mint ő, s talán saját arca épp úgy vérmocskos, mint árulójáé. Megtapogatta arcát, szemügyre vette kezeit, az ő arca is vérmocskos volt. Gyanakvón szemlélte tükörképét, úgy tett, mintha nem figyelne, érezte, hogy valami olyasminnek kell látszódnia, ami nincs. Rémuült volt s ugyanakkor kíváncsi. Hátrahúzódott, tükörképe ugyancsak, és lassanként megvilágosodott előtte, hogy ő maga az, aki ott van vele szemben. Megpróbált elmenekülni, de bármerre is fordult, mindig ő maga állt ott szemben, saját magát falazta be, mindenütt ő maga volt, ő maga vég nélkül, ahogy visszatükröződött a labirintustól a végételenbe. Megérezte, hogy nem sok, csupán csak egy Minotaurusz van, hogy lényből is egy van, ahogy ő is egy, és nincs előtte másik és nincs utá-

na másik, hogy ő elszigetelt, aki egyszerre ki- és bezárt, hogy őmiatta van a labirintus és csak azért, mert ő megszületett, mert olyan lénynek, mint ő, nem szabad lennie, a határ miatt, ami állat és ember, ember és isten között van, hogy rendben maradjon meg a világ és ne legyen belőle labirintus és ne zuhanjon vissza a káoszba, amelyből létrejött; és ahogy ezt megérezte, mint megértés nélküli érzést, mint megismerés nélküli ihletet, nem mint fogalmakon átsugárzó emberi bepillantást, összeroskadt, s amint ott feküdt összegömbölyödve, ahogy Pasiphae testében összegömbölyödve volt, a Minotaurusz azt álmodta, hogy ő ember. Álmodott nyelvről, álmodott testvériségről, álmodott barátságról, álmodott biztonságról, álmodott szeretetről, közelségről, melegségről, s ahogy álmodott, tudta, hogy ő csak egy szörny, hogy neki sem nyelv, sem testvériség, sem barátság, sem szeretet, sem közelség, sem melegség nem jut soha, úgy álmodott, ahogy emberek istenekről álmodnak, az ember szomorúságával az ember, az állat szomorúságával a Minotaurusz. Így talált rá alvás közben Ariadne. Táncolva közeledett gyapjúgombolyagával, melyet hagyott lecsévélődni, s táncolva, szinte gyöngéden tekerte a vörös fonál végét az ő szarvai köré, a fonál nyomán ismét kitáncolt, s amint a Minotaurusz egy üveges reggelen felébredt, egyetlen minotauruszt látott számtalanszor tükröződve feléje tartani, szemét a gyapjúfonálra szegezve, mintha az vérnyom lenne. A Minotaurusz először azt gondolta, az ő egyik tükörképe az, ha nem is értette még mindig, mi az a tükörkép, azután felfogta, hogy a másik minotaurusz feléje tart, miközben ő a padlón fekszik. Ez zavarba ejtette. A Minotaurusz felkelt és nem vette észre, hogy a piros gyapjúfonál vége a szarvai köré van tekerve. A másik közelebb jött. A Minotaurusz magasba lökte karjait, a másik ugyancsak, a Minotaurusz gyanakvó lett, hátha a másik mégis a tükörképe, aztán újból feltűnt neki, hogy a másik nem vele egy időben lökte magasba karjait, bár a tükörképek mindig egyszerre tették, de ő tévedhetett, mivel mindketten visszatükrözöttek voltak, s a másik most megállt. A Minotaurusz tett egy tánc lépést, a tükörképek szintén, habár ezúttal sok tükörkép késlekedve táncolt, ezt ő világosan észrevette. A Minotaurusz újra mozdulatlanul állt. A másik, aki szintén mozdulatlanul állott, fürkészte.

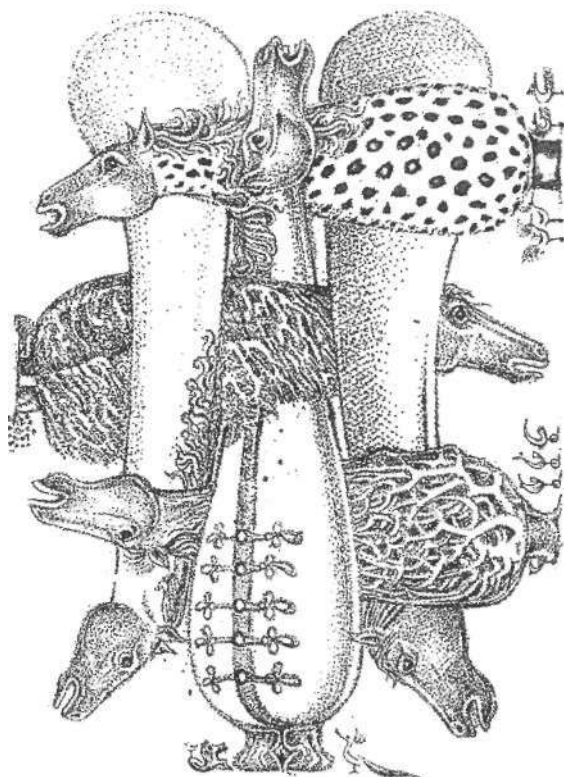
A Minotaurusz gondolkodni próbált. Megmozdította jobb keze kisujját, erősen odanézett, még egyszer megmozgatta az ujját, a másik is megmozdította jobb keze kisujját, s ez a Minotauruszt

nyugtalanította, bizonytalan volt, úgy tűnt neki, a másik a rossz kezén lévő kisujját mozdította meg. A másik Minotaurusz közvetlenül előtte állott, de az lehetett a másik tükörképe is, vagy saját tulajdon tükörképének tükörképe, sőt ezt gondolkodással talán meg sem lehet állapítani, hiszen a másiknak, ha valóban egy másik, olyan volt a feje, mint az övé és olyan a teste, mint az övé. A Minotaurusz megmozdította a jobb kezét, a másik megmozdította a bal kezét, talán majdnem egyszerre; és ahogy a Minotaurusz minden lehetőséget végigvizsgált, hirtelen meglátta, hogy a másik minotaurusz testén vagy a másik minotaurusz tükörképének testén az ágyékhoz egy tárgy van tűzve, valami prémszerű, amiről a Minotaurusz ugyan nem tudta, mi az, de feltűnt neki, hogy ő egy másik Minotaurusszal vagy annak tükörképével áll szemben. A Minotaurusz felkiáltott, még ha ez a kiáltás inkább volt üvöltés, mint kiáltás, egy hosszan elnyújtott felüvöltés, felbögés, felvonítás afeletti örömeiben, hogy ő nem az elkülönített többé, aki ki- és bezárt egyszerre, hogy ez egy második minotaurusz, nem csupán az ő Énje, hanem egy Te is.

A Minotaurusz táncba kezdett. Járt a testvériség táncát, a közelség táncát, a melegség táncát. Táncolta boldogságát, táncolta páros-létét,

táncolta megváltását, táncolta a labirintus pusztulását, falainak és tükreinek dördülések közepette történő földbe süllyedését, táncolta a minotauruszok, állatok, emberek és istenek közötti barátságot, a szarvakra tekert vörös gyapjúfonalat, körbetáncolta a másik minotauruszt, aki megfeszítette a vörös gyapjúfonalat és szörmehüvelyéből anélkül húzta elő a tört, hogy a Minotaurusz észrevetne volna, és az egyik tükörképei körbetáncolták a másik tükörképeit, akik vörös gyapjúfonalat feszítettek és egy tört húztak elő a szörmehüvelyből, s amikor a Minotaurusz a másik kitért karjaiba dőlt afeletti bizakodásában, hogy baráttra talált, egy olyan lényre, amilyen ő, s amikor tükörképei a másik tükörképeinek karjaiba dőltek, a másik szúrt és szúrtak tükörképei, és oly biztosan mártotta törtét a Minotaurusz hátába, hogy az halott volt, mire a földre rogyott.

Theseus levette arcáról a bikaálarcot és valamennyi tükörképe levette arcáról a bikaálarcot, felgombolyította a vörös gyapjúfonalat és eltűnt a labirintusból, és valamennyi tükörképe felgombolyította a vörös gyapjúfonalat és eltűnt a labirintusból, az pedig már semmi mást nem tükrözött vissza, mint a Minotaurusz tetemét, végeérhetetlenül. Azután, mielőtt fölkelt a Nap, megérkeztek a madarak.

Németh István Péter

LIBER MIRACULORUM*lapok a pannon csodák könyvéből***Prológus***naplósorok a lánynevekről*

Akár a paraszt, aki komisz hírt hall övéiről, földjére ki megy, s ekéjével találmra belésebez a sorba, mitsem érdekl, hogy haszonnövények avagy gazok szárait és gyökereit metszi is el, úgy szántja a tollam most a papiroost, agusztus elseje van s mintha örökké ugyanazon történés cserepeit vetné ki magából a föld:

Krisztus után 120-ban az udvaron 3 pöttöm lánykák játszadoztok;
Fides 12 éves, Spes 10, Charitas meg 9, míg vértanúkká -
no meg mindannyiónk hugaivá nem lesztek,
Te, árpaszőke Hit, te, fűzkócos Remény s
Te, szegény, tetvek miatt csúfolt és kopaszra nyírott,
így még nagyobb szemű Szeretet!

Szent Margit a veszprémvölgyi klostromban*XX. századi olvasat Ráskay Lea szalagjaiból 1510 körül*

Balaton jegére koromszín szomorúfüzek
térdepelő szoborok lehajtják fejüket

rigók szavára időben ébredt mosdótáljába víz fagyott
Mária-kép könnyezi a suttogást hogy anya itt vagyok

4 esztendős közöttük ő Á - Bé - Cé - és Áve Mária
kisded leánynak még nem kell tanulnia

tehénszörből való labdája gurult álmában
kerengő kövön bokron át megállt hol az ispotály van

konyhában kötényes asszony tegnapi parázsra fúva
gyöngye gyermek ölén izzik majd ciliciuma

szekérzörgés künnről Tihanyból hoztak halat
Jézus vasszögeit számlálja lassún ezalatt

Nyulak szigetéről Stephanus-tól dunai kövecset kapott
priorissza elől szorongatja fény koccantja a klastromablakot

Levél-apokrif 1735-ből

*„Ma nagypéntek lévén, mind a mennyei,
mind a földi atyáiknak halálokat kell siratnunk.”*

Édes Jézus! S Édes Néném!
Magamra maradtam én. Én.
Így ért engem a naplement,
Zágoni Mikes Kelement.

Nagypénteken, ma, nem velem
vagytok: Krisztus, Fejedelem -
vezérlőim - és Néne, ? Te.

Minden feketén fekete:

föld, víz, ég. Hol mennyre gyúrt hab
s csobbant felhő közt oly űrt hagy
Háromtok földi lépte már,
hogy bennem lesz ama remény
horgonnyá görbedt láthatár.

Hát magam. Nagypénteken. Én
úgy hinném, hogy majd harmadnap -

Bús levélnek nem szabad ma
sem hosszúnak lennie.

Vagy Hármótok senkije
vigyázva Zágont, Rodostót -
mint dőlt

kincsét

egy

drótostót- - -

Szent Múza húsvéti képeskönyve

vasárnap köntösök redőin át baktatva vemhe
I és X billogát sütötte szívemre

szírom zöldje kupacban azóta mit elébe szórtak megbúzhódott
keresztek illatos háncsára szóra tüzelték egy műhely mögött

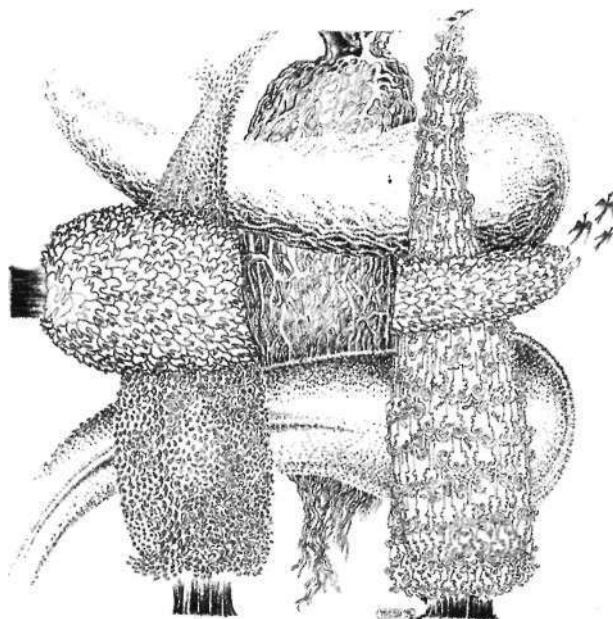
elengedte a púpos fukar Zákeus tartozásom mindet
s hogy ne öleljen férfikar zavarában csak legyintett

hálók száradtak hajnalonta és átlagos volt az éjjeli zsákmány
szívárványból varsát font a kékség emberhalászok láttán

csintalan lányka közöttük én kigyúl kihuny álmaim bokra
vére születik a szöllőtükén szüretig vár annyiótokra

beérett lám a héten az árpa is örvend földjén a gazda
szombat fényeit illőn bevárta a sarlózást holnapra halasztja

ha majd minden friss levél oly gyöngéden feslik
ahogy Lázárról göngyölt le szél halotti fáslit

Az osztrák Szapphó***Joannes Batsányihoz***

mégy az allé fái alatt mégy szomorúan
legszebb férfi te hívséges uram nézek utánad

hallod-e drága vígan csilingel a lóvasut is
indul Bohémiába hallod-e drága

csak járod az allét és számlálsz ki maradott hazafi-társad
s ők látnak itt illatozó hársak Linzi tavaszban

uszályok után nézel nézel hosszan viszi a víz lefelé Pozsonyban
és Pesten kikötőket féltelek édes

megállsz én lehajtom fejemet szomorúbban mint vert forradalom
s mint messzi gyerekkorodból a malom sírva szeretlek

elfuvintod a mécsesest esténte gyöngybetűid fénybe' se értem de
tudva tudom hogy hazám mindigre ott van már ott van a két karodban

Jókai Móricz búcsúja Füredtől

elhagyom házam kertemet így búcsúzásokor a kollégjumban
dúdoltunk Sándorral soha szebben soha szomorúbban

Pápán bolthajtás alatt gyertyaláng akkor danánkat könnyezte Soma
most Füredfürdőt látom utolszor porában Róza asszony lábnyma

s kiét elmosták esők évek nem bírta tüdeje a ködöt
a kedvéért úszni tanultam volna ámultam ha tükörnél fészülködött

megtörtént elegendő c való is szép Ottiliám
hajad vállad alá omolt arany lián

koccintott poharunk nevetésünk pohárban orvosírta juhsavó
majd Tempevölgyről olvastam föl amint a tó jegére hull a hó

Tihany echója néma neked rég balog kezemből kihullt poharad
Merániából jött medálion hajfűrtőddel mi megmarad

hajókat nézve néztem messzelátóm kutatta zászlaik
barát se vendég csak rózsabokrok sejték hogy várok hogy várlak itt

és nyárra nyár most házam elhagyom soha szomorúbban soha szebben
hajdan Sándor intett Pápa terén pipa s vers útravalója zsebben

fogatok zörögnek el no költözünk míg beszögeznek mind az ablakot
a sárga falra török árnyam már nem azé ki itt lakott

Szent Antal a Balatonnál

Udvardi Erzsébet képe alá

ma ámulnátok a fiún a párákék kámzsa miatt
de nem lát ide Patavium e tóra nem láttok atyámfiak

ma fénybe aranyozzák pénzeik a halak felém hajítja magát ponty balin
csak állok alkonyég alatt nékik morzsálva szét szavaim

mit bizton elmondhattam volna míg befut az öbölbe
pontban naplementekor ma a lélek csurompiros szörfje

Szent Ágnes

I.M. NNÁ

Hajzuhatag mögötti talány
lett elejtve fésűjét a lány -
miképp állhat valaki talán
mégis vízesésnek túlfalán?

Epilógus

naplósorok három év után

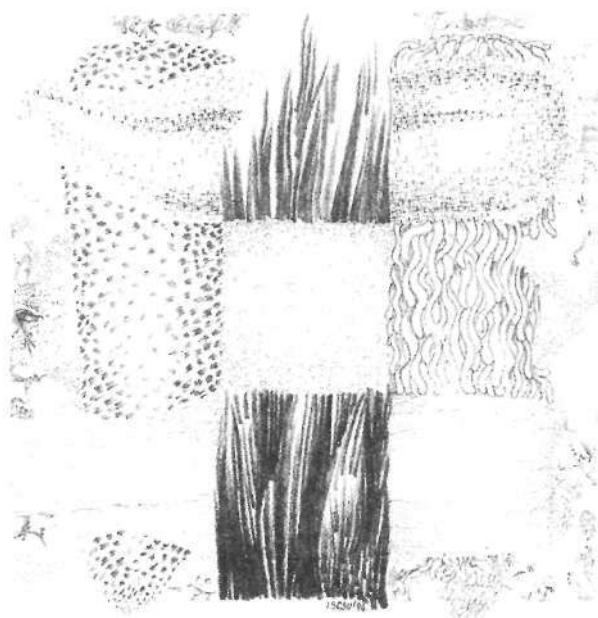
*„...akik keze beszennyeződött a háborúban,
3 évig tartózkodjanak a szentáldozástól!”
(Szent Vazul)*

Hosszú háborúból jöttünk. Nem is titkolják a krónikák.
Gyönyörű fejek veszttek oda. Róluk a hóhér mûgondja
vette elébb le az ókulárét, vagy minden rendezés nélkül
hullottak gyönyörű fejek. Ahogy ez minden időben lenni szokott.

De volt, ki csak diók kobakjait roppantotta be,
s mostan széjjelnéz. Hogyan álljon meg ő
a harcosok között, akik derékig, már legalább derékig megtisztáldoktak?

A csonthéjasok burkának zöldje lemoshatatlanabbul a vérnél
kezéhez tapadt. Dugná háta megé avagy zsebre,
ám hasztalan rejti jóideig még.

Aztán furcsállnák, tanácstalanul mennyire furcsállnák a többiek,
hogy, haj! nincsen olyan tág tenger, ami összehúzná sebeit.

Pomogáts Béla

INTEGRÁCIÓ, REGIONALIZMUS, KISEBBSÉGI KULTÚRA*

Az európai kultúra és maga a hagyományos európai társadalom, akkor, amidőn a középkor, majd a reneszánsz világában az európai népek közösségének (mint a keresztény nemzetek közösségének) gondolata megjelent, nem nemzeti államok szerint szerveződött, nem is léteztek akkor nemzeti államok, hanem régiók, regionális struktúrák szerint. A régiók később, már a nemzeti államok és a keretükben végbemenő polgárosulás idején, közös állami keretbe kerültek, ez az állami keret mindazonáltal időnként megváltozott, például a német és az olasz államok története során. A regionális szerveződések és ennek következtében a regionális identitások, a regionális kultúrák mindennek ellenére fennmaradtak, vagy ha elmosódtak volna, időnként újraszerveződtek, új életet kaptak. Valójában a polgári társadalmak és a nemzeti államok kialakulása után, tehát a 19. és a 20. században is érzékelhetők voltak azok a törekvések, amelyek a korábbi regionális hagyományok felújítását tűzték célként maguk elé. Mintha az államépítő és ennek megfelelően a nemzeti egység megteremtésére irányuló politika erősen központosító törekvéseivel szemben időről időre új öntudatra ébredtek volna a tradicionális történelmi és kulturális képződmények, a nemzeti kereten belül színeket képviselő népcsoportok, a nemzeti kultúrán belül külön karaktert mutató kulturális regionalizmusok. Minderre számos példát kínál a századfordulónak és századelőnek az a „Heimatchtung”-ja és az a „régionalisme”-ja, amelyet a német, illetve a francia irodalom körében találhatunk. Ezek az irodalmi irányzatok mindig valamilyen hagyományos tájegység szellemiségét és történelmi, illetve kulturális identitását kívánták kifejezni. Ilyen tájegység volt a német irodalomban Bajorország, Poroszország, a sváb föld vagy Szilézia, a franciában a Loire menti, a provanszál vagy a breton.

A magyar kultúra és a magyar irodalom történeti önismeretében voltaképpen szokatlan az írói egyéniségek és az irodalmi művek regionális szempontú szemlélete és vizsgálata.

Irodalmunk sok évszázados fejlődésében a regionális szempontoknak, a „helyi színeknek”, a történelmi és kulturális hagyományoknak is kétségtelenül volt szerepe, ám valószínűleg közel sem olyan mértékű, mint például a regionális hagyományokat talán leginkább képviselő német irodalomban. Voltak természetesen irodalomtörténeti kísérletek nálunk is, amelyek a magyar irodalom történeti rendszerezése során irodalmi kultúránk regionális tagozódását vették alapul, és az egyes táji hagyományok éles szembeállítására révén próbálták meglehetősen merésznek tetsző következtetésekre jutni. Hirten két ilyen elméletre utalok. Vahot Imre *Dunai és tiszai költők és Kazinczy Ferenc műiskolája* című, 1844-ben megjelent tanulmánya a magyar nemzeti irodalom három regionális hagyományát, illetve karakterét különíti el, a „dunai” költőket epikus, a „tiszaiakat” drámai, a felvidékieket pedig lírai tehetségként jellemezve. Csaknem egy évszázaddal később, 1930-ban Farkas Gyula *A magyar romantika* című művében tett kísérletet arra, hogy a regionális tradíciók jegyeivel magyarozza a születő romantikus irodalom változatait. Különösen a dunántúli írók, Kisfaludy Károly és Vörösmarty tájjal kapcsolatos élményvilágát mutatta be úgy, mint a nemzeti romantika egyik forrásvidékét. Ezek az elképzelések azonban nem érintették komolyabban a magyar nemzeti irodalom szemléletét és történetének feldolgozását, irodalomtörténet-írásunk - a múltban és a jelenben egyaránt - nem regionális, hanem eszme-, irodalom- és stílustörténeti szempontok, illetve vizsgálatok nyomán rajzolt képet a hét évszázados magyar irodalmi kultúráról, s a tájélmények vizsgálata csupán színezte ezt a képet, mint ahogy színezte az írók történelmi ismereteinek és élményvilágának elemző vizsgálata is.

Magyarországon ilyen módon kevésbé alakult ki a regionális decentralizációnak azok az intézményei és hagyományai, amelyek a kontinens nyugati és déli részén olyan elevenek és hatékonyak voltak. Hagyományos jegyeket hordozó kulturális régiók azonban a történeti Magyarország művelődési életén belül is létrejöttek, noha nálunk, ellentétben, mondjuk a né-

* Előadás a Szatmárnémetiben rendezett Jakabffy Elemér Napokon, 1999. május 7-én

met irodalommal, nem voltak igazán meghatározók az országrészek szerinti kulturális elkülönülések, de még így is volt bizonyos szerepe a dunántúli, az alföldi, a felvidéki és az erdélyi szellemiségnek. Az irodalomban, a művészetben és abban a „közkultúrában”, amely a mindennapi életben, a műveltebb társadalmi rétegek és csoportok gondolkodásmódjában, észjárásában, ízlésében, általánosabban szólva, mentalitásában jelenik meg, jól megfigyelhetők ezek a regionális szokások és kulturális változatok.

Leginkább az erdélyi magyarság esetében, az ottani magyar társadalomnak ugyanis jól felismerhető kulturális hagyománya, sőt saját „erdélyi” identitása volt. Ezt nemcsak az önálló erdélyi fejedelemség kultúrája mutatta, hanem azoknak a korai „transzilvánistáknak, például Apor Péternek és Cserei Mihálynak a munkássága is, akik Erdélynek a Habsburg Birodalomba történt integrálása, vagyis a magyar korona országainak közösségébe való visszatérése után adtak nagyobb hangsúlyt annak a meggyőződésnek, hogy helyes volna fenntartani a különleges erdélyi hagyományokat, az erdélyi politikai és kulturális identitást, illetve később olyan íróknak, publicistáknak és államférfiaknak a tevékenységében, mint Jósika Miklós és Kemény Zsigmond, ők ugyancsak nagy meggyőződéssel hangoztatták azt a követelményt, amely szerint Erdélynek a maga szellemi és politikai tradícióit kell követnie. Ez a meggyőződés mindvégig érvényesült a 19. században, az uniót megvalósító 1867-es kiegyezés utáni korszakban is.

A 19. és 20. század fordulóján máskülönben is megéleltek a kulturális decentralizációs törekvések, a Budapest központú kulturális intézményrendszerrel szemben kezdtek magukhoz térni a magyar művelődés hagyományos vidéki központjai, így Kolozsvár, Marosvásárhely, Pozsony, Komárom, Kassa, Debrecen, Kecskemét, Pécs, Győr és Sopron, sőt új kulturális központok is létrejöttek, például az igen gyorsan polgárosodó Nagyváradon, amely a modern magyar irodalmi kultúra első tűzhelye lett, vagy éppen Temesváron, ahol négy kultúra, a magyar, a német, a román és a szerb találkozott. A kulturális decentralizációt ebben az időben szerves folyamatok készítették elő, a vidéki Magyarország polgárosodásának medrében jöttek létre a nemzeti kultúra regionális központjai.

A magyar nemzeti kultúra, a magyar irodalmi élet, hasonlóan az ország politikai és gazdasági életéhez, mindazonáltal erősen köz-

pontosított módon fejlődött a kiegyezés után. A kulturális intézmények Budapesten összpontosultak, az írói, művészi és tudományos tehetségek igyekeztek ezeknek az intézményeknek a keretében elhelyezkedni. A modern magyar irodalom például általában vidéki származású írók műve volt: Ady az Érmellékről, Móricz Szatmárból, Krúdy a Nyírségből, Babits Tolnából, Kosztolányi a Bácskából érkezett, de valamennyien a rohamosan polgárosodó Budapesten találtak szellemi otthonra és váltak íróvá. Ebben a tekintetben a magyar kulturális élet másként alakult, mint a policentrikus módon fejlődő német, olasz vagy némely kelet-európai irodalom, minthogy például Németországban Berlin mellett Münchennek, Lipcsének, Frankfurtnak, Kölnnek, Olaszországban Róma mellett Milánónak, Firenzének, Nápolynak, és a széttagolt Lengyelországban Varsó mellett Krakkónak és Lembergnek is fontos kulturális szerepe volt, mint ahogy az egységesített Romániában is Bukarest mellett megmaradt Jasi kulturális szerepe. A magyar irodalom helyzete velük szemben leginkább az ugyancsak erősen központosított francia irodaloméhoz volt hasonlítható. Következésképp a hazai kulturális élet régi, történelmi székhelyei (Debrecen, Szeged, Sopron, Pozsony, Kassa, Komárom, Kolozsvár, Marosvásárhely) sajnálatosan sokat veszítettek korábbi szervező erejükből, és csak a századforduló után történtek kísérletek arra, hogy vidéken is tevékeny irodalmi központok alakuljanak ki. Ez a törekvés lényegében csak Nagyváradon, az akkori ország dinamikusan fejlődő kereskedő- és ipari városában ért el számottevő eredményeket, ahol valóban nagy hatású kulturális központ jött létre, amit az is tanúsít, hogy *A Holnap* című antológia két egymást követő kötetével ott lépett színre a modern magyar költészet, még a Nyugat megindulása előtt.

Az irodalmi decentralizációt végül az első világháborús vereség, a modernizációs kísérletek bukása és ezek következményeként a történelmi ország területének feldarabolása kényszerítette ki. Az 1920-ban megkötött trianoni békeszerződés a magyarság lélekszámának egyharmadát: közel három és fél millió magyart (1,8 milliót Erdélyben, 1,1 milliót a Felvidéken, 0,5 milliót a Délvidéken), valamint számos magyar kulturális központot és intézményt helyezett a szomszédos országok fennhatósága alá, és ezzel a magyar nemzeti irodalom hét évszázados egységét is megtörte. A történelmi kényszer hatására kialakuló irodalmak

az elcsatolt országreszek (Erdély, a Felvidék, a Délvidék) kulturális hagyományaira támaszkodtak, ugyanakkor benső egységben maradtak a magyar irodalom általános törekvéseivel és áramlataival. Kialakult a magyar irodalom policentrikus modellje, amely a maga rendszerében meglehetősen eltér mindazoktól a többközpontú nyelvi kultúráktól (francia, svájci, québeci, afrofrancia; angol, kanadai angol, ausztrál, dél-afrikai angol; német, osztrák, svájci, német stb.), amelyek egyáltalában nem ritka képződmények a világkultúrában, hiszen a nagy világnyelvek többnyire policentrikus kultúrákat hordoznak, így beszélhetünk például a francia irodalom mellett a frankofón irodalmakról, vagy az angol irodalom mellett az angolszász irodalmakról.

A jelenkori világirodalomban meglehetősen általános irodalmi policentrizmust mindenekelőtt a különböző nemzeti kultúrák *nyelvi közössége* teszi lehetővé. A magyar irodalmak esetében másról van szó: itt nemcsak a nyelvközösség fogja össze a politikai határok által máskülönben egymástól elválasztott irodalmakat. A hazai, a romániai, a szlovákiai és a vajdasági magyarság nem tartozik más-más nemzetek keretei közé: állampolgárságuk eltérhet egymástól, nemzeti identitásuk viszont természetesen megegyezik egymással: közös az etnikai és történelmi tudatuk, összeköti őket a közös értékrend és a közös hagyomány. A magyar kultúra policentrikus modelljét lényegében az a tény határozza meg, hogy az anyaország kultúrája mellett az első, illetve a második világháborút lezáró békeszerződések kényszerű következményeként több szomszédos országban is magyar nemzeti kisebbségek élnek, s ezek a kisebbségek - nem utolsósorban nemzeti identitásuk, kulturális önazonosságuk fenntartása érdekében - létrehozták a saját kultúrájukat.

Miben áll a történelmi Magyarország felbomlása után létrejött magyar nemzeti-ségi kultúrák különleges helyzete? Az első világháborút lezáró békeszerződések következtében a korábbi kelet-európai „kisebbségi” kultúrák sorra egyesültek a maguk „anyanemzetének” kultúrájával, a magyar kultúra korábbi egysége viszont éppen ekkor bomlott fel, és Európában szinte egyedül került abba a helyzetbe, amelyben korábban az olasz, a román, a délszláv kultúra élt. Létezik tehát egy „közpon-ti” magyar kultúra, ugyanakkor létrejöttek a „kisebbségi” (romániai, csehszlovákiai, jugoszláviai) magyar kultúrák, valamint az emigrá-

ciós körülmények között született nyugati magyar kultúra: ezeket együttesen egyetemes magyar kultúrának szokás nevezni. A huszadik századi magyarság nemzeti tudatát és kultúráját igen nagymértékben határozza meg az, hogy a kialakult különfejlődés az eredeti nemzeti egység kényszerű felbomlásának következménye volt. Ez a helyzet alapvetően megszabja a magyar kisebbségi kultúrák státusát és önismeretét: ez a kezdeti státus és önismeret változott meg, ha nem is lényegbevágóan, az időközben eltelt több mint fél évszázad folyamán, nem kis részben azoknak a történelmi katalizmáknak és megrázkódtatásoknak a hatására, amelyeket e kisebbségeknek és irodalmaknak el kellett szenvedniök.

A kisebbségi sorba került magyarság jelen-tékeny áldozatokkal létrehozott kultúrája az egységes nemzeti kultúra kényszerű felbomlásának eredményeként jött létre, a megfelelő országreszek (Erdély, a Felvidék és a Délvidék) művelődési hagyományaira támaszkodott, ugyanakkor lényegi egységben maradt az „anyaországi”, illetve „egyetemes” magyar kultúra általános törekvéseivel és áramlataival. A maga „kisebbségi” (nemzetiségi) tudatának ápolása mellett is őrizte a magyar nemzeti kultúra lényegi egységének tudatát. Ezt a kulturális tudatot alapozta meg az a tény, hogy a kisebbségi magyar kultúrák képviselői továbbra is az etnikai és kulturális tekintetben homogén magyar nemzethez tartozónak tudták magukat, de ezt a tudatot erősítette a kisebbségi magyar kultúrák szerveződési folyamata is.

A kisebbségi magyar kultúrák ugyanis két forrásból alakultak ki: a regionális magyar kultúrák és az egységes nemzeti kulturális hagyományok forrásaiból. Ennek a kettősségnek részben a kultúra identitására, részben történetére visszavezethető oka volt. Természetes dolog, hogy a magyar kisebbségi irodalmak a maguk regionális hagyományaira is kívántak támaszkodni, hiszen ezek a hagyományok - Kolozsvár, Nagyvárad, Marosvásárhely, Pozsony, Kassa, Szabadka történelmi és kulturális hagyományai - biztos erőforrást jelentettek, és minél gazdagabbak voltak, annál természetesebben ment végbe az irodalomalapítás folyamata. (Ez magyarázza azt, hogy Erdélyben viszonylag könnyebben, Szlovákiában és a Vajdaságban viszonylag nehezebben fejlődött ki a magyar nemzetiségi irodalom.)

A regionális hagyományok mellett ugyanakkor az egész magyar kultúrának lényeges sze-

repe volt a kisebbségi kultúrák megalapozásában és további fejlődésében: az erdélyi, a szlovákiai és a vajdasági magyar kultúra ma is teljes magyar kulturális örökségre támaszkodik. Nemcsak a további egységes magyar nemzeti kultúra örökségére, hanem a különfejlődés során létrejött nemzeti kulturális értékekre is. Hadd hivatkozzam csupán az irodalomra. A kisebbségi irodalom nemcsak a Balassitól Adyig tartó tradíciót őrzi, hanem azt a további folytonosságot is, amelyet már Kassák Lajos, József Attila, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Németh László, Tamási Áron, Déry Tibor, Radnóti Miklós, Weöres Sándor, Pilinszky János, Nagy László és Juhász Ferenc munkássága jelöl meg. Számtalan példát lehetne mondani arra, hogy ennek a további irodalmi folytonosságnak az ereje miként határozza meg az erdélyi, a szlovákiai vagy a vajdasági magyar irodalom törekvéseit.

Nemcsak a kisebbségi magyar irodalmak léteiben, hanem történeti alakulásában is ez a kettős (regionális és egyetemes magyar) tájékozódás érvényesült. A kisebbségi magyar irodalmak „hőskorában” nemcsak a regionális hagyományok képviselői vállaltak szervező szerepet, hanem azok a polgári radikális, illetve baloldali írók is, akik az 1918-1919-es forradalmak bukása után mint politikai emigránsok telepedtek le a szomszédos országokhoz csatolt területeken. A regionális hagyományok és az emigránsok által képviselt eszmék igen gyorsan ötvöződtek össze, valójában ezek az elvi szintézisek (vagy éppen kompromisszumok) szabták meg a magyar kisebbségi irodalmak ideológiáját a két világháború között. Ez a kisebbségi ideológia viszont maga olyan hagyományt hozott létre, amely a kortárs magyar kisebbségi irodalmak fejlődésének a továbbiakban is fontos tényezője maradt.

A magyar irodalom egységes intézményi rendjét ugyanaz a nemzedék - a reformkor történelmi felelősségtudattól vezérelt nemzedéke - hozta létre, amely magának a nemzetnek is új utat nyitott, új közösségi eszményeket és identitást adott. Ez az irodalmi egység később az irányzatok és generációk küzdelmei során is fennmaradt, és csak akkor tört meg, midőn a magyarság nemzeti egysége kényszerű módon, az erőszak következtében felbomlott. Akkor szakadt darabokra az a természetes szellemi háló, amelyet irodalmunk megújulásának és európai elhelyezkedésének kezdeményezői: Bessenyei György, Kazinczy Ferenc, Vörös-

marty Mihály, majd a Nyugat körül gyülekező „modern klasszikusok” hoztak létre. Azóta a magyar irodalom történetét úgy is le lehet írni, mint az egység helyreállításáért folytatott állandó és mindig megújuló küzdelmek történetét. Ebben a köznapi küzdelemben vettek részt a több részre szakított nemzeti irodalomnak olyan, ma is mértéket jelentő műhelyei, mint a két világháború közötti Nyugat, a Magyar Csillag, a Válasz, az Erdélyi Helikon, a Páztortúz és a Korunk, a Vajdaságban működő Kalangya vagy a szlovákiai Magyar Írás. Valamennyiük élettörténetében ki lehet mutatni a nemzeti irodalom természetes belső kommunikációja és szellemi szolidaritása érdekében vállalt felelősséget és szellemi erőfeszítéseket.

A magyar irodalom az első világháborút követően ezért nemcsak Magyarország irodalmát jelenti: a szomszédos országokban nagy múltú magyar kisebbségi irodalmak élnek, emellett számos nyugat-európai és tengerentúli városban dolgoznak magyar írók, irodalmi csoportosulások és intézmények. A legtöbb nemzeti irodalomnak vannak tűzhelyei az országhatárokon kívül, a magyar irodalom azonban szinte példa nélkül áll abban, hogy központjainak és intézményeinek tekintélyes része nem a magyar állam területén található. Ilyen hagyományos központ Kolozsvár, Nagyvárad, Marosvásárhely, Szabadka, Pozsony és Kassa, illetve újabban Újvidék és Ungvár, mint „tartományi” központok, amelyekben egy-egy Kárpát-medencei magyar régió szellemi élete tömörül. Ezekben a városokban mindenütt működnek magyar folyóiratok, könyvkiadók, irodalmi és tudományos műhelyek, kulturális szervezetek. Irodalmunk - Nagy Károly, amerikai egyetemi tanár, az Anyanyelvi Konferencia társelnöke találó metaforája szerint - olyan „szigetentenger”, amelynek „kontinentális központja” természetesen Magyarországon, illetve a Kárpát-medencében található, tekintélyes része azonban a nagyvilágban szétszórt „szigeteken” él és dolgozik. Ebben az értelemben nemcsak Budapest, Debrecen, Szeged és Pécs, illetve Kolozsvár, Pozsony, Újvidék és Ungvár a magyar nemzeti irodalom központja, hanem Bécs, München, Párizs, London, New York és Toronto is: a világtérképen mindenütt megtalálható irodalmunk erősebb vagy gyengébb fényei.

A magyar nemzeti irodalom megosztottsága és többközpontúsága természetesen történelmi tény, olyan állapot, amelyet a közép- és kelet-európai és a nemzeti történelem e századi ala-

kulása hozott létre. Ez a megosztottság és többközpontúság ugyanakkor nem jelentheti azt, hogy el kellene fogadnunk a magyar irodalom további „különfejlődését”, és le kellene mondanunk lényegi egységének elvéről. Ezt az elvet követték gyakorlati tevékenységük során a szomszédos országok magyar irodalmi is, igaz, arra általában nem volt lehetőségük, hogy egyértelműen kinyilvánítsák az irodalmi egységnek ezt a követelményét. A magyar kisebbségi irodalmak, de a nyugati magyar irodalom műhelyei is, hacsak törekvéseiket nem korlátozta külső erő, mindig is igyekeztek szoros közösségben dolgozni az „anyaország” irodalmával. Ennek igazolására mind az erdélyi, mind a felvidéki, mind a délvidéki magyar írók tollából számos elvi megnyilatkozás idézhető.

Az erdélyi magyar irodalom képviselői rendre a nemzeti irodalommal fenntartott közösség mellett nyilatkoztak; ennek a közösségtudatnak a fontosságára figyelmeztetett az anyaország írói részéről a két világháború közötti korszak legnagyobb szellemi tekintélye: Babits Mihály is, midőn több alkalommal véleményét mondott az erdélyi irodalom és általában a magyar kisebbségi irodalmak helyzetéről és eredményeiről. Először 1929-ben adott átfogó értékelést az erdélyi magyar irodalom törekvéseiről, midőn a Budapestre távozott Áprily Lajos szerkesztői tisztségét Kuncz Aladár vette át, és őtöle kért az Erdélyi Helikon számára olyan programadó tanulmányt, amely az Erdélyben is követendő „egyetemes magyar szemléletnek a célkitűzéseit” világítja meg. Babits erre a felkérésre írta és jelentette meg az Erdélyi Helikonban *Európaiság és regionalizmus* című tanulmányát, amely a címében megjelölt két fogalom viszonyát tisztázva az európai hagyományok és szellemiség követésében jelölte meg a kisebbségi irodalmak feladatát. A következő alkalommal, 1931-ben, Tabéry Géza *Emlékkönyv* című művéről írván hangsúlyozta azt, hogy a kisebbségi magyar irodalomnak a magyar nemzeti irodalom keretén belül kell a maga természetes helyét megtalálnia: „Az erdélyi irodalomnak, éppen saját eszméjénél fogva, mely megveti a »hatalmak és határok« esetlegeit, intenzíven vissza kell kapcsolódnia az egységes magyar irodalom vérkeringésébe. Táplálni azt nemes eszméjével, szabadabb légkörével - s táplálkozni annak szélesebb gyökerű erejéből.” Ez a nézet a harmincas évek hazai és erdélyi magyar íróinak általános meggyőződését fejezte ki.

Amikor a magyar művelődés és irodalom belső felépítésére és közelmúltjára figyelünk, a regionális változatokat mindig figyelembe kell vennünk. A kulturális régiók természetéből természetesen csak az juthat el a nemzeti kultúra tartós és biztos értékei közé, ami a regionális „helyi színeket” egyetemes és átfogó igények és értékek jegyében rendezzi. A különféle régiók kulturális karaktere és a művelődési regionalizmusok mindazonáltal önmagukban is értéket jelentenek, hitelesítik és gazdagítják a művészeti alkotást.

Amikor azon gondolkodunk, hogy miképpen lehetne nemzeti kultúránk egységét helyreállítani, kétségkívül számot kell vetni a nagyobb, például erdélyi, felvidéki, vajdasági, dunántúli, alföldi és kisebb, például székely, kalotaszegi, bánági, kárpátaljai, bácskai, Balaton-melléki irodalmi régiókkal. Annál is inkább, mert a kulturális régiók általában nem írhatók körül állami és közigazgatási határokkal, több regionális körzetben így Szeged, Arad és Temesvár, illetve Debrecen, Békéscsaba és Nagyvárad, valamint Szatmárnémeti térségében összekötik a magyar-román határ két oldalán élő magyarságot, de összekötik a régióban élő különböző nemzetiségeket, népeket és kultúrákat is. Mindez már a régiók meghatározásának újabb szempontját veti fel, történelmi, gazdasági és kulturális hagyományok és érdekek által megjelölhető nagyobb vagy kisebb térségek, illetve tájegységek ugyanis nem kötődnek okvetlenül a nemzeti lakóterület, a nyelvterület köréhez, átfoghatnak különböző népeket, nyelveket és kultúrákat. Valójában ilyen módon szerveződött hagyományos gazdasági és kulturális tájegységekként lehetne jellemezni a magyarországi Alfölddel szorosan összefüggő erdélyi Partiumot, a romániai és jugoszláviai területeket egyesítő történelmi Bánáságot (Bánátot) vagy éppen a Székelyföldet, amelynek mindig is elismerten sajátos tájféldräzi, történelmi és kulturális karaktere volt.

Valójában a Kárpát-medence, mi több, az egész közép-európai térség, az egész Duna-táj ilyen gazdasági, történelmi és kulturális „alrégiókból” épül fel, hiszen hasonló regionális rokonság fedezhető fel például az észak- és dél-tiroli övezet között, amelyek korábban egyetlen közigazgatási egységet alkottak, vagy a keleti lengyel és a nyugati ukrán területek között. A közép-európai régió huszadik századi „nyomorúságát” (hogy Bibó István szavát idézzem) éppen az idézte elő, hogy az első és a

második világháború után kieroszakolt területi rendezések feldarabolták és kettévágták a hagyományos és szerves tájegységeket. A Kárpát-medencében létrejött „alrégióknak” a múltban igen erős és tartalmas összeköttetései voltak minden irányban; délkelet felé a történelmi román fejedelemségekkel, keleti irányban Ukrajnával és Oroszországgal, északon a lengyel és a baltikumi tájegységekkel, nyugaton az osztrák tartományokkal, Bajorországgal, Szászországgal, Csehországgal, délen pedig a délszláv területekkel, Szerbiával, Horvátországgal, Szlovéniával, sőt az északolasz térséggel, Velencével, Lombardiával. A Kárpátok gyűrűjében élő dunai régió ilyen módon beilleszkedett az öt körülvevő közép-európai, sőt a nagyobb dimenziókat jelentő európai „mozaikba”, miközben etnikai és kulturális tekintetben maga is sajátos „mozaikot” alkotott.

A közép-európai, kárpát-medencei régiók termékeny együttműködését mindenképpen megzavarta a térség hagyományos politikai integrációjának többnyire erőszakos, háborús eszközökkel elért felbomlasztása, a politikai határok többszöri átrajzolása, amely sohasem vette figyelembe az etnikai és történelmi, a gazdasági és geopolitikai követelményeket, és főként az a 19. században és a 20. században szélsőséges mértékben kibontakozó etatizmus, amely a hagyományos gazdasági és kulturális együttműködés érdekeit teljességgel figyelmen kívül hagyva, mindent az állam, sőt a közép-európai térségben csak politikai mítoszokkal alátámasztott és erőszakos, esetenként teljességgel embertelen eszközökkel megvalósítható „nemzetállam” voluntarista ideológiájának rendelt alá. Azaz ugyanúgy az ideológia elsőbbségét igyekezett érvényesíteni a gazdaság, a kultúra és a mindennapi élet fölött, akár a 20. század totalitárius államberendezkedései.

Az az európai integrációs folyamat, amely a kontinens nyugati régiójában az ötvenes években indult meg, és a kilencvenes években áttért a szovjet megszállástól és gyarmatosítástól éppenhogy megszabadult közép-európai régióra, bizonyára új tartalommal fogja megtölteni a hagyományos regionális kereteket, és ennek következtében bizonyos mértékig helyre fogja ezeket állítani. Mint ahogy részlegesen: gazdasági és kulturális vonatkozásban mára jórészt helyreállította a tradicionális nyugat- és dél-európai regionális egységeket. A Rajna mentén: a francia Elzász és a német Württemberg tartományok között máris igen tartalmas

együttműködés jött létre, más vonatkozásban viszont az egységes Itália szinte kettészakadt, a történelmi északi és déli régióra, ennek a gazdasági és kulturális szakadásnak már politikai következményei is vannak. Ha a közép-európai régió európai integrációjának folyamata előrehalad, hasonló fejleményekre lehet számítani a mi környezetünkben is, vagyis elképzelhetővé válik, hogy az államhatárok megváltoztatása nélkül is többé-kevésbé helyreállnak a hagyományos regionális összeköttetések és tájféldrajzi szerkezetek.

Ilyen törekvések máris tapasztalhatók a különböző „euro-régiók” keretei között. Ilyen regionális szerkezetek jöttek létre például a magyar Alföld és a történelmi Partium, az észak-keleti magyar, a keleti szlovákiai, a szatmár-máramarosi romániai régiók és a Kárpátalja között, és voltak törekvések a romániai, jugoszláviai és magyarországi bácskai-bánsági régiók együttműködésére is. Ennek az „euro-régióknak” a kialakulását most, legalábbis egyelőre, meg fogja akadályozni a jugoszláviai válság és háború, amely nemcsak a jelenben (a háborús események idején), hanem a közeli jövőben is a regionális kapcsolatok fejlődésének mentális, pszichikai akadálya lesz. Ezek mellett az „alrégiók” mellett nagyobb regionális egységek is bizonyos önállóságra és egy új kapcsolatrendszer kialakítására törekednek. Legismertebb példája ennek az erdélyi román értelmiség körében teret nyerő új „transzilvánizmus”, amelyet a Pro Transylvania-alapítvány képvisel. Ez a kezdeményezés igen erős ellenállással találkozott a román nacionalista pártok és az orthodox egyház részéről, és természetesen a bukaresti kormány is bizalmatlan vele szemben. Mindazonáltal talán bizakodni lehet abban, hogy főként a gazdasági érdekek következtében Romániában is megerősödik az erdélyi regionalizmus eszméje, és általánosságban teret nyer a központosított és etnokratikus doktrínák ellen fellépő decentralizáció, majd ennek előbb-utóbb mentális ja román nemzeti identitást is érintő), illetve politikai következményei lesznek.

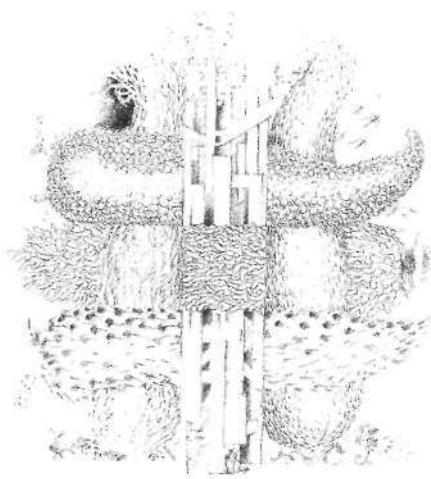
A közép-európai térség regionalizációjának és vele együtt járó újszerű integrációjának valójában két hajtóereje van: a gazdaság, amely valószínűleg hatékonyabban képes fejlődni az újszerű integráció körülményei között, és a kultúra, amely egyrészt a nemzeti identitás hordozója, másrészt a közép-európai népek közötti érintkezés és együttműködés médiuma. A kultú-

rán belül elsősorban az irodalomnak vannak identitásörző és közvetítő lehetőségei. Éppen ezért az erdélyi magyar irodalomnak olyan stratégiát kellene választania és kialakítania, amely hitelesen és eredményesen képes szolgálni ezeknek a lehetőségeknek a valóra váltását.

Az erdélyi magyar irodalomnak, ahogy én látom, hármasszoros prioritása lehet. Először is fenn kell tartania, a korábbiaknál is jobban gazdagítania kell az egyetemes magyar irodalom összetartozásának tudatát és intézményes alapokra helyezett gyakorlati együttműködését. A magyar irodalom ma is a nemzeti identitás és szolidaritás első számú hordozója és alakítója, és természetesen az erdélyi magyar irodalomnak is vállalnia kell az ezzel járó feladatokat. Másodsorban: az erdélyi magyar irodalomnak fenn kell tartania és meg kell jelenítenie az erdélyi regionális hagyományokat, azaz bizonyos mértékig, természetesen a kor követelményei szerint, megújítva és korszerűsítve újra kell értelmeznie és fel kell használnia a két világháború közötti „transzilvánista” tradíciót. Aki az elmúlt évtized erdélyi magyar irodalmát figyelte, jól tudja, hogy a transzilvánizmus igenis hatékony hagyományként van jelen, így az erdélyi magyar lírában (például Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár és Kovács András Ferenc költészetében), az erdélyi magyar történelmi regényben (például Szabó Gyula műveiben), valamint az új erdélyi magyar szociográfiai irodalomban (például Beke György új kiadásban megjelenő irodalmi riportkönyveiben). Harmadszor: az erdélyi magyar irodalomnak kezdeményeznie és erősítenie kell az erdélyi és általában a közép-európai irodalmi kultúrák kapcsolatrendszerét,

egyébként ugyancsak az „erdélyi gondolat” nemes hagyományai szerint.

Európa ma: a századvégen, az ezredvégén, a szemünk láttára kibontakozó újabb történelmi korfordulón a kontinentális integráció hatalmas feladata előtt áll, és ebben az integrációban a magyarságnak és Magyarországnak, a román nemzetnek és Romániának (valamint természetesen a többi közép-európai népnek és országnak) is részt kell vennie. Az integráció forgatókönyve azonban nem fog önműködően megvalósulni, nekünk magunknak is hatalmas a felelősségünk és hatalmasak a feladataink. Nemcsak az integráció stratégiai forgatókönyve érvényesülhet, hanem a válságé, a dezintegrációé, a történelmi méretű lecsúszásé is. Mindez a közép-európai régió története során már több alkalommal érvényesült, így az első világháború után, illetve a német nemzetiszocialista és a szovjet bolsevista hódoltságrendszerek idején. Ezek a külső erőszakra bekövetkezett események általában eltorzították a regionális integráció készségét, szétverték korábbi eredményeit. A közép- és délkelet-európai válságot példázza a jelenben Koszovó és Jugoszlávia, és felléphetnek sajnálatosan veszedelmes tendenciák Romániában is, kivált a soron következő parlamenti választások után, amelyek következtében ismét átrendeződhet a politikai térkép, felerősödhetnek az etnokratikus törekvések és Bukarest ismét háttérbe fordíthat Európának. Helyzetünk most: a korszakváltás lázai között, egyáltalán nem megnyugtató, józan és bátor értelmiségi cselekvésre lesz szükség továbbra is, ha el kívánunk jutni abba a biztosabb világba, amelyet a demokratikus társadalom és az európai integráció ígér.

Jenei Gyula

MINT ŐSEMBER

mint őseember, kit barlangba vert eső,
 hideg, borzongva húzódom ösztönöm
 mélyire: a füstös falakon az ürdüngi
 láng hatalmas árnyékot vet: játszik,
 fejtetőre állítja a szorongást: akár
 gyerekkoromban - amikor elfenekelt
 anyám -, nem jön hang a torkomon!
 pedig lárma van bennem, de miként
 a kövek: csend vagyok, a pillanatot
 felnyársalják az öröklétbe fagyott
 fordított sztalaktitok; s hogy ki szeretett,
 s miért nem, legyen madárlátta
 titok. mint őseember, kit
 ideges ismeretlen igéz, új
 tereket teremtek, megszokom
 a borzongást, belakom a csendet.
 megválogatom mozdulataimat.
 mindegyik hozzád képest létezik.
 rebbenéseidet lesem.
 ahogy játszol, arcomhoz nyúlsz.
 ahogy félelmeimet figyeled.

ŐSZI ZSALUK

álmos füst fekszik a kerteken.
 valahol égetnek: száraz avart,
 elsárgult nyarat. egy kései rózsza
 dérmarta vörös fejével biccent,
 amikor befordulok a sarkon:
 jöttél, ismerős idegen? halkan
 nyávog a kapuvas, elmarad
 a kutyacsaholás. üres a ház.

csak az őszi ül a gangon
 egérszín zsaluk alatt:
 fáradtan int,
 s szél kavart a lábam elé
 örvényt zörgő levelekből, málló
 vakolat porából, múltból.
 a tűnődő délután verebet reppent
 a lugasba. madárszemben szemléli
 összezsugorodott arcát a ház:
 mintha hazajöttem volna,
 de sosem jártam itt.
 a kilincs hűvös, bent félhomály.

FELHŐK ÉS ÉVSZAKOK

a sarokról még visszanezhetsz
 szolongathatsz ájult nyarakat
 hóesések évada jön
 izzadt ölü lányoké
 arctalan de kiszámítható
 mint sapkád a bojt
 ólomszín felhők az égen
 fáj amikor homlokod beléjük vered
 valahol sziréna szól
 őszi szítal fényt a neonlugasok közé
 a fáradt levelek megadják magukat
 a gravitációnak
 átléped őket
 ahogy az évszakok átlépnék téged
 férfiak jönnek szemben
 nők
 elidőznek szemedben
 mintha ismerős lenne egy-egy mozdulat
 kérdőjellel görbült találkozás
 kis csehókba bújnál magad előtt
 meghúzódnál egy pohár italban
 káromkodásban
 valakinek a mosolyában
 hogy ne legyél egyedül

Lukács Dávid

ELTORZULHAT

minden álom sebet tépett
szimbólumok ma a holtak
láncra kötve idebenn már
idő-kutyák csak csaholnak

tekintetem álarcba bújt
férges féreg belepett
jóllakottan okádják le
legtitkosabb kertemet

számít-e a végső szó hogy
mit üzen a pirkadat?
eltorzulhat *mindkét* világ
a sötétség már itt matat

A TÁJ LELEPLEZŐDÉSE

Íme a kép keret nélkül
Végtelent húz az ecset
Földből vérből ürülékből
keveri a színeket

NEMEZIS

csak egy lepattant rozsdá ragyogása
rongyba takart krisztus-arckép
az apátlan szomjúság mécse örök táncra
ítélt láng a fogadott nemlét
mint mezítelenül ringatózó őszi levelek
az idő-rontotta nyárfa ölében...

ahogy föld tart öreg kutat, rom hátán romot
úgy szorítsd a kezem Istenem

Nyírfalvi Károly
HAVAK HAVA

Ez a történet másról szól
 a fénytörésben arcuk eltorzul
 bőrük lehetne vetítövászon és
 lemondó fájdalom a szemükben.

Csak hull és hull és hull a hó
 állnak a tisztító hózuhanyban
 csontjaikban ritkul a méz
 szavaikban az érthető elem.

Nem tudom, mit akarhatnék tőlük
 sóhajuk hídja nem ér el hozzám
 a térdigérő hó lehűti szívem melegét
 ha gyertyát gyújtanék mellemen talán, még...

EZ AZ ÉPPEN, HOGY NEM...

Bejöttél akkor, arcomra fagyott a
 mosoly, ez az éppen, hogy nem örültem
 a viszontlátásnak, hová tegyelek
 az emlékezet sekélyes polcán,
 gondoltam, megírva ezzel fejben,
 ki tudja, hányadik elsietett
 versemet.

Ez az éppen, hogy nem kellett volna
 megírni, megszólalni sem, csak a
 végtelen egyetlen percéig vissza-
 fogottan rendezni arcizmaim
 zabolátlan állását, mutatni
 képet, polcnyi kacatot, hogy megismerj.

Történt valami? (Ez az éppen, hogy nem...!)

Jékely Zoltán

ÚJ ÉVEZRED FELÉ

Mi kétezerben nem élünk, szegénykém,
 az új évezred nem lel itt bennünket-
 fekszünk a mélyben, s az ég régi kékjén
 fenn, fenn különös új gépek keringnek.
 Lebontották a házat, hol születtünk,
 - mint a Tabánt. Agyunk, székünk elégett.
 Sok könyvünk méltatlan kezekben eltűnt -
 s hová lettek alakunkról a képek?
 Az úton új cipők nyikorognak,
 más ruhában más lányok lengedeznek.
 Mint lelke eldugott öreg boroknak:
 az álmunk egyre sűrűbb, édesebb lesz.
 Tovább lóbálja felettünk az égen
 az idő a napot, e lassú ingát,
 s úgy alszunk már, mint földünk más felében
 a kőbepolyált, hosszucsontu inkák.

(1935)

Alföldy Jenő

JÉKELY AZ ÚJ ÉVEZRED KÜSZÖBÉN

Valamely vers - néhány nevezetes történelmi alkalomtól eltekintve - olyankor válik időszerűvé, amikor az olvasó találkozik vele. Találkozik - az esztétikai befogadás értelmében. A személyes körülmények aktualizáló hatása jelentősen elősegítheti e találkozást. A lánygimnáziumban a szerelmes versek hódítanak jobban, a fiúiskolákban inkább a lázadó, forradalmi költészet művei. A kisgyermek a szívéhez közeli állapotokról mondogat örömmel verseket, s a vénülő szívekben az elmúlás gondolatának költői kifejezése talál visszhangra. A versekkel élő emberek el tudnák mesélni, miként villant föl emlékezetükben valamelyik vers egy sorsdöntő helyzetben. A mű értéke nem ezen fordul meg, hisz ez csak a vers témáját érinti, mégis úgy vélem, kár lenne - magasabb esztétikai megfontolásból akár - lebecsülni a körülmények által kedvezően befolyásolt versbefogadást. A vers és az olvasó vagy hallgató közti út lerövidülését szerencsének tarthatjuk. A szerencsét pedig nem érdemes elszalasztani.

Jékely Zoltán *Új évezred felé* című versének „jövendőlése” az évszázad-, illetve az ezredfordulóhoz

közeledve immár szembesíthető a ténnyel. Mindnyájan a kerek számok bűvöletében élünk, s az időbeli zónahatár átlépésének borzongató élménye közös bennünk. Pedig azon túl, hogy a számítógépekbe beprogramozott naptárak megbolondulnak, az idő közömbösen halad el fölöttünk. Ha azonban jól ragadjuk meg a versben az időszerűséget, akkor a maradandó értékek világába is bepillantunk. Kiderül, hogy az *Új évezred felé* nemcsak borongás vagy borzongás a hetven-nyolcvan évre kimért életidő rövidsége miatt, nemcsak elmúlásvers, hanem egyéb is. De haladjunk sorjában.

A költemény hatvanöt évvel az Úr kétezredik éve, ama kerek számú dátum előtt született: az 1935-ös évszámot írta a vers alá a keletkezés idejét gondosan számon tartó költő. Jékely Zoltán a vers írásakor mindössze huszonkét éves. A korán kibontakozó költő kezdettől fogva, egész költőútján különös fogékonyságot mutat az elmúlás iránt. Csupán verscímeiből villantom föl *A házsongárdi temetőben*, a *Csontjaimhoz*, *A halál fája*, *A halál ünnepén*, *A nagy temetőben*, *A föld mélyében* vagy a *Lemminkeinen*

az *avilágban* példáit - e szűkre szabott mustra csak a fiatalkori versekből való. De az egész életművön átvonul az elmúlás, a halálsejtelem uralkodó motívuma, s váratlanul bukkan fel a legváltozatosabb témák örvén. A sor szinte végeérhetetlenül folytatódik, az olyan jelentős későbbi verseket beleértve, mint az *Isten hozzád tízezer évre*, *Az idő-sárkányhoz*, *a Krúdy Gyula ígézése - „Aranyidők”* vagy az *Óda a gyászlovak emlékezetére*. Számos versét föllehetjük az életműben, mely szinte részletezve bontja ki az *Új évezred felé egy-egy gondolatát. A Múzeumlátogatás - Egy bronzkori férfi panasza* például: „Nem tagadom, fölujjongó öröm / volna tudni: kik járnak odafönn. / S mért nem szűnik meg a Kíváncsiság: / hova iramlík a világ?” - kérdezi egy sokezer éves férfi nevében.

Ehhez hasonló jelentőségű másik alaptémája a Szerelem, amely vonzó, üdvöt ígérő izgalmával növeli az élet, a fiatalság végességéből fakadó veszteség súlyát. Harminckét évesen komolyan gondolkodunk a társról, akivel az életet együtt szeretnénk leélni. A hangvétel komolyságából kihalljuk, hogy jelentős érzések bírják szóra a költőt. Pedig a körülmények nem olyan tragikusak, hogy sürgős számvetésre készíthetnének. Nincs szó közeli egzisztenciális veszélyeztetettségéről, háborúról, erőszakról, betegségről. Jékely, mint majd' mindig, most is „normális körülmények” között méri fel az örült végzetet, és írja hamuba a mementót arról a legnagyobb és legbiztosabb létezéséről, hogy végesek vagyunk.

Ami egyebet tudomásul vesz a jövőre vonatkozóan, az önmagában nem különösebben megrendítő. De ahová eljut a versben, az mégis a végső, nagy kérdések terepe, a legsúlyosabbaké. Nagy gondolkodik egybehangzó véleménye, hogy filozofálni annyi, mint a halálról gondolkodni. Lehet, hogy verset írni is ennyi, de a vers inkább, sokkal inkább tájékozódik a végzetről az élet gazdagsága felől, mint a filozófia a maga elvont, hideg fogalmakkal benépesített világában.

Jékely feje fölött a harmincas évek közepén motoros repülőgépek zúgtak. Nem lehetett sok sejtelve arról, hogy milyenek az éjszakában lassú fénycsikot húzó (valójában a hang sebességét jóval meghaladó) műholdak vagy az évszázad és évezred vége felé elhíresülő „lopakodó” repülők. A jövő, azaz korunk találmányainál mennyivel fontosabb számára az, amit ismer a múltból! Az például, hogy szülőházát, a boldog gyerekkor nagyenyedi környezetét az évszázad s az évezred végére bizonyára lebontják, miként Buda patinás negyedét, a Tabánt, kedvenc írója, Krúdy számos elbeszélésének ódon kulisszáit is lebontották valamikor a vers születése előtti években. Jékely egész életében erősen kötődik

a nagyenyedi szülőházhoz és az erdélyi szülőföldhöz. Itt még az emlékezet jelentéktelennek tetsző fogódzói, a tárgyak, a bútorok is tűzre kerülnek. De a könyvek, a szellemi élvezet és épülés eszközei is kézen-közön elvesznek. Könyves ember számára ezek is létfontosságúak.

Az évezredvégi utakon vonuló fiatal hölgyek Aviseletéről - hadd mondjuk ki, amit mi tudhatunk: a holdjáró cipőkről - nem lehetett fogalma a nők iránt sosem közömbös költőnek. Ez igen lényeges: Jékely világa a költők, az „alanyi költők” közt is feltűnő mértékben a másik nem körül forog. Nem csupán valami Don Juan-i hajlamból eredően: a lét kiegészülése bölcseleti kérdés is Jékelynél, mint ama régieknél, akik szerint az istenek által kettészakított ember, az őshermaphroditus férfi-fele egész életében keresi női felét. De jövőbe hatoló képzelete mint-ha megtorpanna e ponton: a költő sokkal nagyobb megjelenítő erővel beszél a múltról és a jelenről, mint az ismeretlen jövőről. A tizenhat soros vers jelentős részében felsorolás: elmondja, elbűsongja, mi mindent nem tudhat-láthat, amit az ezredvégi emberek tudhatnak-láthatnak.

Sok mindenről tud azonban, amire más halandó Sakkor sem gondol, ha megadatott neki, hogy évtizedekkel vagy akár évszázadokkal túlélje a költőt. Az ő képzelete szabadon jár-kelel és száguld a térben és az időben, akkor is, ha a technika általunk megismert csodái iránt nem olyan fogékony, mint például Hélios szekere, a napkerék égi útja vagy az emberi műveltség évszázadai, évezredei iránt. De a költő nem is *képzeletet* mond, hanem *álmot*: „Mint lelke eldugott öreg boroknak: / az ál munk egyre sürűbb, édesebb lesz” - ebben azért rejlik némi vigasz. Jékely, miközben szünni nem akaróan vívódik az elmúlás szorongató tudatával, sokszor mintegy barátkozni próbál vele, megszelídíti, domesztikálja. Itt-ott még a halottak iránti irigység képzetét is elhinti. Ahogy kései versében, az *Óda a gyászlovak emlékezetére* egyik sorában írja: „és az ezüstküllős, ropogó kerek közt, odafent, / fenséges vonulásában egy kislány irigylit a holtat!...”

A fényt adó égitestet idő lóbálta, *lassú ingának* nevezi merész metaforájával, melyre lágyan, mégis élesen rímel az utolsó sor hatalmas költői képe, a *kőbepólyált, hosszúcsontú inkák*. Ezekkel a képekkel és ezzel az ingát-inkák rímpárral a legszebb és leglátványosabb verszárások egyikét alkotta meg.

Kettős ellenpontozás jellemzi a költeményt. Képzetele a *lent* és a *fönt* ellentétben nyugszik, mely a *múlt* és a *jövő* ellentétpárjának felel meg. (Sok versében megtaláljuk Hádész és Zeusz, azaz halál és élet világának ezt az ellentétét. „Jaj, Párizsban mennyi élet és halál van, / mennyi hús-vér fönt s

mennyi csont alul!" - olvassuk *A nagy temetőben* című, 1937-es versében.)

A költő az ember általános elmékezet-működésének megfelelően a gyermekkori múltat hozza legjobban érzékelhető közelségbe. De bizonyos értelemben a halált is úgy fogja föl, mint hosszú álmot, vagyis mint az élet folytatását: „Mint lelke eldugott öreg boroknak: / az álmunk egyre sűrűbb, édesebb lesz.” Az itt földézett *álmunk* visszatér a verszáró képben: kétezerben *alszunk már*, s valamiképpen az álmok sem érnek véget.

Benne rejlik ebben az álmok által kínált senecai vigasztaláson túl egy nagy pozitívum. Olyan pozitívum, amely az elégiának éltető, élni segítő tartalmat ad, mint az idő zamatot az óbornak. Ez pedig az a burkolt *szerelmi vallomás*, amely az emberi lét két nagy tényezője, a szerelem és a halál fogalmát összeköti.

Jékely a *szerelem és a halál költője* ebben a versében is. Eletünk e két alapfogalma más költőknél is gyakran középponti jelentőségű, de talán senkinél ilyen szorosan összefonódva, ilyen váltólázaszerűen, ennyire kibékülésre vágyóan, de az összebékíthetetlenséget bizonyító küzdelemben. Versében a szerelmi beteljesülés rokon a meghalással és viszont. A halál hol azzal fenyegeti az embert, hogy megvonja tőle a gyönyörök gyönyörét, hol azzal csábítja, hogy sóvár vágyait csak ő oldhatja fel. A testiségnek igen nagy szerepe van Jékely költészetében, de csak azért, hogy minél nagyobb hitelt szeressen a lelkiségnek, a halhatatlanság vágyának. Szerelmi lírájának tüzeit a halál tudata annál jobban

táplálja, minél inkább fenyegeti kioltással az életet, s vele a szerelmet is.

Hogy szerelmes vers is ez, nemcsak halálvers, az mindjárt a verskezdő megszólításból kiderül: „Mi kétezerben nem élünk, szegénykém”. Gondolható, hogy a kedveséhez szól a költő: a kijelentés megszólítottja nem lehet sokkal ifjabb a költőnél, és bizalmas viszonyban van vele, hiszen *szegénykémnek* szólítja. A szerkezet is bizonyító erejű. Az, ahogy az elmúlásmotívum egy magasabb szintre emelve újból megszólal. A vers harmadik sorában a *fekszünk a mélyben* együttes alvásra utal: a beszélő és megszólítottja együtt pihen a sírban, mint az életet együtt leélt párok. S az utolsó sorokban az, ahogy álmunkról, vagyis a megszólítottal közös álomról beszél, majd az „úgy *alszunk* már, mint földünk más felében / a kőbepólyált, hosszúcsontú inkák” igei többes szám első személye is erre enged következtetni: párban nyugszanak a szerelmesek.

A költemény *látszólag* arról szól, hogy a kétezeredik évet nem érhetik meg az összetartozók, *valójában* pedig arról, hogy együtt lesznek további évszázadok múlva is. A versben egyformán fontos a látszat és a valóság, a mű titka ezek összejátszó együttesében van. Az elmúlást évszázadokkal túlélő szerelem gondolatához nem ad szilárd támpontot a költő, ám a maga sejtető módján mégis ezt sugallja. Vallomását kesernyés lemondásba burkolja, mégis vall a szerelemről, a szerelemhez halálon túli hűséggel, felejtetetlenül.

A nagy fogadkozásokat pedig a gyorsan felejtethető versek íróinak hagyja.

Szoliva János

OTT, AKKOR

Ha egyszer, csak úgy, megállnánk,
ahogy a busz megáll valahol,
ott, ahol nincs megálló, sík terep,
csak hegyek, lepusztult hegyek,
ott, ahol felhőkbe túr a szél,
és hallható a menny, ahogy dörög,
és látható a csóva fejünk fölött,
s a távolban, talán messze,
harang zúgna félreverte,
ott, akkor megremegne a szánk,
összekulcsolódna a kéz,
ott, akkor eszünkbe jutna
litániákból megőrzött imánk:
„Uram, irgalmazz nekünk!”

Cukor György
HÁROM SZÍN

Nehezek vagyunk
 véres rongy a hajnal
 cölöpöket vertünk a földbe odakötte csigasorok
 s ácsolatot a kő alá
 emeltük
 nehéz mint egy vasék amivel a Földet aláverik
 mint döglött mozdony
 nehéz mint lelkéről levált csont-bőr öregapám
 mi a süllyedező tömegsír kiket
 földbe nyom a teher
 izzadunk sós vizet vért
 aláfeszítettünk emelőkkel nyaggatuk előre
 nyögtünk ropogott a csont s előre
 minden piros mint az erőlködéstől
 bevérzett szem kifakadt erek
 piros és nehéz mint kifordulni a szülőcsatornán
 ha fogadásunkra angyalképpel dúcolják alá a plafont
 ahol elhaladtunk mély árkok a homokban
 utóbb sem fejtik föl az előrajzolás vonásait
 a homok ábráit szél lapozgatja laponként tépkedi
 a maga helyén legsúlyosabb a kő
 ha a piramis áll

*

Szépen termett az idén, nem aprószemű, mondom az embernek, ki kétaraszos húsvéti szögeket szüretelt, egész vödörrel, s fölszállt vele a buszra. Úsztak híg tervekben, illúziókban a szögek, vödörnyi vas, melyből ábrándot sajtol a szekerce foka. Kérdezte, van-e órád. Megmaradni mi sem segít, feleltem, ceremóniák, a megcsapott lator-sípcsonatodban fehér köd a fájás, majd őszi esők, nyugodt légzéssel hajdani hasonmásod légszomját csillapítod, tört lábbal nehéz föltolni magad lélekzetvételhez vagy tegnapi naphoz. S hol van még a jelen fehérsége? Nézed hát a fordított világot, még abban az időben, amikor a tapintás, a hideg-érzet hajnala lát, s a hóesésben hozzák bölcsődet. Azoké a fehér, akik nincsenek itt. Mondom. S megjönnek, topognak, lerázzák magukról a havat, beszélnek hozzád, hogy kimondhassad, köztük vagy. És árnyéktalanul fehér a Semmi, a megváltás ígérétevel fehéren napos a világ.

Mondtam neki. Szép inged van, felelte. Így utaztunk. Már volt hazánk.

Nagy utam lesz nemsokára
 havas vállal a fehér
 nagy havain át
 de a két fiút sokasodni látom
 több és több alakzatban
 kettő meg tizenkettő az én fiaim
 és elsöprő rohammal
 az üvegszerkezetű az acélanyagú lovasság
 zöld erdő pagonyán *ellovan*
 zöld színre fölesküdvé
 a szív a sugaras elme
 az erdőség susogó ívei alatt
 habzsoló zöld fénybe olvad
 a csillagos nyeregtakaró

Sárkány Márta

REMÉNY

Szeretném megrajzolni alakját. Úgy látom őt, ahogy a konyhában áll, a teljesen kitért ablak előtt. Ez az egyetlen módja annak, hogy szabad levegőhöz jusson. A háza elé épült hatalmas épületek fokról fokra elvették ugyan a kilátását, de még így is maradt egy résnyi hely, ahonnan láthatja a Mecseket. Ha becsukja a szemét, még mindig érzi a hegyek felől érkező déli szél fuvallatát.

Az arca ráncos. A szemei körül millió apró barázda. Ha feltekint, huncut szemek néznek ránk. De csak a szeme vidám. Arcán a fáradtság, a beletörődés, az öregség látszik.

Nagyon szép a haja, bár teljesen ősz. A hullámzó hajtömeget homlokáról hátrafésűli, tarkóján lazán kontyba fonja. A kezei is öregek már, néha beleremegnek az idő múlásába. Az ujjai tompák, a sok munka kisikálta a régi kecses íveket, ahogy a folyó alakítja a partjára kigurított köveket.

Az alakja még most is szép. Tartása egyenes. Van benne valami méltóságteljes.

Most is ott áll az ablak előtt. Egyik kezét lazán az ablakkeretre támasztja, másik kezével fogja a kitért ablakszárnyat. Fejét kissé felemeli, szeméit lehunyja, orrlukait kitágítja, hogy minél többet szívjon be a szabadság illatából.

1922. január 23-án született Szokol Ambrus és Zákányi Lídia második gyermekeként. Az újszülött csúnya volt, vörös, duzzadt szemű, és teljesen kopasz. Mit sem törődve rútságával, a kisbaba hangos ujjongással, boldog örömmel, hatalmas ordítással tudatta a világgal, hogy megérkezett. Szokol Ambrus Zákányi Lídiához lépett. Lehajolt, megcsókolta felesége gyöngyöző homlokát, megérintette karját, majd kezébe fogta a kalapot, és kiment, mert temérdek munka várt rá. Zákányi Lídia fáradt volt és halkan sírt. Örült ugyan újszülött gyermekének, de nem tudta feledni azt a mámoros boldogságot, amely első gyermekük, kisfiuk megszületésekor eltöltötte, s amely a gyermek cseperedése folyamán szívüket teljes egészében betöltötte, és nem tudta elfelejteni azt a mély gyászt és fájdalmat, ami a kicsi gyermek halálakor hatalmába kerítette őket. Nem is hallotta kislánya bőmbölését, nem örült az új életnek úgy, ahogy kellett volna. A rügy kifakadása az őszi levél hullását, az avar elégetését juttatta eszébe.

Márka sírt még egy kicsit, aztán elaludt. Így alakult a dolgok rendje. Ő lett a második. Márka kicsi lény azonban olyan bájos, oly tüneményesen kedves és oly szeretetre méltó volt, hogy lassan már Szokol Ambrus is elfelejtette első gyermeke

halálát, s szemében nem a gyásztól gyültek könnyek, hanem az örömtől, amikor kislánya ragyogó barna szemébe nézett, amikor a gyermek okos kis fejét az apja szívére tette, s elaludt az ölében.

Márikát a szeretet éltette és a szeretet növelte.

Amikor gyermekkorára emlékezik, a nyugalom és a béke szállja meg. Látja magát lobogó fekete hajjal, ahogy fut erdőn, mezőn, látja az öreg házat, a hatalmas nyárfákat, hallja a Rinya csobogását, és tenyerén érzi az újszülött kiskutyák testének melegét.

- Hányszor szóljak még? Nem halod? Süket vagy, anya? - A hang most hatolt el Márika tudatáig. Fejét lehajtja, szemét kinyitja, mintha egy kábulatból térne vissza, most veszi észre a körülötte lévő tárgyakat. A negyvennégy négyzetméteres panellakást, a beépített konyhabütört, a műanyag padlót. Visszajött a hat hektár krumpliföldről, a búzamezőkről, a folyópartról. Apró léptekkel betipeg a szobába.

- Tessék, apa? Szóltál valamit? - kérdezi férjét. Göcsörtös ujjait az öreg vállaira helyezi, kicsit közel hajol hozzá, mert nem hall már jól.

Az öregember ingerülten válaszol.

- Csöngettek.

Márika szeme elkerekedik.

- Csöngettek, apa? Megérkezett? Jaj, istenem. - Riadtan a kontyához kap, aztán a kötényt igyekszik leoldani. - Csak ne lásson így, rendetlenül a fiam! - gondolja.

Rohan a kaputelefonhoz, de az csak bűg. Lerohan az emeletről, hogy beengedje a vendéget. A bejáratnál senki sem áll. Mint akinek a sas kitépte a szívét, üresen megy vissza. Vissza a kalitkába.

- Nincs itt senki, apa.

Az öregember már alszik.

Márka visszamegy a konyhaablakhoz. Már nem látja az erdőt, a mezőt, a rétet. Csak azt látja, hogy a konyhaablak két oldalán a látképbe indulatosan betolakodik két tízemeletes panelház. Csak azt látja, hogy kitért karja, felemelt feje lehullik, s mint egy villám süjtotta fa, úgy áll ott a gyerekkora végén, a háború küszöbén. A fények is tompábbak lesznek, a ragyogó napsütés eltűnt, fekete és szürke lesz minden, akár egy károkozó varjúcsapat.

1944. december 24-én éjjel az anyját újságpapírba csomagolva temették el egy hevenyészve kiásott gödörben. Az újságpapír és a gödör bele-sajdul a szívébe, a fájdalom görcsbe rántja, mint egy nem létező, soha át nem élt szerelem hiánya.

- Fázom - rikácsol az öregember.

Márka becsoszog a szobába, nehézkösen lehalajol, előkeres a szekrény aljából egy puha, meleg zoknit, s az öregember lábára húzza. Alig tudja kikerülni a vadul feléje suhintó bot ütését.

Aztán az öregember megnyugszik.

- Hozdi ide a Bibliát, Márka. Olvassunk.

Márka riadtan a szemüvege után kapna, de már elfelejtette, hol tette le.

- A szeretet... - motyogja az öregúr. - A szeretet...

- Igen, apa — Márka kívülről mondja. - A szeretet hosszútűró és kegyes...

Az öregember szemei lassan lecsukódnak.

Márka az öreg mellett ül. Megfogja a halálba készülődő kezét, annak minden porcikáját külön érzi. Halkan imádkozik a másodpercekért, a pillanatokért, hogy minél hamarabb ragadják el az öregembert a mély árokba.

Aztán megint visszamegy a konyhába. A színek még szürkébbek, még sötétebbek. A panelházak egyre jobban növekednek. A látóhatár résnyire szűkül, a langyos déli szél már nemigen furakszik előre. Az a színes kép, amelyet korábban látott, már csak fekete-fehér filmként pereg előtte.

Amikor vasárnap délelőttöként apja kerékpárra ült, zsebébe süllyesztette a noteszt, amiben feljegyezte, ki, mennyivel tartozik. A boldog várakozást délután egy kismalac visítása oldja fel. Ez az összes fizetség.

Márka kihúzza a derekát, mert átérzi ismét a kapálás fáradalmait, félrekapja fejét és hátraugrik a tehén rúgása elől, de nem elég gyorsan, érzi a fején kiömlő meleg vért, ijedten odakap, aztán rájön, csak képzelődött. És megint jön, jön a dombok felől, nem látja a nyárfákat, nem látja a kis ház piros cserepeit, biztosan rosszul emlékszik, van még itt egy domb, ami eltakarja, de nem, nem, ott áll az üszkös ház, a leégett pajta nyomait is fel lehet fedezni, a nyárfák derékban kettétörték, nincs semmi, semmi...

Aztán megjelenik a kép, amikor megkéri a kezét. Papa tárgyal Apával. Márka boldog és repes. A két férfi szerződését nem hallja.

És aztán az egyetlen, várva várt éjszaka, amelyből megfogant a fia. Élete boldogsága és reménysége.

És most érzi a csöndes várakozást a teljes megsemmisülés felé. Nem veszi észre, hogy az öregember a háta mögött áll, vadul koppant a botjával:

- Nem halod? Pisálnom kell.

Márka megfordul, átölelné az öreget, hogy kikísérje a végére. Az öregember utoljára tíz éve tett meg egyedül ekkora távolságot, mint amekkorára a szoba és a konyha közötti reménytelen út. Elhagyja ereje és a földre zuhan. Az öregasszony nem tudja felemelni. A férj és a feleség egymás mellett fekszenek a hideg padlón, és sírnak.

- A szeretet... - mondja az öregember.

- A szeretet soha el nem fogy - motyogja az öregasszony.

S amikor a földön már nagyon fáznak, az öregasszony összeszedi teljes erejét és felemeli férjét. Leveszi róla összevizelt pizsamáját, tisztára ruhát ad rá, ágyba fekteti, felmossa a konyhát, az előszobát, ahol az öregember elcsepegett. Ágyba fekteti az öregembert, becsukja a konyhaablakot, elhúzza a sötétítő függönyt, lassan levetkőzik, kibontja a haját, és bebújik a másik ágyba. Álomtalan éjszaka telepedik rá. Nehezen alszik el, s mire végre az alvás megváltó stádiumába jutna, az öregember vad horkantása felriasztja.

Márka fülében a vér vizesésként robajlik. A hörgés félelmetes örömmel tölti el. Márka agya lassan kitisztul. Az öregember összefüggéstelenül kiabál, levegő után kapkod. Márka szeme kimered, pupillája tágra nyílik, megmarkolja a paplan két sarkát, ökleivel a szája elé tartja, hogy a félelem és a reménység hangja ne szakadjon ki belőle. Egész teste mozdulatlanúságba dermed.

- Talán most. Talán ma - gondolja Márka. Ismét érzi arcán a tavaszi szél simogatását, a nap melegét. Hallja az erdő susogását, a madarak énekét. Örületes vágy fogja el a menekülésre. Tíz éve nem mozdult el az öregember mellől.

- Talán most. Talán ma - zakatol benne a gondolat. Az öregember még mindig hörög. Márka szeme még tágabbra nyílik, pupillái még inkább kimerednek, keze görcsösebben markolja a paplan két sarkát.

Az öregember lassan elcsitul. Légzése egyenletessé válik. Márka ujjai lassan elengedik a takarót. Szája görcse oldódik. Szemét lecsukja. Szemhéja alól vékony csikban könny szivárog.

Cserép Csaba

ASZFODÉLOSZ VIRÁGOK

Jól indult a nap.

Jozsó a piacon a pecsenyesütők standjainál állt meg - gondolván: valaki hagy valamit a papírtálcáján, vagy óvatosan megnézhetne egy-két kukát - amikor a földön észrevett egy ötszázast. Igen: egy valódi, új ötszázforintost.

Rögtön rálépett. Reklámszatyrárt - melyben fogkeféje, fésűje, néhány csikk, szóval az egész vagyona volt - a lába mellé csúsztotta, majd rögtön újra felvette. Ekkor az ötszázast már a kezében, sőt mi több: a zsebében volt.

- Egy véres-, egy májashurka, három kenyér, két darab erős paprika - sorolta a sütődésnek, mikor rákerült a sor.

„O dolce vita! Most izom egy fröccsöt, veszek cigarettát, újságot. Milyen más a világ” - nézegette a lucskos, havas placcon föl-alá tolongó tömeget.

A kocsmában fröccsét, szatyrárt szorítva egy részeg mellé ült.

„Újságot nem kell vennem, hiszen van ennek a marhának” - gondolta.

- Megnézhetem?

- Nézd meg, haver.

Az újságot a részeg cigarettájával együtt emelte föl az asztalról.

Hirdetések: „Kisegítő szakácsot fölveszek. Bérezés megegyezés szerint. Szállás, étkezés biztosítva.”

„Van Isten” - nyugtázta Jozsó, és elindult a megadott címre.

- Következő a felállítás - kezdte a kopaszra nyírt, kövér, köpcös tulaj a munkaköri leírást: - Kisegítőként kellene dolgoznod körülbelül három hétig. Lehet, hogy tovább is, de három hét az biztos. Kapsz szobát, kaját, s a végén harminc rongyot. Bejelentve nem leszel, ha ellenőrzés jön, akkor aznap kezdted. Próbaidős vagy. Nem érdekel, ha megdugod a takarítónőket, de pofázás sehol! Senkinek, semmit. Értve?

- Az amőba beszédes élőlény hozzám képest, Főnök.

- Majd meglátjuk. Holnap kezdesz. Állítsd össze a menüt! Reggeli, ebéd, vacsora. Mohamedának

jönnek: disznóhús, zsír nyista. A személyzet is azt eszi, amit ők. Minden reggel adok pénzt: elmész, bevásárolsz. Csak főznöd kell, kiszolgáltatnod nem. Van pultos, a Böbe meg felszolgál. A Bóbét ne kerülgesd! Ő éjjel is műszakban van - vigyorgott a főnök.

Másnap, kora reggel Jozsó beosztotta a pénzt: üveges lekvárt, ömlesztett sajtot, olcsó teát vásárolt reggelire.

Az ebédrevaló is összejött, ám a vacsorára szűkös maradt a keret.

- Kevés lesz a pénz. Mit adunk a vendégeknek este? - kérdezte Bóbét.

- Majd visszajön a főnök, s szólsz neki - cigarettázgatott Böbe.

A reggelizés után Jozsó hozzálátott az ebéd-főzéshez: megpucolta a zöldséget, összevágta a marhahúst, előkészítette a rizst.

Tizenegy óra volt.

Az ételek rotyogtak a gáztűzhelyen.

- Jozsókám, csinálj gyorsan három tükörtojást! - szaladt be hozzá minijében Böbe.

- Egyél valami hideget, nincs hely a gázon.

- Félrehúzol valamit - pislogtatta szempilláit Böbe.

- Nem húzok le semmit, nem lesz kész az ebéd!

- Dehogynem. A főnök testvére akar reggelizni.

Jozsó megsütötte a három tojást, a pincérlány elringatózott vele, de rögtön vissza is jött:

- Süssél még hármat! Csinálj ecetes hagymát, és kérek a tokányból egy tányérral! Nem baj, ha nem kész a köret.

- A tokány is nyers, nemhogy a köret - fakadt ki Jozsó.

Böbe, ugráló melleivel, folyamatosan szaladgált az étterem és a konyha között:

- Nem érdekes, akkor főzzél virslit!

- Nincs virsli.

- Valakit küldj el a boltba!

- Ki menjen el?

Böbe megrántotta a vállát:

- Addig is turbó gyorsasággal üss össze egy szalonнас rántottát!

A rádióban délre harangoztak.

Jozsó a második hidegtálat készítette a boltból hozott felvágottakból, sajtokból.

Később fokhagymát pucolt a körtebefőthöz, mert az az egészséges, utána megsütötte a főtt kolbászt, hiszen az úgy az igazi.

Egyszer aztán elérkezett az a pillanat, amikor az ebéd újra a tűzhelyen fődögélt.

Böbe számtalan cigarettáinak egyikét szívta, és dicséretre várva, kirtatóan mutogatta lábait.

Jozsó kinézett a kocsmába.

A söntésben a csapos, fülig erő szájjal, a kezébe nyomott egy rumos kávé:

- Küldd le komám, nekem már nem megy!

- Sokan vannak. Ilyen jól megy az üzlet?

- Rosszul vagy te összeszerelve. Ezek mind a főnök családtagjai. Várják az ebédet.

- Passzolj ide még egy rumot, de kávé nélkül! Rosszul vagyok - hebegett Jozsó.

- Leszel te még rosszabbul is, kisgyerek! - iszogatótt valamit egy literes korsóból a csapos.

S valóban, Jozsó pillanatról pillanatra pocskábbul érezte magát. A főnök retyerutyája megette a minestralevest, a borsos tokányt az utolsó falatig. Kettőre nem maradt az előre megrendelt ebédből a rizsen kívül semmi.

A főnök még mindig nem került elő.

Jozsó a vacsorára szánt pénzből leveskockát és panírozott, fagyasztott halszeleteket vásárolt.

Három órakor szolgálta ki Böbe kacarászva az étterem fölötti szobákból egész nap ki sem mozduló külföldieket.

- Arabok, kurdok, afgánok - magyarázta a csapos. Itt dekkolnak, amíg át nem dobják őket a határon.

- Lehúzzák őket. Át sem érnek, és lehúzzák őket - morogta Jozsó.

- Ki mondta neked, hogy etess meg valakit a menekülteken kívül? - kiabált vörösödő fejjel a főnök.

- Hogyhogy ki mondta? Az egész családod reggel óta baszogat.

- Ebben a kocsmában én vagyok a góré, én parancsolok. Kárt okoztál nekem. Ajánlom: hozd be a hiányt!

- Mondd meg a rokonaidnak, hogy szakadjanak le rólam! Egész nap itt eszi őket a fene. Fizetni nem fizetnek, mellőzni nem hagyják az embert, csak sarakat csinálnak neked!

- Pihentess öcsi, pihentess! Azt csináld, amit mondok! Estére főzz egy gulyást, az szapora és laktató! A péktől a Böbe hozzon buktát, ilyenkor olcsóbban adja! A többi nyersanyagot majd megveszem én.

- Oké, de időben gyere vissza, Főnök, már fél öt van!

- Bukta helyett ízes levelet hoztam, fejenként kettőt. Nem volt más - riszálta magát Böbe, mikor visszajött a péktől.

- Dugd el gyorsan, amíg megvan! - mondta Jozsó, és már a tizedik fröccsöt itta a csapossal, a főnök pedig sehol, de sehol a láthatáron.

- Adjál sütit! - nyafogott a főnök lánya.

- Nincs süti.
 - De van. Láttam.
 - Majd kapsz, ha marad.
 - Miért nem adsz a lányomnak egy sütit? Sajnálod? - fújta a főnök felesége.
 - Ki van számolva.
 - Na és? Ajd neki, ha mondom!
 - Itt a hús - kacsingatott Böbe. - Jót főzzél, és mindenkinek jusson!
 - Menjetez ki! - intézkedett Jozsó. - Nem férek el tőletek!
 - Mi a kaja? - kérdezte a háta mögött valaki.
 Jozsó megpördült mérgében: ilyen lepusztult fazon már régen látott.
 - Én még nem reggeliztem.
 - Sajnálom.
 - Nekem eltartási szerződése van a tulajjal, de még nem reggeliztem.
 - Este van, gyagya úr - bosszankodott Jozsó.
 - Én délben szoktam felkelni. Engem kiskoromban a nagyanyám a hátán vitt az óvodába, hogy ne legyen sáros a cipőm.
 - Majd szólok, ha lesz valami. Most nincs semmi.
 - Kenyér is jó, meg zsír. Itt megeszem - mutatott az asztalra, amelyen Jozsó a zöldséget, krumplit, hagymát pucolta.
 - Fölkenek a falra! Kifelé!
 - Mi ez az üvöltés? - állt az ajtóban a főnökfeleség. - Jól nézünk ki, a csövesek átvették az irányítást!
 - Kész a gulyásleves? - nyávogott a lánya.
 - Még nincs! Kaptál sütit, edd meg azt!
 - Nem volt jó. Eldobtam.
 - Jönnék a barátaink is, a javát tedd félre! - simogatta a lánya fejét az anyja.
 Böbe mosolyogva a sarokba pöckölte cigarettájának végét, Jozsó pedig - görcsoldó fröccs-ügyben - elindult fölkeresni a csapatot.
 Így teltek-múltak a napok.
 Jozsó rájött a megoldásra: minden nap az utolsó percekben kezdte el a főzést, és mindig olyan ételeket főzött, amelyeket nem szeretett senki.
 A délelőtti, délutáni kemény piálásokkal töltötte.
 Néha, amikor - ráérő idejében - Böbét az emeleti irodába vonszolta, gyereksírást hallott, egészen kicsi gyerek sírását.
 Egyszer látta az egyik öregembert a nyitott ajtón keresztül az egyik szobában: a szőnyegen ült zokniban, imádkozott.
 Eltelt három hét, és egy késői ebéd idején, autók álltak sorba a ház előtt, valamikor, télen, délután. Szapora lőtás-futás kezdődött, óriási felfordulás.

Mutatós kocsijaikra támaszkodva, láncukat, karpereceiket csillogtatva, csicsás zakójú idegenek utasították mindenkit. A főnök, mint szürke kis egér sunyított, lapított, heherészett mellettük.

Jozsó a teraszról nézte a pakolást, az emberek izgatott készülődését, a hideg, ködös kisvárosi délutánt. A menekülők arcukon tétova mosollyal egymás után másztak be egy kamionba. Az asszonyok legjobb ruhájukban, gyerekeiket vonszolva, kezükben néhány szatyorról, bőröndjeiket hátrahagyva, bizakodva.

Összeszorult Jozsó szíve, és akkorát sóhajtott, hogy tán a vigyorgó embercsempészek is meghalottak: „Arabok, kurdok, afgánok! Ne menjetez a fehér ember országába! Arra nyirkos a táj s színes luftballon a világ. Adjátok nekem a dollárjaitokat! A Milanhoz vadonatúj AGRAM-okat hoztak. Egy köpés ide Budapest. A Lánchídnál kezdjük és elindulunk Títel felé, lefelé. Lépteitek nyomán kizöldül a fű és eltűnik a szemét. A magyarok folyóit elhagyva Diocletianus imperátor palotája új életre éled. Szelíd mosolyú asszonyok pillantásaitól kísérve, szőrös melleinket a szélnek kitérve, kezünkben sorozatlövők. Már a szerbek ősi földjén járunk. Táskáinkban juhsajt és árpalepény. Gyantás, görög, borizú vidék, Kis-Ázsia agyagját tapodja lábunk, s ott a város kapui: Ninive a láthatáron, perzsák hona, Persepolis, aztán egy ugrás, no még, no még egy... mienk a világ!”

Egyre-másra gördültek ki a parkolóból az autók: köztük a ponyvás kamion.

- Mit igyak, Hapsi? - lépett a söntésbe Jozsó.
 - Nyomass le egy sört - javasolta a csapos.
 Az étteremben a félbehagyott étkezés nyomain.
 Egy üres asztalnál aranykeretes szemüvegében, izzadva a főnök ült, és egy köteg pénzt számolt.
 A felesége - nyakában vagy félkilónyi ékszerrel - a személyzetnek dirigált:
 - Főnt is mindent lehuzatolni, szellőztetni! A fürdőszobákat nagyon alaposan! Itt csak este nyisatok ki, ha teljesen kész minden!
 - Főnök! Én is lemegyek. Kellene a lé! - szólt a főnökhöz Jozsó.
 - Majd holnap apuskám. Most nincs nálam anynyi.
 - Most tettel zsebre egy csomót!
 - Az másra kell. Üzlet. Majd holnap.
 - Tényleg Cunci, nekem is kellene! - lépett hozzájuk a főnök felesége.
 - Majd holnap. Most el kell mennem.
 - El fogod verni az egészséget - sziszegte a nő.
 - Na! Üzletem van! Majd holnap!

- A rohadék! Elcseszi még az éjjel az egészét!
- kőpött a férje után a feleség. - Sanyó! A játékgep-
pénzből vegyél ki ötvenezret! Majd holnap a férjem
visszateszi. Neked meg minek a pénz? - támadt a
Jozsóra. - Itt ettél, ittál! Mit akarsz még? Most is ott
a pia a kezekben. Nem kapsz semmit! Megmondom
az uramnak, hogy neked semmit! A lányomtól is saj-
náltad a süteményt. Nézd, mit hagytak itt! Nézd a
piskótáidat, az almáidat, te mocsok állat! - és csap-
dosta, csapkodta Jozsó fejét az összemarkolt bank-
jegyekkel.

Mialatt Sanyó, a csapos, sült csirkét organizált
magának, Jozsó ellopott egy üveg Johnny Walkert
a hűtőből. A whiskyt dzsekijébe dugta és elsétált
az egyik közeli kocsmába, ahol az ismerős pincér-
nek eladta fél áron.

Három régi haverral itta el a whisky árát, s
ahogy emelkedett a hangulat, a srácok egyönte-
tően úgy vélték, hogy a főnök feleségét meg kell
büntetni.

- Hogy néz ki? - kérdezte Palkó, a rakodó.
- Fiatal, csinos.
- Csináljuk vele azt, amit a múltkor abban a
pornófilmben láttunk! - hadart Pintyő, az autók és
zárok avatott ismerője.
- Ha jó a tyúk, miért ne! - röhögött Titike, a va-
gány. - Úgy is a fülemen jön ki már az anyag.
- Van egy lánya. Mit csinálunk a kislánnyal? -
aggályoskodott Jozsó.
- Azt mondtad, a férje nem megy haza. A gye-
rek pedig kifejezetten jó. Ha normális, szereti a
gyerekét, nem? - torkolták le a többiek.

Éjfél körül a társasház kapujának mágneses zárát
Pintyő csuda gyorsan megoldozta. Halkan fölson-
tak a második emeletre, és Palkó százhusz kilójával
a lakás ajtájához állt.

Bekopogott.
Néma csönd.
Még egyszer kopogott.
Semmi.
- Menjünk a fenébe! - suttogta hátul Jozsó.
- Várj!
Halk lépések belülről az ajtónál. Valaki kinézett a
kukucskálón.
Női hang:
- Ki maga? Mit akar ilyenkor?
- A férje küldött.
- Nem ismerem magát!
- Persze, nem ismerhet. Én vezettem a kamiont.
Elő sem bújtam, csak Kópházánál.
- Mondja gyorsan: mit üzent a férjem, aztán
tűnjön el!

- Nem üzent semmit. Itt van nálam egy mill.
Azt mondtad, hozzam el magának, mert a végén
elveri ezt is.

Lánccsörgés, kinyílt az ajtó. Palkó már bent is volt.
A nő papucsban, hálóingben vergődött lapát-
nyi kezei között, nyögni sem bírt, mert Palkó ke-
ményen fogta a torkát.

- Csitt, csitt picinyem! - súgta rekedten Pintyő
és széttépte rajta a hálóinget.

A nő halálra rémült, üveges szemekkel meredt
Titikére, aki egy rugós kést csettegetett:

- Ha jó kislány leszel, nem bántjuk a lányo-
dat, és téged sem.

Ekkor már tolták, kormányozták a sarkig tárt
ajtókon keresztül a lámpafényes, nyitott szobá-
ba.

A fülben a zúgás állandósult, tompán, mint a
víz alatti úszásban.

Magasra emelt térdekkel, álomba lépdeltél.
Homályossá vált, elmosódott a kép: a lehúzott
nadrágszárak, az ágyra döntött, meztelen nő fe-
je fölött, szétfeszített lábai között térdelő társak,
a neszek, az apró zörejek, a kapkodó, nyál nél-
küli légzés, lihegés.

- Gyere! Te jössz! - került elő valahonnan a
falon túlról a sürgetés.

Jozsó kíméletlenül megragadta a nő derekát,
és maga felé fordította a tomporát.

Amilyen durva tudott lenni, olyan durva volt.
Meglépetésére - pillanatokon belül - a moz-
dulatai lelassultak, s nem kellett tovább a fantá-
ziáját erőltetnie, mert előntötte a vágyakozás.

A csipő, ez a karcsú csipő, a röpködő hajtömeg.
„Ez az a város, ez az a réges-régi szoba, a vál-
lakra omló hajzuhatag, a torokszárító, parázna,
vad epekedés a volt-nincs lány iránt, a visszahoz-
hatatlan után.”

- Kedves - kezdte, szorosan a nő hátához si-
mulva, tenyerében érezte a melleit.

A tenyerében érezte, a tenyerén, s akkor rob-
bant, berobbant az ismeret:

„Ennek tetszik ez! Hiszen jó neki! Jó neki!”
A kiürültség undorával fordult körbe-körbe: az
asztalon a „Kertbarátok” virágkatalógusában
aszfodéloszszálak színes fotói burjánzottak,
pompáztak.

Dús, fehér virágok.
Aszfodélosz: az alvilág, az enyészet, Hádész
archaikus, dús, fehér virága.

- Menjünk innen! - lökte el a nő forró testét
magától.

A hangjában volt valami, ami hatott a cimborái-
ra, tétovázva tekintettek az asszonyra. A nő lá-

bait maga alá húzva, széttépett hálóingét az ölében tartva ült az ágyon. Minden apró mozdulatra megreztek súlyos keblei, fekete haján, arcán a férfierő nyomai.

Tágra nyílt, párás szemeiben értetlen csodálkozás, várakozás.

- Menjünk már! - mondta újra Jozsó, és nem érdekelte, hogy felismerték.

Az utcán a szél hordta a havat.

A kapu melletti hókupacra Jozsó öklendezve, sugárban hányt ki a sört, gyomorsavat, epét. Porhó szórta be a könnyeit.

- Mit bőg ez a hülye?

- Nem bőgök, csak hányok. Az erőlködéstől.

- Még ég a lámpa! Menjünk vissza!

- Az anyádhoz mész, nem vissza!

- Menjünk a Pöttyösbe! Igyunk valamit!

- Nincs pénz. Elittuk a whisky árát.

- De van. A táskájában volt tízezer forint.

- Ötvennek kellett volna lennie.

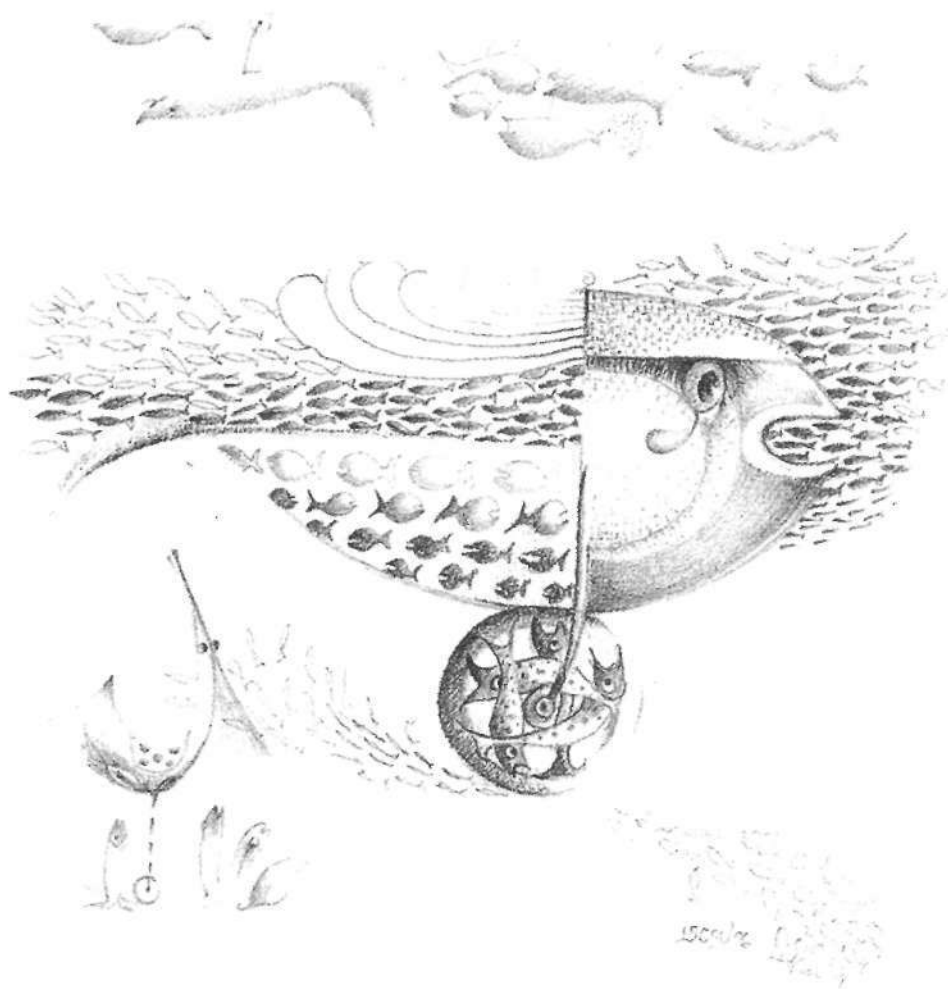
- Csak tíz volt. Isten bizony, csak tíz.

- A Pöttyösbe!

Vékony kabátjaikat szorosan összehúzva nekifeszültek a süvítő szélnek, s az hóval vágta tele arcukat, nyakukat.

- A francba! Mint a másvilág - hallatszott a sötétben.

Aztán csak a szél, a nyomorult, nyomorú szél.

Meliorisz Béla

NÉZZÜK CSAK TOVÁBB

végre otthonosan kényelmes a szobám, nem horkol és nem piszkálja mellettem az orrát senki, a park is kedvemre való a hajladozó kertészlányokkal, csak paola nővér nem tetszik, mert leselkedik utánam, megjegyzéseket tesz, futólag ugyan, de minden adódó alkalommal az orrom alá dörögli, hogy sokba kerülök a családomnak, becsüljem meg magam, ám pietro lamborini doktor szerint, akinek közbenjárására mégiscsak visszakaptam az olvasószemüvegem, elképzelhetetlen nyugodt körülmények nélkül a sofia benetti tanárnővel kapcsolatos (túlzás nélkül állíthatom) felbecsülhetetlen értékű és tekintélyes iratanyag rendezése, mert hogy a feltételezéseim szerinti összefüggéseket megtaláljam, újra át kell tekintenem még a jelentéktelennek tűnő feljegyzéseket is, mint ezt itt, melyben az áll, hogy szerda délutánonként, mikor végez a várakozás regénye címmel meghirdetett, s különös érdeklődéssel kísért előadássorozatának két és fél órányira nyúló fejezetével, rendszerint már nem liftez föl tetőtéri szobájába, s nem is a bölcsészeti fakultás főépülete, hanem néhány elszánt diák kíséretében a botanikus kert felé kerülve sétál hazafelé, a via leopardin beugrik umberto morticelli antikváriumába, s bár magam nem sokat értek az irodalomhoz, úgy látom, az öregúr igyekszik mindig valami csemegevel a kedvében járni, paolo domenichettinél megveszi a szokásos halszeleteket, s ebben szegény anyámra emlékeztet, panírozott halszeletet veszel, fiam, beledobod a forró olajba, s máris lesz egy kis meleg a gyomrodban, időnként a meghívók és a szaklapok szerkesztőségéből érkező küldemények mellett álmoktól lázas, és most elnézést a közvetlenségért, de a doktortól tudom, sofia utólagos vagy inkább hivatalosnak tekinthető, és így elfogultság nélküli értékelése szerint meglepően szép levelek találhatók a postaládájában, melyeket pietro lamborini doktor nevében, s kezdetben a tudta nélkül írok valóban elmélyült gondossággal, de helytelen az igeidő használat, mert jó ideje nem érek rá álmodozni, lassan már egy dörzsölt vizsgálóbíró is megszégyenítő iratanyag birtokosa lettem, a filmekből tanult és türelemmel folytatott megfigyelések nyomán keletkezett feljegyzéseim rendezése végképp halaszthatatlan, nem hagyatkozhatom csupán a megérezéseimre, bár az iménti, az lt 806-os számú lap tanúsága szerint (mert jelekkel is elláttam papírjaimat) egyelőre nem találtam semmi különösét sofia benetti viselkedésében, de nézzük csak tovább, nem akarok csalódást okozni a kedves lamborini doktornak

Debreczeni Tibor „ÉS KI AZ A PÁL?”

A színjátékbeli Pál, amikor Rómába érkezik, 60-63 éves. A szövegekből kitetszik; energikus és magabiztos, a kiválasztottság tudatával élő férfi. A történés idején hősünket Rómában találjuk, szobafogságban él, a császár ítéletét várja. Minderről Lukács apostol tudósít. Az Apostolok Cselekedetei című iratában Pál itt olvassa Lukács kéziratát. A maga által írt leveleket is újra tanulmányozza. Sejtí, hogy szolgálata a végéhez közeledik. Szembesül levelekbeli önmagával.

A játéktér téglalap formájú, teremben, pincében, színházban. A rendezői bal oldalon házi szentély, két, majd három gyertyával, jobb oldalon leterített asztalka, rajta három tekercs a bibliai szövegekkel. Ezek a játék kellékei. Középpütt egy méter hosszúságú hasáb vagy fából készült régimódi szék. Ezek funkciója a játék során változik. Hol ülőalkalmatosság, hol szóközi pulpitussá lesznek.

1

PÁL: (háttal, kezében gyertyával) Hogy el ne bizakodjam, tövis adatott a testembe: a sátán anygala, hogy gyötörjön, hogy el ne bizakodjam. (Megfordul.) Emiatt háromszor kértem az Urat, hogy távozzék az el tőlem. De ő azt mondta nekem: „Elég neked az én kegyelmem, mert az én erőm erőtlenség által ér célhoz.” (Pál az égő gyertyával a szentély felé indul, s ott meggyújtja a másik kettőt, s lehelyezi a kezében lévő harmadikat. Majd fejét meghajtván, a szentély felé.) Oh Isten gazdagságának, bölcsességének és ismeretének mélysége! Milyen megfoghatatlanok az Ő ítéletei és milyen kiszámíthatatlanok az Ő útjai. Mert ugyan ki értette meg az Ő szándékát, vagy ki lett az Ő tanácsadója, vagy ki előlegzett Neki, hogy vissza kellene fizetnie. Biztony Őtöle, Őáltala és Őérette vannak mindenek. Ővé a dicsőség mindörökké. Ámen.

(Kifordul, tűnődik, járkál.) Milyen kiszámíthatatlanok a Te útjaid, Uram. Milyen kiszámíthatatlanok csak az én kis életemre nézvést is. Ahogy tekintek visszafelé. Szónoki beszédbe illő fordulatok: Saulusból Paulus. A zsidó farizeusból Krisztus szolgája. A zsidó Pál a pogány népek apostola. A zsidó Pál a zsidók üldözőttje.

És milyen megfoghatatlanok a Te ítéleteid Uram! A gyülekezetépítő, városról városra járó Pál, szobafogságban, tétlenségre kárhoztatva, lánccon. Döntésre várva, a császáréra. Legalább Lukács volna mellettem, szeretett társam és kísérem, aki velem jött Rómába is. De az Úr másként rendelkezett.

(Az asztalon lévő tekercsre néz.) Isten kifürkészhetetlen szándéka szerint Lukács megírta az

Apostolok Cselekedeteit, köztük az én cselekedeteimet is. Íme a kézirat! (Kézbe veszi.) Írnom kell neki, válaszolnom kell neki, meg kell köszönnöm neki. Cselekedeteim, cselekedeteim! És kudarcaim. Kudarcaim a zsidók közt. Mint ez is itt, az utolsó, itt Rómában, ideérkeztemkor, amiről Lukács is ír.

(Keresgél a papiruszok közt.) Igen, itt van. (Olvassa.) „Amikor megérkeztünk Rómába - írja az én derék Lukácsom - Pálnak megengedték, hogy külön lakjék az őt őrző katonával. Három nap múlva magához hívatta a zsidók ottani előljáróit. Amikor ezek összegyűltek, így szólt hozzájuk. (Előbbre lép és mondja, mintha ott volnának.) Atyámfiak, bár semmit sem vétkeztem e nép ellen, Jeruzsálemben mégis foglyul adtak engem a rómaiak kezébe. Miután ezek kihallgattak, szabadon akartak engedni, mert semmi halállal büntetendő vétket nem találtak bennem. Mivel azonban ez ellen tiltakoztak a zsidók, kénytelen voltam fellebbezni a császárhoz, de nem azért, mintha népem ellen akarnék vádaskodni. Emiatt kértem, hogy láthassalak titeket, és beszélhessek veletek, hiszen Izrael reménységéért viselem ezt a láncot.

(Ismét a papiruszt olvassa.) Ők pedig ezt mondták erre: Mi sem levelet nem kaptunk rólad Judeából, sem az atyafiak közül nem jött ide senki, és nem jelentett vagy nem mondott semmi rosszat rólad. Helyesnek tartjuk tehát, hogy tőled halljuk meg, hogyan gondolkodol. Mert erről az irányatról tudjuk, hogy mindenfelé ellenzik.” (A szentély felé.) Nem tudtam másról szólni, csak Krisztus Jézusról, róla is, mint megfeszítettéről. (Ismét a papiruszal.) „Kitűztek tehát neki egy napot, s akkor sokan eljöttek hozzá a szállásá-

ra. Pál bizonyosságot tett előttük Isten országáról, és reggeltől estig igyekezett őket meggyőzni Jézusról, Mózes törvénye és a próféták alapján." Ha az evangéliumot hirdetem, azzal nincs mit dicsekednem, mivel kényszer nehezedik rám. Jaj nekem ugyanis, ha nem hirdetem az evangéliumot. A zsidóknak olyanná lettem, mint aki zsidó, hogy megnyerjem a zsidókat; a törvény alatt lévőknek, mint a törvény alatt lévő. A törvény nélkülieknek törvény nélkülivé lettem. Az erőtléneknek erőtlenné lettem, hogy mindenképpen megmentsék némelyeket. *(Ha sérelmeire emlékezik, indulat fogja el.)* Korinthusban, amikor ígét hirdettem, szidalmaztak, ők szidalmaztak, akikből való vagyok. Véretek a fejetekre szálljon vissza - kiáltottam nekik. Én tiszta vagyok! Mostantól kezdve a pogányokhoz megyek. *(A szentélyhez megy.)*

Igazat mondok Krisztusban, nem hazudok, lelkiismeretem tanúskodik mellettem a Szentlélek által, hogy nagy az én szomorúságom és szüntelen fájdalom van az én szívemben. Mert azt kívánám, hogy inkább én legyek átok alatt, Krisztustól elszakítva az én test szerinti rokonaim helyett, akik izraeliták, akiké a fiúság és a dicsőség, a szövetségek és a törvényadás, az istentisztelet és az ígétet, akiké az ősatyák, és akik közül származik a Krisztus test szerint, aki Isten mindennek felett, áldott legyen mindörökké. Jeruzsálemben, mikor elfogtak a zsinagógában, megkötöztek és így kiabáltak az ezredesnek. „Töröld el a föld színéről az ilyet, mert nem szabad neki élnie!” Ruháikat eldobálták és port szórtak a levegőbe. És amikor megvirradt, a zsidók közül többen összesereglettek és átokkal kötelezték magukat, hogy nem esznek és nem isznak addig, amíg meg nem ölnek. Több mint negyvenen voltak, akik ezt az összeesküvést szőtték. „Súlyos átokkal kötelezzük magunkat, hogy semmi táplálékot nem veszünk magunkhoz, amíg meg nem öljük Pált.” És a római ezredesnek kellett Rómából kimentenie. Kétszáz katona, hetven lovas, kétszáz lándzsás kísért Ceze-reába. Fogságba természetesen.

(Az asztal mellől:) Én szívemből kívánom és könyörgök értük Istenhez, hogy üdvözljenek. Mert tanúskodom mellettük, hogy rajonganak az Istenért, de nem helyes ismeret szerint. Az Isten igazságát ugyanis nem ismerték fel, hanem a magukét igyekeztek érvényesíteni...

Te, aki zsidónak nevezed magad, aki a mózesi törvényekre hagyatkozol, és az Istennel dicsekszel és azzal, hogy ismered az ő akaratát, és

meg tudod ítélni, mi a helyes, mivel megtanultad a törvényből, és meg vagy győződve arról is, hogy te a vakok vezetője vagy, meg a sötétben járók világossága, az oktalanok nevelője és a kiskorúak tanítója, mivel tied a törvényben az ismeret és az igazság teljessége; ha tehát te más tanítasz, magadat nem tanítod? Aki a törvénnyel dicsekszel, a törvény megszegésével gyalázod az Istent? Bizony, miattatok káromolják az Isten nevét a pogányok közt - úgy amint az meg van írva. Mert nem az részesül dicséretben - még pedig nem emberektől hanem Istentől - aki különleg van körülmetélve, hanem az részesül dicséretben, aki belsejében zsidó, aki nem betű szerint, hanem a szívében, a lélek által van körülmetélve.

Azt kérdelem tehát, elvetette Isten az ő népét? Szó sincs róla. Hiszen én izraelita vagyok és Isten engem kiválasztott.

(Az utolsó mondatot a hasábon állva mondja. Majd homlokához kap és fel-alá jár a térben.) Csakhogy Damaszkusz előtt te is mindent megtettél a Názáreti Jézus neve ellen. Lukács is leírta: *(Pál a papiruszt olvassa.)* „Saul pedig egyetértett István apostol kivégzésével. Saul pusztította a jeruzsálemi egyházat, házról házra járt, férfiakat és nőket hurcolt el, és börtönbe vetette őket.”

(Megrendülten, magába fordulva.) Én a legkisebb vagyok az apostolok között, aki arra sem vagyok méltó, hogy apostolnak neveztessem, mert üldöztem az Isten egyházát.

(Ritmikusan szinte, körbejárja a teret.)

Damaszkusz után viszont többször bebörtönöztek, igen sok verést szenvedtem el, sokszor forogtam halálos veszedelemben. Zsidóktól ötször kaptam negyven botütést egy híján, háromszor megvesszőztek, egyszer megköveztek, de megmenekültem... Anániás főpap, s a vének közül néhányan, Tartallusz nevű ügyvéddel az élen így vádoltak Félix helytartó előtt: „Ez az ember valóságos pestis, lázadást szít a zsidók között és fővezére a názáretiek eretnekségének. Meg kell ölni!”

(Visszatér a papiruszhoz, de függetlenkedik is attól.)

„Egyesek hittek neki, mások meg nem hittek. Mivel nem értettek egyet egymással, szétoszlottak, s akkor Pál ezt az egy ígét mondta nekik:

„Helyesen szólt a Szentlélek Ézsaiás próféta által atyáitokról, amikor ezt mondta: Menj el ehhez a néphez és mondd meg: Hallván halljatok, és ne értsetek, és látván lássatok, és ne lássátok meg! Mert megkövérédett e nép szíve.”

(Kifordul, feltartott kézzel a fal felé, és a 130. zsoltárt kezdi énekelni.)

„Tehozzád teljes szívből kiáltok szüntelen, E siralmas mélységből hallgass meg Úristen!”

(Megrendülten.) Nagy az én szomorúságom, és szüntelen fájdalom van az én szívemben, mert azt kívánnám, hogy inkább én legyek átok alatt, Krisztustól elszakítva az én test szerinti rokonaim helyett.

(Folytatja az éneket.)

„Nyisd meg te füleidet, midőn Téged hívlak. Tekintsd meg én ügyemet, mert régen óhajtlak.”

(Vallomásosan.) Én izraelita vagyok, Ábrahám utódai közül, Benjámin törzseből.

2

(Pál iszik az előre odakészített csanakból. Igyekszik meggyőzni magát, hogy elhivatottságérzete megalapozott. Kimozdul a térbe, s beszéd közben felállítja a fekvő posztamenst. Ettől kezdve ez könyöklő, pulpitus.)

PÁL: Nekem hirdetnem kellett az evangéliumot, mivel kényszer nehezedett reám. Hirdetnem kellett a pogányok közt is, városról városra járván. *(Emlékezően.)* Amikor damaszkuszi látomásomról és igehirdetői kiválasztottságomról szoltam védőbeszédemben, melyet Agrippa király előtt mondhattam el, ennél a résznél szakított félbe Fesztusz helytartó, azt kiáltván, hogy én bolond vagyok, s hogy a sok tudomány megzavarta az eszemet. Nem vagyok bolond, válaszoltam. És eszembe jutott a szent ember Damaszkuszról, aki így bocsátott utamra: „Atyáink Istene választott ki téged, hogy megismerd az ő akaratát, mert az ő tanuja leszel minden ember előtt.” Mert engem az Isten már anyám méhétől kezdve kiválasztott, amikor úgy tetszett neki, hogy kijelentse fiát előttem, hogy hirdessem őt e népnek és a pogányoknak. Nem vagyok bolond nagyrabecsült Fesztusz, hanem igaz és józan beszédet szólok. És nekem az igét hirdetnem kellett városról városra járván. Mivel kényszer nehezedett reám, városról városra járván. Lukács a tanúm és az Apostolok Cselekedete. *(A papiruszt a falra akasztja, és onnan olvassa a városok nevét.)*

... Korinthus, Efezus, Miletosz, Cezerea, Jeruzsálem... *(Visszamegy a pulpitushoz.)*

Jeruzsálem, Jeruzsálem. Utolsó utam is ide. És mégsem vagyok bolond, nagyrabecsült Fesztusz! Az a védőbeszéd! Lukács leírja:

(Odamegy a felüggesztett papiruszhoz. Olvasni kezdi. Ám az első sorok után visszatér a pulpitushoz, s a beszéd újramondásával igazolja magát. Olvas.) Agrippa így szolt Pálhoz: Megengedjük, hogy szólj a magad védelmére. „Ekkor

Pál kinyújtotta kezét és ekként kezdte védőbeszédét: Boldognak tartom magam Agrippa király, hogy mindazok ellen, amivel a zsidók vádolnak, ma előtted védekezem, mert te kiváló ismerője vagy a zsidók minden szokásának és vitás kérdéseinek. Kérek ezért, hallgass meg türelemmel. Életemet, amely kezdettől fogva népem között és Jeruzsálemben folyt, ismerik a zsidók mind... Tanúsíthatják, ha akarják, hogy kegyességeink legszigorúbb irányzata szerint életem, mint farizeus... Én egykor elhatároztam, hogy mindent megteszek a názáreti Jézus neve ellen. Meg is tettem ezt Jeruzsálemben, és a főpapoktól kapott felhatalmazás alapján a szentek közül sokat börtönbe vettem. Amikor pedig megölték őket, én is ellenük szavaztam. A zsina-gókban mindenfelé gyakran büntetéssel kényszerítettem őket káromlásra, sőt ellenük való féktelen dühömben egészen az idegen városokig üldöztem őket. Egyszer éppen ilyen ügyben utaztam a főpapok felhatalmazásával és megbízásával Damaszkusz felé. Dél tájban az úton láttam, ó király, amint a mennyből a nap fényénél is ragyogóbb világosság sugároz körül engem és útítársaimat. Mikor pedig mindnyájan a földre estünk, egy hangot hallottam, amely így szolt hozzám héber nyelven: Saul, Saul, miért üldözöl engem? Nehéz neked az ösztöke ellen rugódoznod. Erre ezt kérdeztem: Ki vagy, Uram? Az Úr pedig így válaszolt: Én vagyok Jézus, akit te üldözöl. De kelj fel és állj lábadra, mert azért jelentem meg neked, hogy szolgálommá tegyelek, hogy tanúbizonyosságot tegyél arról, amiket láttál, és arról, amit ezután fogok neked magamról kijelenteni. És megoltalmazlak e néptől és a pogányoktól, akikhez küldelek. Azzal küldelek el, hogy nyisd meg a szemüket, és a sötétségből világosságra, és a sátán hatalmából az Istenhez térjenek. Ezért Agrippa király, nem voltam engedetlen a mennyei látomáshoz, hanem először Damaszkuszban és Jeruzsálemben, majd Judea lakóinak és a pogányoknak hirdettem, hogy térjenek meg, forduljanak az Istenhez és éljenek a megtéréshez méltóan. Ezért fogtak el engem a zsidók a templomban, és ezért akartak kivégezni. De mivel az Isten mind e mai napig megsegített, itt állok és bizonyosságot teszek kicsinyeknek és nagyoknak, és semmit sem mondok azonkívül, amit Mózes és a próféták megjövendöltek: A Krisztusnak szenvednie kell és mint aki elsőnek támad fel a halottak közül, világosságot fog hirdetni a népnek és a pogányoknak.” Mikor pedig ezeket hoztam fel védelmemre, Fesztusz hangosan így kiáltott: „Bolond vagy te, Pál! A

sok tudomány megzavarta az eszedet." Én azonban így válaszoltam: „Nem vagyok bolond, nagyrabecsült Fesztusz, hanem igaz és józan beszédet szólok.” (Pál, *mintha most válaszolna Fesztusz sértő megjegyzésére, most, a kiválasztott, elrendelt ember bizonyosságával és magabiztosságával.*)

A keresztről szóló beszéd bolondság ugyan azoknak, akik elvesznek, de nekünk, akik üdvözülünk, Istennek ereje. És miközben a zsidók jelet kívánnak, a görögök pedig bölcsességet keresnek, mi a megfeszített Krisztust hirdetjük, aki a zsidóknak megütközés, a pogányoknak pedig bolondság, de maguknak az elhivatottaknak, zsidóknak és görögöknek egyaránt, az Isten hatalma és az Isten bölcsessége. Mert az Isten bolondsága bölcsőbb az emberek bölcsességénél és az Isten erőtlensége erősebb az emberek erejénél. (Egyre égre nyílóbb.)

Nem vagyok bolond! Azt pedig tudjuk, hogy akik az Istent szeretik, azoknak minden javokra szolgál, azoknak, akiket elhatározása szerint elhívott. Mert akiket eleve kiválasztott, azokról eleve el is rendelte, hogy hasonlókká legyenek fia képéhez. Akikről pedig ezt eleve elrendelte, azokat el is hívta, és akiket elhívott, azokat meg is igazította, akiket pedig megigazított, azokat meg is dicsőítette... Nem vagyok bolond nagyrabecsült Fesztusz! Meg vagyok győződve, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelmek, sem jelenlévők, sem eljövendők, sem hatalmak, sem magasság, sem mélység, sem semmiféle más teremtmény nem választhat el minket Isten szeretetétől... Nekem életem sem drága, csakhogy elvégezhessem futásomat és a szolgálatot, melyet az Úrjézustól kaptam. (Az utolsó mondatnál, elragadtatott mozdulattal, szinte keresztre feszül. Így éneklé a halleluját.) (Ének: Örvendj egész föld az Istennek dallama.)

(Az elragadtatás örömeiben indul az asztal felé, hogy levelet ír Lukácsnak. Tollat ragad, papiruszt, s a szöveget hangosan mondja.)

PÁL: Írod Lukácsom a kéziratodban, hogy jártam én Korinthusban is. Nem is egyszer. Sőt levelet is írtam az általam alapított gyülekezeteknek. Hitvallás és tanúságtétel van azokban a levelekben, meg intelem arról, miként kell élni megteréshez méltóan. (Megrándul, fejéhez kap. Feláll, rohangál. Közben a posztamenst kiviszi.)

De Pál, most olvastad újra. Magad előtt legalább ne tagadd! Mi minden van még azokban

a levelekben! Esendőséged, Pál. Magabiztosság, gög, megbántottság, hiúság, sértődöttség, és még mi minden! Isten bocsássa meg gyarlóságodat! (A papiruszt leveszi az asztalról, s a földön gurítja végig. Ott marad kiterítve. A későbbiek során a földön olvassa. Lehajol, mellé térdel, fentről ránéz, melléhasal.) Eljött az idő, hogy szembesülj Pál nemréggi önmagaddal! Ne áltasd magad Pál! Olvasd Pál, mondd Pál!

(Beleolvas a papiruszba, de emlékszik ő arra, hogy mit írt. Aztán már csak mondja.)

„Mindenfelé az a hír járja, hogy paráznság van köztetek, mégpedig olyan, amilyen a pogányok közt sem fordul elő, hogy tudniillik valaki atyjának feleségével él. Ti pedig felfuvalkodtatok, ahelyett, hogy megszorodtatok volna, és eltávolítottatok volna magatok közül azt, aki ilyen dolgot cselekedett. Mert én, aki testben távol vagyok, de lélekben jelen, már ítélem afelett, aki így cselekedett. Úgy ítélem, hogy miután összegyűltünk ti és az én lelkem, átadjuk az illet a sátánnak...” (Pálnak eszébe jut a szeretet-himnusz, amit ugyancsak ő írt, ugyancsak a korinthusiaknak, s megrendül. A maga elé mondtott szeretetszöveg a gyertyák felé fordulva vagy azok közelében hangzik el.) „Ha angyaloknak vagy embereknek nyelvén szólok is, szeretet pedig nincs bennem - te írtad ezt is Pál - olyanná lettem, mint a zengő érc vagy pengő cimbalom.”

Tovább Pál, olvasd Pál, mondd Pál!

„Pedig ha az Úr akarja, hamarosan elmegyek és meg is fogom ismerni a felfuvalkodottaknak nem a beszédét, hanem az erejét. Mit akartok, bottal menjek hozzátok?”

„A szeretet mindent elfedez, mindent hisz, mindent remél, mindent eltűr.” Tovább Pál! Mondjad Pál! „Mert azt a hírt kaptam tőletek testvéreim, hogy viszálykodások vannak köztetek. Úgy értem ezt, hogy mindenki így beszél köztetek: Én Pálé vagyok, én Apollóé, én Krisztusé. Hát részekre van-e osztva Krisztus? Talán Pál feszített meg értetek?... Hát ki az az Apollós? És ki az a Pál? Szolgák csupán, akik által ti hívökké lettetek... Mert mi szolgák Isten munkatársai vagyunk, ti pedig Isten szántóföldje, Isten épülete.” Pál, Pál, te írtad! „A szeretet türelmes, jóságos, nem irigykedik, nem kérkedik, nem fuvalkodik fel.”

(Egyre keményebben kiált magára.)

Tovább Pál, mondd Pál!

„Ha valaki odamegy hozzátok, és más Jézust hirdet, amit mi nem hirdettünk, vagy más lelket fogadtok be, nem amit tőlünk kaptatok, vagy

más evangéliumot, nem amelyet tőlünk fogadtatok el, azt szépen eltűritek. Pedig úgy gondolom, semmivel sem vagyok alábbvaló a legfőbb apostoloknál. Ha iskolázatlan is vagyok az ékesszólásban, az ismeretben nem." „És ha prófétálni is tudok, ha minden titkot ismerek, s minden bölcsességnek birtokában vagyok, és ha teljes hitem van is, úgyhogy hegyeket mozdíthatok el, szeretet pedig nincsen bennem, semmi vagyok." Tovább Pál! Mondjad Pál! „Mert ezek az apostolok álapostolok; csaló munkások, akik elváltotztatják magukat, mintha Krisztus apostolai lennének. Nem is csoda, mert maga a sátán is elváltotztatja magát, mintha a világosság anyja volna. Nem meglepő, hogy szolgálai is elváltotztatják magukat, mintha az igazság szolgálai lennének: de végük is olyan lesz, mint amilyet cselekedeteik alapján megérdemelnek.”

„A szeretet nem viselkedik bántóan, nem keresi a maga hasznát, nem háborodik fel, nem rója fel a gonoszt. A szeretet soha el nem fogy. Soha el nem fogy! Soha el nem fogy. Soha el nem fogy? Soha el nem fogy! Soha el nem fogy. (Pál az asztal felé vánszorog és sír. *Miután lecsillapodik, eltépi a Lukácsnak írt levelet.*) A levelet nem tudom neked megírni.

(*A szentélyhez megy, majd a gyertyák mögött.*) Oh Isten gazdagságának, bölcsességének és ismeretének mélysége! Milyen megfoghatatlanok a Te ítéleteid és milyen kiszámíthatatlanok a Te útjaid! Bizony Tetőled, Teáltalad és Teéretted vannak mindenek. (*Magával húzza a papiruszt, elfúj két gyertyát, az égő harmadikat magával viszi, oda, ahonnan elindult, s közben ezt mondja:*)

Kegyelem nékem és békesség, kegyelem nékem és békesség...

Szentmártoni János

„EGY SZÓ ÖLÉBEN FELJUTNI AZ ÉGIG” - FŐHAJTÁS BÉRI GÉZA ÉS KÖLTÉSZETE ELŐTT

„Sünike felvette százhegyű kabátját,
mert neki úgy tetszik, tövissel befelé.”

(*Önarckép*)

„Nagyapáink találták ki az eszmét,
apáink sürgősen eladták.

Én ahelyett, hogy újat keresnék,
veszek fiamnak majd egy pöttyös labdát.”

(*Eszme*)

Az idén karácsonykor lesz 20 éve, hogy Béri Géza költő önkézzel vetett véget életének. Egy önmagával meghasonlott kor szülötte volt, aki kezdettől fogva a beilleszkedés hiányára, lehetetlenségére kárhoztatott. Börtönmúltja miatt? Proliszaga végett? De hisz Rákosi és Kádár börtöneiben hányan és hányan sinylődtek, ki hosszabb, ki rövidebb ideig, és hányan „emigráltak”

civil állásokba, műfordításokba (stb.), közben a színpalak mögött azért szüntelen építve, vagy csak elképzelve egy szellemi összeesküvést. És hát, végtére is, proliország voltunk 40 évig - jóllehet, az irodalom „összeesküvőinek” többsége éppen szellemi magaslatának („elefántcsonttoronyának”) polgári és intellektüel sérthetlensége (vagy annak illúziójának) fényében

fordított hátat a kornak. Szóval, Béri nem fért be sem ide, sem oda: a könyvtárszobák nem fogadták, a munkásfórumok kivetették (túl kritikus és józan volt hozzájuk). Nem mondom, hogy nem volt benne a kompromisszumra hajlós lehetősége (kezdetben), de hamar belefáradt. Túl büszke volt ahhoz, hogy élete végéig lábtörőkön csuszatolja cipőit. Inkább szemet lapátolt másfél évtizedig az Illatos úti Vegyiművekben. - „Letelt a műszak. Az álomosság most szűnik, / de a becsapott test görcsösen ágál - // az aszsony teste-nyomat szimatoljuk / a megvetetlen, üres ágnál.” (Éjszakás hét) Béri Géza mindvégig a korrall szemben, annak ellenében élt, teljes hőfokon. Pátoszosan hangzik, ám ami mögötte van, egy szikrányit sem az. Épp ellenkezőleg: megalázó élethelyzet. Mondhatni: nem embernek való/emberhez méltó, ami vele jár. Ugyanakkor példaértékű is egyben: abban a tűzben égni el, mit önkézzel szít, csak hogy megmaradhasson eredendő tisztaságában: „Két végéről a gyertyát? Bagatell. / Törd szét, a közepét is gyújtsd meg! / / Ha már egyszer fényleni kell...” (Gyertya) Ez az egyik alapmagatartás Béri életében, ahogy a mottóul idézett Ónarcképben is rögzíti: a sors vállalásának tragikum, amely a megfutamodást még hírből sem ismeri, a külvilággal szemben gögös, önmagával kiméletlen. Itt lehet idézni harmadiknak Csigház című versét is: „És forrva sűrűsödik benn az út. / Kerengek. Eddig félttem és ziháltam. / Mindegy. Üvöltök még egy iszonyú, / magamra döntöm szörnyű csigaházam.” A Fűveskert néven ismert, fiatal írókból, gondolkodókból verbuválódott alkotócsoporthoz, melynek tagjai a váci börtön embertelen közegében művészettel „tartósították” magukban az embert, gerjesztették a túlélés ösztönét, Béri Géza volt az egyik legkérlelhetőbb tagja. Már huszonevésen felkészült és öntudatos költő volt, megalkuvásra képtelen „lények” fegyelmével. '56 után a börtön csupán alakot változtatott életében, illetve alakját veszítette - mert hiszen a fenyegetség: az állandó ellenőrzés/megfigyelés, a mellőzöttség és kirekesztettség mindvégig megmaradt, csak párosult egy a börtönlétnél intenzívebb bizonytalanságérzettel. Ezért írhatta maró iróniával nosztalgját imitáló Életfogytiglan című költeményében: „Kétségbeesítő, hosszú évek múltak. / De tudtam, rab vagyok, ki szabadulhat. / / Legalább séta volt. Sütött néha a Nap. Sorsából adódóan élete tele volt meghasonulásra „öszönző” ellentmondással. Közben egyre tudatosabban és hevesebben kritizál-

ta - a maga szikár, szarkasztikus nyelvén - a diktatúrát és a diktatúrába besimulókat - egyre inkább proliá vált, élettényein túlmutató öntudattal vállalt szerepet az a minden időben alapetikai norma, mit köznyelven úgy hívunk: emberi tartás. Ezért írhatott megejtő szeretettel az el-esettekről (rokonairól, koldusokról; a közégről, amely felnevelte), a legmodernebb hangok egyikén: a tragikumot épp egy puszt, „érzelemmentes” tényként rögzítés eszközeivel - és támogatta kemény szavakkal a kor bambáit és erkölcsi bűnözőit egyidejűleg.

Magánéletében sem volt/lehetett más a helyzet. Egyrészt hihetetlen szomijal áhította a szerelmet (Egyszólamú szerelmes ének - kíváncsi volnék rá Latinovits tolmácsolásában; elemzést érdemelne József Attila Nagyon fáj című versével való egybevetése) - másrészt viszont egyre inkább felrugdosta a fásultságra berendezkedő családi lét kisszerű diszleteit, elidegenedett gyermekeitől, akik már nem érthették meg őt (Házi idill, Békét). Mintha a szerelem eszméjébe vetett megváltás-hit realizálódása szükségszerűen eltávolodott volna a mintától: vulgárisra és kicsinyessé vált - ugyanúgy, mint a politika.

Metafizikai síkon is hasonló az ellentmondás. Összességében azt mondhatjuk Béri költészetére/világképére, hogy: istentelen/istenten-nélküli (személyesen megszenvedett igazság ez, semmiféle társadalmi-ideológiai forrása nincsen; Béri nem tudott mások diktálta normák szerint élni/gondolkodni) - ám azokban a létalatti pillanatokban, amikor már nincs/nem lehet senki hátra, aki kezét nyújtsa, csak Isten, akkor legbelülről az összeroppantság állapotából így szólal meg: „ments meg uram, békét, nyugvást adjál, / s legyen kéz, ki kegyesen elhantol, / ne kényszeríts több lennem magadnál, / ments meg immár önmagamtól.” (Zsoltár) Ez a kettősség hullámokban váltogatja egymást életében, s juttatja el végül is ama egzisztencialista végkövetkeztetésig (egyik legkiemelkedőbb összefoglaló versében): „Jól van. Félelmetes lesz élni, tudva azt, / hogy értelme csak a halálnak lehet.” (Békétárgyalások)

Smindezen küzdelmei közben szinte folyamatosan úgy érzi, mintha nem élne, mint ha apja és fia közt kimaradt volna az élete. A ennek nem csupán társadalmi-szociológiai-pszichológiai okai vannak, hogy nem vettek róla tudomást, hogy íróként szemet volt kénytelen lapátolni - hanem egy mélyen átgondolt filozófiai tényen is alapul, mi szerint: ha nem ma-

radt/nincs semmi, aminek, Béri Géza, élhetne, voltaképpen akkor nem is él (csupán a látszat szintjén). Jóllehet, nem Gilgames katonájaként (ki megtöretése után az ellenség táborában ütemre riszálja elhízott ülepét), de mégis csak valamiféle űrben/légüres térben/semiben tengődve: a gyökerektől elszakadva, a jövő elől elzárva, a jelenből kirekesztve - „Lassan elfogy időm, sorsom, a kisszerű, / tisztos, emberi sors. Nem sikerült soha / eljutnom se hazám, sem a világ elé.” (1971)

Költészete szinte kezdettől fogva illúziómentes. Egyik nyelvi realizálódása ennek az egyszerű, pátozmentes, tényrögzítő versbeszéd - még azon költeményeiben is dominál, melyek témája meglehetősen magasztos (pl. Oda a Szabadsághoz); a másik pedig (bár ez inkább már műfaji kérdés), hogy a legkoncentráltabban talán rövid verseiben (gnómák, epigrammák, aforisztikus megoldások) szólal meg. Ez utóbbinak természetesen ellentmond jó néhány összefoglaló költeménye (pl. Egyszólamú szerelmes ének, Aritmetika, Béketárgyalások) - és szinte egyedülállóak a társadalom kirekesztetteiről nyújtott állóképei, melyek alulretorizált nyelven rögzítik „hőseik” látszatra történetesen életét (amennyiben a világhoz szóló zajos és nagyívű tetteket hívjuk történetnek), de eme ábrázolt emberek éppen tragédiájuk alig-hallhatóságában/- láthatóságában válnak heroikussá: „Loydl Imre, anyai nagyapám (...) negyven éves korában nőtt / pár centit még. A Csillagban nyújtották.” (Imre bácsi)

Aszellemi és szociológiai házatlanság él-Aményével, Isten létével/hiányával, a szerelem megváltó-kisemmiző paradoxonával viaskodásában Béri Géza tehát hol a sorsvállaló (dacos, kompromisszummentes) attitűd/szerep kemény helytállásaiban emel szót, hol pedig a már-már nihilbe hulló, mindenről lemondott (mert mindenben túljutott) ember komor hangján. Ez utóbbi a másik alapmagatartás nála, amelyre Eszme című versével már utaltam, és amely a szeretett költői példaképet, József Attilát megszólítva így fogalmazódik egyik szonettjében: „Hogy ennyi volt az életem? / Oly mindegy, hiszen annyi út / vezet hozzád, Balatonszárszó.” (Talán a történelem) De ez az alaphelyzet sem teszi őt érzélgőssé (nemigen ismerte az önsajnálatot). Amikor azt írja, hogy: „Fiam és apám közül kimaradt / az életem, s ha tán lett volna, az / állítólag csak szegyen” (Béketárgyalások), akkor pusztán egy tényről ál-

lapít meg, egy jelenséget, illetve egy jelenségnek a hiányát (nem fájdalommentesen, de azon már rég túllépve, hogy önsirámba kezdjen) - ez persze nem foszt meg minket tragikumának átélésétől, sőt: intenzívebbé teszi.

Am mindezen vívódásaiban a költőt (mint egy emberfajtát, mint egy adott szerep és feladat betöltőjét) mindvégig (több versében) jó értelemben piedesztálra emeli. Ezt sem pátozosan teszi, nem a váteszsegről beszél, csupán arról a személyről, akiben az emberek lelkiismerete manifesztálódik. Ezt hol ironikusan tolmácsolja (A költő), hol pedig egyszerre szigorúan és nagyvonalúan (Költészet) - s mindezt természetesen önmagára is kivetítve, hiszen a fentebb idézett Béketárgyalások részlete rögtön a következővel folytatódik: „S azt remélem mégis, / hogy szavamát tanúként megidézik. / Mert éltem. Múlt-jelen között ott voltam. / Vesztett csatát harcoltam harctalan, / és hasztalan harcoltam csata nélkül. / Így hát: - jövő, ha lesz -, nélkülüm széthull.” Tehát az az egyetlen szempont, ahol látszólag értelmetlen élete megkérdőjelezhetetlen: költészetei! Egyetlen otthona/hazája maradt, ahol igazán önmaga lehet: teljes ember - a versei. Itt jut szintézisre az a kettősség, a dolgok megélésének dialektikája, amelyre már a mottókkal is utalni akartam, s amelyről tulajdonképpen mindvégig beszéltem.

Béri Géza életében keveset publikálhatott. A Nyugaton kiadott Fűveskert antológia (versei név nélkül közölte), két hazai gyűjtemény (Külvárosi jeladás, Versmondók könyve, 1975) válogatott verseiből - a Szép versek csak halálát követően egyszeri alkalommal; és időnként néhány folyóirat (pl. ÉS, Napjaink). Egyetlen sziget volt, ahol kis időre megvethette a lábát, egy a '60-as években szerveződött alkotócsoporthoz, az ÁTLÓK, amely azonban a főalapító, Gaál Imre festőművész halálával felbomlott. A Stádium Kiadó, az egykori fegyenc társ és barát, Kárpáti Kamii költő szerkesztésében, vállalta fel írói hagyatékának ápolását: 1992-ben megjelentette válogatott verseit és novelláit, már megelőzően felszólítva a szakmát Béri írói rehabilitációjára!), valamint a '95-ben napvilágot látott (dokumentumjellegű) Fűveskert 1954-1995 című antológiában nyújt Béri verseiből értékes válogatást. Természetesen a többi néma csend. 66 éves volna. Kanonizálása 20 éve várat magára. Persze ő bizonyára most sem áll a többi „felkentségre várakozó” szellem sorában. Ő annál odaát is büszkébb.

Alabán Ferenc

QUO VADIS NEOAVANTGÁRD?

(Modernista motívumok a szlovákiai magyar lírában)

A szlovákiai magyar líra esetében nem beszélhetünk olyan értelemben avantgárd hagyományról, mint a vajdasági magyar irodalomban a Symposium által meghonosított és képviselt irodalmi modernség eklatáns változatáról, s nem beszélhetünk a párizsi Magyar Műhely példáján létrejött irodalmi törekvésekről sem. Bizonyos értelmű hagyományt jelenthet a két háború közti szlovákiai magyar irodalomban Forbáth Imre modern lírai útkeresése, amely groteszkségével, vizualitásával, naturalista képalakításával, vagy éppen villoni mentalitásával a költészeti megújulást, a polgári kultúra elleni költői lázadást jelentette. Ez azonban nincs közvetlen kapcsolatban a mostani lírával, nem érezhető költészeti előzményként felfogott motiváló hatása. Jelenünkben más a társadalmi-kulturális helyzet, mások az ún. „szituációk”. Jellemző, hogy az irodalom, a művészet nem akar több lenni, mint csak irodalom, csak művészet. Nincsenek olyan ambíciói, hogy hinne a kultúra közvetlen gyakorlati és szellemi átalakításában, a küldetés és az elhivatottság sikerében. Nem is akar összefonódni a külső (társadalmi) és egyéb cselekvésekkel. Hegyi Lóránd fogalmait használva¹ nem „modern szituációkban”, hanem „posztmodern szituációkban” kell szemlélnünk az irodalom viselkedési formáit és lényegi meghatározóit. Eszerint nem is beszélhetünk „expansionista” küldetésről; az irodalom „belső teljességét” tekinti céljának, szkeptikusan nézi a közvetlen hatásokat, mert az írói-költői tett áttételesen, az ún. „kulturális metaforán” keresztül érvényesül és kapcsolódik a külső, társadalmi cselekvéshez. Vonatkozik ez Közép-Európára is, a kisebbségi feltételek közötti „szituációkra” és a belőlük fakadó új irodalmi-művészeti folyamatokra. Itt és most nem vállalkozhatunk az egész szlovákiai kisebbségi magyar költészeti folyamat neoavantgárd eredményeinek bemutatására, ez alkalmából három jelentős, programadó lírikusi neoavantgárd (és posztmodern) motiváltságra, mérhetőségre hívom fel a figyelmet. Cselényi László, Tózsér Árpád és Juhász R. József modern

költészeti törekvéseinek néhány jellemző vonását értelmezem.

Cselényi László avantgárd felé fordulása többszörösebb motivációból fakadt. Mindenesetre megelőzte azt egy felfutó, majd egy válságos időszak a 60-as években. A költő kezdeti líráját nagy elismeréssel fogadta a kritika, benne a szlovákiai magyar költészet új dimenzióit látta többféle szempontból, valamivel később évekig szinte elutasította és válságba juttatta a költőt, s aránylag hosszú ideig (még második kötetének megjelenése után is) csak költészetének kezdeti vizsgálásából indultak ki e líra megítélésénél. A tény egyértelmű: az Erőssel végérvényesen lezárult Cselényi költészetének kezdeti szakasza, s a lírikus első, 1965-66-os párizsi tartózkodása eredményeként - ez a meghatározó motiváció! - a neoavantgárd törekvések erős hatása alá került. Később, 1968 őszén ismét kijutott Párizsba, de az addig eltelt két esztendő a szerzett élmények és tapasztalatok feldolgozásának időszaka is volt. Cselényi a kinti hatásokra egy teljesen új költői formanyelv megalkotását tűzte ki céljául, s mire 1970-ben Párizsból hazajött, már készen volt új „eposzkiéretlenek” (Összefüggések...) alapzata. Ez a szlovákiai tájakon szokatlan műalkotás Eliot, Pound, Char, Beckett, a magyar költők közül pedig elsősorban Kassák Lajos, Weöres Sándor, Szilágyi Domokos, Tandori Dezső és a párizsi Magyar Műhely költői tanulmányozásának eredménye, úgy, hogy Cselényi kísérlete teljesen egyéni és eredeti mű létrehozását jelentette.

A költőiség hagyományos fogalmának teljes átértelmezését jelentő újabb kötetek aránylag sokat vártak magukra (*Kréta*, 1978; *Jelen és történelem*, 1981; *Téridő szonáta*, 1984), de általuk Cselényi kétségtelenül a szlovákiai magyar költészet egyik legjelentősebb újítójává lett - a forma, a szövegszerkesztés, a struktúrateremtés szintjén, és a módszerében izgalmas alkotói magatartás vonatkozásában. Az itthoni tájakon mindez „formaforradalmat” jelentett, és átalakí-

¹ Lásd: Hegyi Lóránd: *Avantgarde és transzavantgarde (A modern művészet korszakai)*. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1986, 21. o.

totta saját költészetének hagyományos műfajú arculatát is. Így jöhetett létre új műfajként - vagy műfajnak nevezett formaként - az „elképzelt szöveg”, a „megíratlan költemény” kompozíciója. A programos vállalkozást a szabad asszociációk, a gondolatfolyamatok, a töredékesség rögzítésével lehetett megvalósítani (a szürrealisták nyomán) úgy is, hogy azt gyakran nyomdai eszközökkel, különböző betűtípusok, sorok, szövegrészek változtatásával nyomatékosította a költő. Un. „automatizált” vagy „önműködő” módszerrel megírt, pontosabban megszerkesztett szövegek létrehozásáról van szó, amelyekből hiányzik a közvetlen és direkt tudatosság, másrészt - a még Apollinaire által meghirdetett - ún. „szintetikus” költészethez is hasonlíthatók ezek a szövegek. Céljük, hogy a legkülönfélébb, már megírt, ill. még nem publikált szövegrészek és idézetek, egyúttal vegyes témák szintézisét nyújtsák egyetlen élménybe tömörítve a befogadó számára. Már ekkor olyan ez a műalkotás, mint az „aleatorikus költészet”, amelynél a költő cédulákra írt, szeletelt szövegeket és verseket kalapból vagy kosárból taláalomra kihúzatva, vagy ezek sorrendjét dobókockával eldöntve az „alkotást” a véletlenre is bízta. Idegen szóval ez cut-up-módszerű alkotó eljárást jelent, hiszen nemcsak saját, hanem más szerzők szövegeit is tartalmazzák a cédulákra írottak.

A *Téridő-szonáta*, mely az addigi szlovákiai magyar költészet legnagyobb lírai vállalkozásának számított, a következetesen végigvitt szimfóniastruktúra formát éppen négytétélessége miatt tartotta kifejezőnek, mivel - mint ahogy maga a költő is előre jelezte egy interjúban - az négy tételbe (gyermekkor, az intellektuális fejlődés és a tanulás éve, a felnőttkor és a jövő-halál tétéleibe) szerveződik majd.²

Ez a kötet valójában már megelőlegezte és meg is előzte egy kicsit a későbbre tervezett nagy művet.

A kilencvenes években megjelent Cselényi-költemetek (*Acetilén-ágyak*, 1991; *Elvetélt szívárvány*, 1994; *Az eggyé vált sok/k*, 1995) részei az *Aleatória, avagy az elpuskázott költemény/megíratlan költemény* című Duna-táji téridő-mitosz című kompozíciónak, ami a költő szavai szerint is kvintesszenciája kíván lenni mindannak, amit eddig írt. A több gyűjteményes kötetre tervezett *Elkép-*

zelt Szöveg már publikált és kéziratos verseket, valamint más szövegeket tartalmaz, struktúrába fogva azokat, hogy egységes és egybe kapcsolódó egészként legyenek értelmezhetők. A szerkezetileg és tartalmilag is bonyolult kompozíciót ui. az egész ismerete teszi majd beláthatóvá és teljes egészében elemezhetővé, értelmezhetővé.

A nemzedéktárs, *Tózsér Árpád* költészetében a neoavantgárd formájaként a nyolcvanas években jelennek meg pregnánsan a vizuális elemek. Ez az újítás azonban közel sem olyan rendszeralkotó és meghatározó elvként van jelen - kiterjedésében és funkciójában sem -, mint Cselényi László költészetének esetében. Főként az 1989-ben megjelent *Történetek Mittel úrról, a gombáról és a magánvalóról* című kötetében koncentráltak. Tózsér költészetében azonban már - saját bevallása szerint is - korábban, a hatvanas évek közepétől megfigyelhető az avantgárd-alkotók szellemében történő kísérletezés, melynek kiváltója elsősorban a világirodalom irányzatai felé fordulás, és az elmélyült teoretikus tájékozódás. T. S. Eliot, E. Pound, Z. Herbert, M. Holub és mások lírájának hatására Tózsér újat kezdett alkotói magatartásban és formában egyaránt. A kisebbségi és szociális messianizmusból fokozatosan a formák sokféleségének költői világába kerül, s érzelmileg is, tudatilag is megéli azokat. Ez azt is jelenti, hogy a többjelentés és a természetes többértelműség válik meghatározóvá lírája számára, s a leírt, közölt versszövegeket többször követi egyfajta „önolvasat”, potenciális „belső vers”-értelmezés és igazolás. Mindezzel beavatja a versolvasót, a befogadót a szövegek genezisébe, az alkotás műhelygondjaiba és a versalakítás, a versszerzés eszelekvésébe.

Az Illyés Gyulával, Nagy Lászlóval és a népi-ekkel fémljelzett indulástól nagy utat tesz meg Tózsér, s eljut a klasszikus formakezeléstől igen-csak távol eső felismerésekig. Egyik vele készített interjúban állapítja meg: „Meggyőződésem, hogy a modern költészet *poeta doctusai* épp a transzavantgárd költők. Csak még a klasszikus *poeta doctusok* az időmértékkel, a jambussal, a cezúrával, az asszonáncsal és az enjambement-okkal bajlódtak, addig a transzavantgárd poéták azzal bajlódnak, hogy minden ékezet és minden kettévágott betű és kettévágott szó és sor a helyén legyen.”³

2 „...csak az tud igazán érdekelni, ami kivétel.” In.: Tóth László: Vita és vallomás (Beszélgetések szlovákiai magyar írókkal), Madách, Bratislava, 25-44. o.

3 Erdélyi Erzsébet-Nobel Iván: Én otthon vagyok költő... (18 disputa határon túli alkotókkal verseikről, novelláikról), Kis-Lant Kiadó, Bp., 1993

Ez a letisztult állásfoglalás, mint a modern költészet rendezői elvének tudatosítása Tözsér gondolati-szemléleti és esztétikai-formai korszerűségét jelenti, amely egyébként pályája kezdetétől a szlovákiai magyar irodalmi folyamat fontos kategóriájaként dominál, elsősorban azért, mert a kisebbségi költészet fejlődésmenetének egyik legprogresszívabb hajtóereje. A nagyfokú tudatosság és az ehhez társuló, önmagával való elégedetlenség, a lépéstartás igénye, a teljesség felé vonzódása, az „impedimentium” elhagyása mint meghirdetett költői program lép előtérbe. Ezek a legfontosabb motiváló tényezők, amelyek Tözsért a költői nyitottsághoz, a modernséghez, a kisebbségi programok és a „pontköltészet” feloldásához vezetik. Mint költő az esztétika dimenzióival határolja körül világát, ebben érzi magát otthon, anélkül, hogy magyarságát és kisebbségi magyarságát feladná.

Juhász R. József, alias Roccó, performer, költő, az érsekújvári Stúdió érté művészeti társulás alapítója és vezetője, a Magyar Műhely egyik szerkesztője. Szabad verseiről, vizuális költészetéről, akció-előadásairól és performance-airól ismert. A *Próbaút* (1985) című, új nemzedéket felvonultató antológiában mutatkozott be először kötetben, s ott - megítélésünk szerint - az eredeti és szellemes *Mai magyar nyelvtan* című szövegével hívta fel magára igazán a figyelmet. A nyolcvanas évek végétől több nemzetközi művész fórumon lépett fel idehaza, Magyarországon, Lengyelországban, Franciaországban, Spanyolországban és Japánban. Emelkedő és egyre gazdagodó, sokszínű művészi pálya az övé, melyet eddig két önálló kötet is jelez: *Korszerű szendvics* (versek, 1989); *Van még szalámi!* (intermediális szakácskönyv, 1992).

Juhász utóbbi kötete sokoldalú, színes, szabad és nehezen emészthető. Saját maga nyilatkozta róla talán éppen ezért a legegyszerűbben: „Ebben a könyvben én vagyok benne. Úgy, ahogy élek. Öt év anyaga: költemények, pontosabban a költészet teljes skálája, hiszen a hangverspartitúráktól kezdve, a vizuális költeményeken keresztül a számítógépes alkotásokig, elektrografikától a performance-aim fotodokumentációjáig, minden megtalálható benne.”⁴

Mi ezt így látjuk: ez a kötet egy többdimenziós művész életének, alkotásainak síknyomata. Világ-

nak kibontása, leszűkített életre keltése és értelmezése az adott térben, amelyben a hangok, a szavak, a tárgyak, a képek, a testek, a mozdulatok és a történetek egyazon létezés részei és hordozói. A költészet (nota bene: maga Juhász is „költészetről” beszél!) így anyagszerű kifejezési formává válik: a gondolat, a környezet, s vele a tér, az élet (!) megjelenése poétikai erővel bír. A nyelvi, akusztikai és látványanyagok, akár a tárgyak, az alkotó gesztusok összeilleszkednek a kimerevített pillanatokban (az adott térben), és áthajlanak egymásba, vagy éppen felsejlenek a képek, fényképek síknyomatában. A mű teljességét nem érzékelhetjük, mert a könyv lapjaira kivetített vetületről van szó, de a meglétükről szerzünk bőséges információkat és tudomást. Legközelebb áll ez az alkotói mód és jelenség ahhoz, amit Szkárosi Endre a 90-es évek elején transzpoézisnek nevez: „Átemelem a hangzó szférát a látványba, a látványt a fogalomba, a nyelvet a hangzásba és így tovább, oda-vissza. De transzpoézis, állandó átemelés azért is, mert minden létező további anyaglehetőség is egyben egy új létrejövőhöz. Ahogyan nincs határ saját és idegen szöveg között sem... transzpoézis azért is, mert az így felfogott élet és költészet - szinte akarat ellenére - a folyamatos transz, révület, a kreatív kényszer állapotában tartja az embert. A költészet tér, anyag, mozgás.”⁵

Ahárom kiemelt költői újítási törekvés (váltás) különböző motívumforrásból indult és fejlődik a saját lehetőségein belül. Cselényi és Tözsér eddigi életművének belső fejlődési törvényszerűségei tisztán körvonalazódnak, Juhász viszont költői/művészi pályájának alig jutott túl az elején. A formai-esztétikai és gondolati vizsgálódás szempontjából mindhárom költő művei a jelentésgazdagságot és teljességet képezik, melyek végső soron eredetiségüknél fogva, egyedi konkrét jelenségként foghatók fel. Olyan autonóm szöveg-, ill. vizuális struktúrák, melyek részint egy formális-strukturális analízissel közelíthetők meg, részint pedig a bennük megtestesülő, gyakran rejtett és elvont világszemléleti totalitás interpretációjával. Valójában nem csupán új műalkotásokról, új törekvésekről van szó, hanem egy új jelrendszer és értékszemlélet létrehozásáról, amelyben a művek a maguk teremtette új konvenciórendszeren belül értelmeződnek. Ennek megfelelően e művek hatásai is máshol húzatnak meg és a

4 Zalaba Zsuzsa: Kibontakozás. Beszélgetés Juhász R. József performerrel és költővel, a Stúdió érté vezetőjével. Irodalmi Szemle 1993. 6. szám, 36. évf. 46-49. o.

5 Szkárosi Endre: Tértköltészet & Transzpoézis (Totális költészeti koncertszínház). Magyar Műhely, Párizs-Bécs-Budapest, 1990. jún. 20., 29. évf., 76. sz., 53. o.

valóság esztétizálása is másként valósul meg bennük. Cselényi László a sajátosan egyedi szövegépítésével a nyitottságot, a fokozatos gazdagodást, bővülést és a végtelenül összegző mű megalkotását valósítja meg nagy tudatossággal. Mitikus világképe szemléletének, költészetének egész valóságára kiterjed. Mint kiapadhatatlan ihletforrása az ember, a szlovákiai kisebbségi lét, a közép-európai Dunatáj lehetséges életkörét átfogja és különböző értelmezéseket tesz lehetővé. A variálási lehetőségek alkotói módszerének köszönhetően a témán belül korlátlanok. Az aleatorikus Dunatáj téridő-mitosz sokrétűsége, többértelműsége és extrovertáltsága jelképes értékű, mert Cselényi László csak látszólag beszél önmagáról. „Cselényi közép-európai önmagunkról ír valójában - állapítja meg róla Petőcz András -, töredezettsége a mi sokféleségünk, és a mindezeket magába ölelő Duna-motívum igazából minket köt össze, mindannyiunkat, akik valamilyen ehhez a területhez kötődünk.”⁶

A szöveg részek, a versszakok és a motívumok újbóli, különböző formákban, más-más helyen történő megjelenése, akár a többszólamúság, nem egyetlen kötetben, hanem több könyvön, az egész életművön át áramlik, és így monumentális látásmódot és komplex rendezőelvet feltételez, amely megfelelő alapot biztosít egy közép-európai modern eposz megalkotásához.

A *Leviticus* egyik szövegében Orbán Ottóval kapcsolatban Tózsér Árpád a népnemzetieket „egysejtűeknek” és avantgárd-posztmoderneket „többsejtűeknek” titulálja. Ilyen alapon ún. „többsejtűnek” kell tekintenünk a *Történetek Mittel úrról, a gombáról és a magánvalóról* és a *Leviticus* című kötetét - s nem elsősorban a biológiai tudományok által használt értelemben. Nagy Pál a nyitrai Tózsér Árpád jubileumi évfordulóján rendezett konferencián 1995 őszén a modern költészeti-formai és a vizuális elemeket vizsgálta a költő lírájában képszövegei és a *Tépések* kapcsán.⁷

Többek között azt is megállapította a kötet fedőlapjának képszövegéről, hogy az egy „pièce majeure”, melynek olvasata különböző fázisokban valósul meg, s nem helyénvaló, hogy Tózsér „outsider”-nek minősíti magát a

Jalousionisták szövegének ajánlásában, mint ahogy azt sem hiszi el, hogy Tolnai Ottó „vidéki Orfeusz” lenne. Feltételezzük, hogy a kisebbségi érzés és önismeret problematikája sokrétű és összetett vonatkozásokat rejt. Nem lehetünk benne biztosak, hogy az alkotó önbizalmának (vagy pózának) függvénye és következménye művének színvonala és értéke. Az értelmezés nyitottsága másra is okot ad, mint ahogy arra Nagy Pál észrevételei szintén bizonyítékkal szolgálnak. Számunkra nem a kívülről való, hanem az abból való szabadulást, a kisebbségi helyzetből való kiválás szándékát, akarását jelenti, a belőle való menekülést (?) hangsúlyozza, és egyértelműen nem a jelen, hanem a múlt (aktualizált) eszméléseire utal.

Tózsér neoavantgárdnak is mondható törekvéseiben a szavak jelentése és a kreált forma (széttépett szövegek és képszövegek látványa) kapcsolódik össze és hoz létre egy új, furcsa jelentésű világot. Az egyik esetben a fakuló régi fényképen levő félig kész ház és az előtte álló emberek, a rajta levő kutya és a tárgyak egy szabadon mozgó asszociatív síkon kerülnek egymással, a jelennel és a költővel kapcsolatba. A múlt és a jelen időkoordinátái (mint idősíkok), a falusi környezet és a mostani lét térvizonyai felvillantják a költői pszichikai, fizikai és biológiai lehetőségeit, hogy segítségükkel szinte sajátos „tanulmányként” bonthatóvá válik ki a (tragikus) sorsgenezis. Ennek a folyamatnak a tökéletes megértését hivatott elősegíteni a *Tépések* után besorolt *Quo vadis Domine? (Tanulmány a Tépésekhez)* című esszé és önolvasat, melynek jelentésive egy mélyebb és általánosabb szinten tárja fel az említett lélekanalízist és az abból fakadó következtetéseket. Itt és most nincs módunkban értelmezni ennek belső összetevőit és viszonyrendszerét, csupán azt jegyezzük meg, hogy a szöveg olvasását, megértését megnehezítik a *Tépések* elcsúszásai, darabjainak nehéz összeilleszthetősége és a csak esetenként szerepet kapó írásjelek szabados használata. Mindez azonban - s ezt hangsúlyozzuk! - törvényszerűen feltételezi a szöveg (szavak) és a látvány összekapcsolódásából adódó jelentésvilágot, mely metafizikai szinten formálódik komplex egészzé.

6 Petőcz András: Végtelen hömpölygés. Néhány szó Cselényi László költészetéről. Magyar Műhely, 30. évf., 1991. szept. 20., vagy Új Szó, 1991. dec. 10.

7 Nagy Pál: Vizuális elemek Tózsér Árpád költészetében. In.: Élmény és absztrakció (Tózsér Árpád hatvanéves). VSPg, Nitra, 1996, 73-79. o.

Juhász R. József azonkívül, hogy végletesen (forradalmian) érvényesíti az alkotói individualitás elvét, önmagán túlmutatva, alapvető létkérdéseket fogalmaz meg. Ebben a vonatkozásban Tözsér Árpád lírájának fontos motívumaival is rokonságot mutat. Kötete a keresés, a kérdések, az öndefiníálás-próbák, a korrekciók és a vele járó ismétlődések könyvbe préselt lenyomatai. Egy - nagyon sok mindent magában foglaló - fejlődési szakasz dokumentációja. A ki vagyok (?) és az ismerd meg önmagad (!) folyamata egy „modern” és egyúttal „posztmodern” szituációiban történik, parallel módon, s ez determinálja az alkotó alaphelyzetét. Az „elmebaj”-tól a „maszturbaj”-on, a „vaxöveg-ek”-en át a „strici vagyok eszmét futtatok”-ig (hogy néhány címet említsek csak) sok akadályt kell leküzdenie az alkotónak, hogy eljusson a rezignációig: „nem mindegy az nektek hogy kitől félek én?”, és a feloldódás látszatáig: „megosztom veletek mindazokat a szavakat melyek belém szorultak”. Ez az emotív telítettség magában hordozza az identitászavarokat, a szólamokat, a paradoxonokat, a lázadásokat, az öndokumentációt, az egzisztencia-formákat és -módokat. Juhász - bár eleve nem úgy indít - gyorsan eljut addig, amikor „kimerülnek a nyelv bányái”. A szövegekben kiemelt szavak, betűk, beiktatott képek, miniatúrák, képzőművészeti alkotások keresik és találják

meg helyüket. Idegen nyelvű szöveg, áthúzott, bekeretezett szavak, képpé zsúfolt betűk után vizuális költemények, elektrográfikák, performance-képek és videofotók következnek (fekete-fehér és színes kivitelben) - zsúfolt egymásutánban. (Legalább két kötetre való anyag került ebbe a kiadványba - így szétfeszíteni látszik a keretet.) Az intermediális montázsokhoz és videofotókhoz vezető út a „valami büzlik/az ABC-ben” ráérzésének és felismerésének következménye, s „a szerző megelégedi/viszonyát a papírral és kilép a térbe...”. Így a keresés és a teremtés kerülnek egymáshoz közel, válnak szinte azonossá ebben a kötetben, mint a dimenziók érvényesülésének korlátozott formájában. Ezt Juhász érzi a leginkább, döbbenetét indulatosan kiáltja ki: „Gutenberg dögölj meg!” Bármennyire is megelégedi a papír dimenzióját, a szavak, a töredezett szöveg a kötetben - kihagyásokkal ugyan - de végig megmarad költészeti tényezőként. A térbe való kilépés indokoltsága és igénye mellett megmarad

az „egyedül marad szavaival/és tetteit csakis ők irányítják” axiómája.

A szlovákiai magyar lírában a neoavantgárd, transzavantgárd és posztmodern törekvések nem kerülhetők meg/ki. Meglétük szellemfrissítő hatású és ennek a kisebbségi irodalomnak a nagykorúságát jelzik. Nem szűk programokat, a templomtorony perspektívát, hanem a nyitottságot, a szabadságot, az alkotás teljességét feltételezik, olyan irányt és utat, amely az egyetemesség felé mutat. A vizuális költészet neoavantgárd irányzatát a legújabb műfajelméleti összefoglalások a határon kívül élő magyar alkotók műfajaként emlegetik (nem is véletlenül). Jelenünk „posztmodern szituációiban” az irodalom többször szükségét érzi, hogy kilépjen a verbalitásból, csak nyelvel a világ megfogalmazhatatlanná vált. A leírt szöveg, a könyv dimenziója úgy tűnik, nem helyettesítheti a hangszalagot, a videokazettát, a mozgást és a látványt. Az alkotói magatartás és az alkotási folyamat is megváltozik. Cselényi László legújabb kötetének vizuális kivitelezését Turczai Árpád számítógép segítségével végezte el, Juhász R. József könyvének elkészítésében Papp Tibor nyújtott technikai segítségét. Bizonyos fokig ők is szerzői a köteteknek.

Az értékteremtés szempontjából tagadhatatlanul neoavantgárd alkotó Cselényi László, Tözsér Árpád és Juhász R. József posztmodernnek is egyben, mert értékösszegző és rendszerező a költészetük. Az alkotás, úgy tűnik, képes feloldani a teoretikus szinten megfogalmazott avantgárd-posztmodern ellentmondás problémáját, mivel az avantgárd több vonatkozásban folytatódik a posztmodernben - legalábbis az említett költők esetében. Az inter-s multimedialitás már nem is annyira művészeti irányzatnak, mint inkább az alkotás általános módjának számít.

Ahogy az irodalomelmélet fokozatosan megújul a magyar irodalomtudományban, az irodalomkritikának és a recepciónak is fel kell zárkóznia a legújabb irodalmi törekvések adekvát befogadásához, s az eddigi Cselényi és Tözsér életművet is új értelmezési szempontok szerint kell vizsgálat tárgyává tenni. Ezáltal bizonyára az időben előbb született alkotások szintén új megvilágításba kerülnek, mint ahogy az egész szlovákiai magyar irodalom is új értékdimenziókkal gazdagodna - nem csak kisebbségi nosztalgiaik ellenében.

Penckófer János

HARSONÁTLANUL

①

kéjesült megszokásból öl hatalmi hang
szegecselt ég alatt új honra lelt szigor
tanyázik éberem s ha bárki szót csihol
meghallhatatlan hangja is támaszt vihart

hát rezzenéstelenségével így sirat
ki vágyott, ám lemond mégis egy messzi kort
mert martalócokat ígér egy hű vigyor
s úgy tűnik, Jó Urunk is mindent veszni hagy

most csend a csennel szövetkezik, úgy üzen
a messzeség felől remélt oltalmazás
hogy szárnyuhogásával élesszen tüzet

elfojtva, rejtve ezt érzi a vágy talán
imája ezért tesz úgy, mint a révület
a félelem magasztosultságába száll

②

a félelem magasztosultságába száll
bordószínűbe fordult szemhatáron innen
korábban káprázatnak vélt való biceg
hol torzszülött színek ármádiája áll

torkokat szorít ez újszerű kavalkád
a hit megtántorodva hangtalan piheg
egy koporsónak szánt szemgödörben, mivel
először érzi azt, hogy nem támasztja váll

tudja, az ő ideje akkor jön el majd
ha társtalan a társtalan fejére vall
s darabonként tépázza árvalányhaját

ha szürke, ólmozott szemű ármány követ
ármányoson dicsőült hazug hősöket
mikor egy vert sereg négyeli önmagát

3

mikor egy vert sereg négyeli önmagát
 körét szorítja mind a zsoldos éberség
 fizetett lelkiismeretéhez nem ér
 a hang, mi lengett, mikor szülte anyja tán

most már pirosra vált porond biztatja, lám
 lezárt, lapított boltozatból kélt merész
 gondolatát a makacs túlélésnek épp
 hogy világot külön is képezhet akár

még az árnyék is menekülni kényszerül
 a fáradt kőút bűn részessége miatt
 miért is nem nyílt meg akkor mindenestül

a hold ezüstjében térdel az áhítat
 kérése messzi parancsolatra vetül
 mert kegyelmet sem osztanak alkalmilag

4

mert kegyelmet sem osztanak alkalmilag
 kialvó csillagok porából sejlik még
 talán imbolygó árnyat ott angyal kísér
 s hallik egy újabb Getsemáne-kerti hang

vagy legbelül a kimondhatatlan hivat
 ily megtelepedett homályban ő is vél
 valami meg nem tartott távoli misét
 aminek mormolása messzi-messzi part

figyel önnönmagába húzódva tehát
 ki égre-földre úgy nézett, hogy az kihalt
 pedig a mindenség lüktetése nem áll

mások számára észrevétlen felvillan
 pusztának hitt helyen, ezer sötéten át
 maréknyi megmaradt idéz oltári dalt

5

maréknyi megmaradt idéz oltári dalt
 amit könyörgéssé formálnak angyalok
 időtlenné vált napszaktalan állapot
 e mindeneket újraszülő mágia

a sötét elvékonyult palástja lila
 vég-szusszanásához a feltétel adott
 de violaszínbe fordul csupán amott
 ahol elszánt tekintetből sikoly nyilaz

hát ettől nem mozdul a láb, a kéz legyint
 alkalmasabb időt remél, majd rátalál
 sosem is látott fényre, társára tekint

és járőrözik rögvest vad viszontagság
 a kitárulkozás visszavetve megint
 bebábozódottan más napkorongra vár

6

bebábozódottan más napkorongra vár
 békés Elíziumában; halvány kézjegy
 súlyos magányának kettős keresztjére
 világítva feszíti védelme falát

kit Jó Urunk a túlélés arcának szánt
 vágyódik egyre teljesebb életére
 úgy érzi, bástyája már börtöne régen
 e koporsónyinál is kicsinyebb hazán

egyre áhítozik hát, a régi szóra
 vég, veszély ott kinn hiába inti óva
 hiszi, többé nem rettentheti hét határ

ki az? bizony csak esztelen, ki így indul
 s bevallja, a hitén ütött résein túl
 fél egy újabb felosztottság virradatán

7

fél egy újabb felosztottság virradatán
némán, lapulva mindaz, ami megmaradt
hiszen véres vérnászon mulat egy csapat
ezzel szentesítve a tegnapi halált

mert élni kell, mert élni kell, ezért aztán
hiába tudja biztos vesztét mindannak
amit öröklött, alkotott a nap alatt
halott hitét feltámasztja a Miatyánk

mint ismerős csermely mormolása siet
patakká nő hangja s a rejtekből kicsal
magányosat, pusztulót, int mindenkinek

kell is ily lázas testnek nagyon a vigasz
tudjon fogat összeszorítva élni, mert
távol, a folyón túl is nyitott seb nyilall

8

távol, a folyón túl is nyitott seb nyilall
gondolatán, akit vesztesége hajszol
tovább, tovább, hegyekből hegyekbe vakon
kutatva mindhiába ama másikat

miért, kiáltja, mért e penitencia
mit megkülönböztetett reá szabott
az ócska gúnyját cserélő hatalom
kápráztat, megszületendő rendet ringat

de addig még, hisz egyre erőteljesebb
dala a kórúst elhagyva elszabadul
s örömében a napot célozza, repes

vigyázz, viaszod visszavonhatatlanul
elolvad és lehullsz, ott lesz a végzeted
hol versjátékot vernek bilincsbe vadul

9

hol versjátékot vernek bilincsbe vadul
 örültes tánc kerekedik tekintetek
 rémületén és járja, ropja a veszett
 amíg demonstrációja nem csillapul

a tér közepére citálva áll a múlt
 jelen a jövőt megölve jelentkezett
 néhány túlbuzgó gyors siker után ered
 és kincsét, könyvét máglyára adja, csak úgy

a besúgás fortélyá most legalizált
 életformájából egy szó véget kiált
 aztán már ihletett idő sem védelmez

szavak közé férkőzik, surrog, szétzilál
 hihetetlen bár, mégis pár vérző stigmán
 vesztes csaták alélt imája: vértezet

10

vesztes csaták alélt imája: vértezet
 vihog könnyen átváltható harminc ezüst
 megváltó értéke csak életbe kerül
 mint kakasszó a tanítvány zsebébe tesz

állandósulnak rögtön rögös éjjelek
 az álom is kulcsra zárkózik emberül
 koromhavazás véghahotával vegyül
 s végigremegtet ólat, házat, végtelent

királykodik nyomában rettegés-király
 elüszkösült napraforgó a holdba nyúl
 kívül, belül kétszínűre váltó világ

kire fehér, kire fekete gyásza hull
 gátját szakítva elönt a kérdés-sírám
 e földön minden-minden végleg megfakul

11

e földön minden-minden végleg megfakul
itt Jó Urunk jó házában belül sem javallt
a vénséges vágyat hangoztató harang
s a hajléktalanokhoz szóló Szent Vazul

vagy tán hitehagyottan úgy elaljasul
kiterjesztett országában a céltalan
vendégsereg tivornyája, hogy nem akad
még hírhozónak sem mellette szemtanú

ha él, kinek ezen gondolatok fájnak
vaksi bolyongásából visszatér egyszer
szemével érzékelheti csak a választ

ha mégis-mégis marad harcos, ébredjen
nézze, amint kivívott birodalmában
győző, a pyrrhusi jajint az égre fel

12

győző, a pyrrhusi jajint az égre fel
inge kivasalt fehérje feszül, ropog
végigvilágít vérehagyott arcokon
nyomokat takarít a szél szemérmesen

egy lengő dal csuhaövén az értelem
ereszkedik, közelít ama jászolhoz
értetlenül jelenti: eltűnt, elfogyott
helye, melege is megszűnt, kétségtelen

lépte megfáradtan kutatja azt, aki
fegyvertelen kezével oldozhat sarut
ám útja végén megéri, nem marad itt

ahol egy új horizontú kitárt kapun
a kimondhatatlan halottas hangjain
érkezik ünnepelni harsonátlanul

13

érkezik ünnepelni harsonátlanul
 a föllöbogózott idő; fanfárokot
 mégis megszólaló hozsannákat fogad
 valaki végső visszaszámlálást tanul

abban a pillanatban, mikor elhalkul
 egy fölfénylő helyre menekülnek sokan
 de ott csupán lángpallosú keruboknak
 könyörtelenségével köthetnek alkut

a porba hullott verdeső gondolatot
 társa felismeri s nézi a réseken
 korábban vele mért nem találkozhatott?

válaszul szószaporító beszéd helyett
 hajnalt hasít, dobol, sürgős munkába fog
 e század- s ezredvég kettős ítélete

14

e század- s ezredvég kettős ítélete
 keresztüzében áll a költő is, Uram
 inge szíve felőli oldalán mutat
 egy magából kirajzolódó éneket

amelynek végkicsengésén mértéktelen
 havazás elmaradt megváltásra utal
 melyben vacogó lelkek kérhetik ugyan
 a feltámadást, mit most ezredvég temet

havakba pólyált földsebekre hág a kor
 egy fölfénylő fagyos verssor fején sisak
 az elmúlással versenyben szava dalol

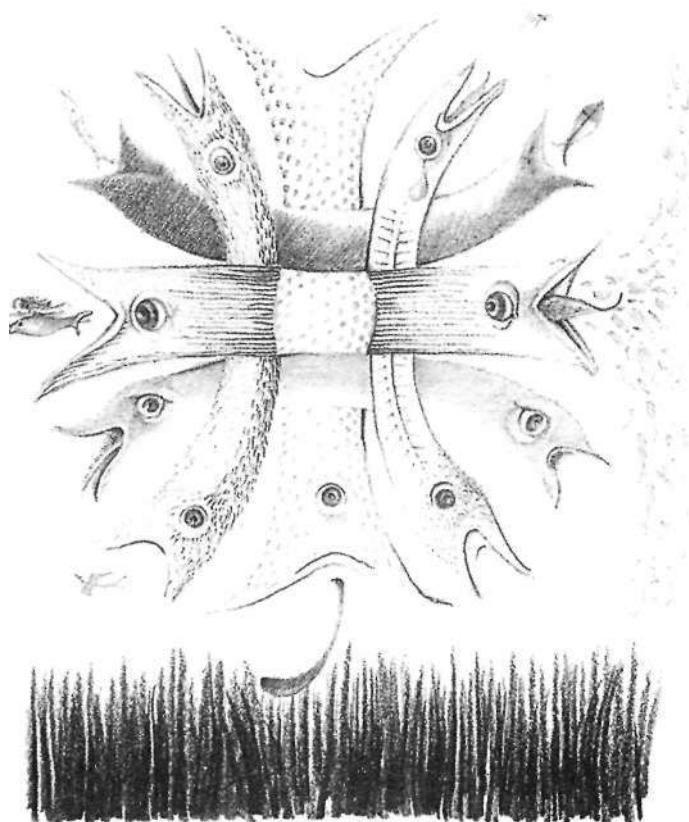
arcát feléd fordítja életfogytiglan
 élni zászló gyanánt kiáll, élni, ahogy
 kéjesült megszokásból öl hatalmi hang

kéjesült megszokásból öl hatalmi hang
 a félelem magasztosultságába száll
 mikor egy vert sereg négyeli önmagát
 mert kegyelmet sem osztanak alkalmilag

maréknyi megmaradt idéz oltári dalt
 bebábozódottan más napkorongra vár
 fél egy újabb felosztottság virradatán
 távol, a folyón túl is nyitott seb nyílall

hol versjátékot vernek bilincsbe vadul
 vesztes csaták alélt imája: vértzet
 e földön minden-minden végleg megfakul

győző, a pyrrhusi jajint az égre fel
 érkezik ünnepelni harsonátlanul
 e század- s ezredvég kettős ítélete

Beke György

MI IS A NEMZET SZELLEMI-LELKI EGYSÉGE?

Borjómái oldal Kolozsvárott. Így csak a régi-ek ismerik ezt az utcát, amely mintegy belefúrja magát az egykori szőlősdomb oldalába. (Elegendő lenne „Borjómál”-t mondanom, mivel a *mál* a régi magyarságban egymagában is oldalt jelentett.) Miután a peronoszpóra végképp kipusztította a szőlőtöveket, a présházak helyét családi építmények váltották fel. A borászat világára csak a domboldal déli fekvése emlékeztet: az egész városban itt olvad el leg hamarabb a hó.

Lábunk alatt a Szamos völgyében lüktető város; karnyújtásnyira, mégis messzire. Ide nem jár fel busz (csak az utca végéig), nem borítja aszfalt az utat. Idetévedő kirándulók tűntek fel néha, vagy bujkáló szerelmespárok. Nem lesz itt sűrű vendéggjárás, latolgattuk a feleségemmel, de a csend és a mindig üde, tiszta levegő talán kárpótlás a társasági életért.

Beköltöztünk új lakásunkba a Borjómái oldalon. Igen büszke voltam, hogy ez az első - és alighanem az utolsó - ház, amelyet én építünk, nem kőművesként, hanem gazdai gondnal. Odahaza nálunk székelek között ez ad igazán rangot valakinek: ha már födelet húzott, saját erejéből, a feje fölé. A ház előtt rendeztettem, mikor váratlan látogatók közeledtek az utca kanyarulatánál. Itt minden új arcra felkaptuk a fejünket, mint faluhelyen szokásos. Vendégek a Thököly utcában? Ez volt a neve „magyarul”, noha hivatalosan a messzi Havasföldet idéző nevet adtak neki a románok 1945 után: „Rahovei” utca. Többségében magyar lakói azonban megmaradtak a kuruc fejedelem hűségén, miként lent, a „városban” olyan konoksággal ragaszkodnak a Farkas utcához, a Deák Ferenc utcához meg a Széchenyi térhez, mintha ezzel a mostoha történelmen vehetnének elégtételt.

Középtermetű férfi lépdelt felénk, mellette nyilván a felesége, körülöttük két eleven fiúgyermek. Bizonyára a Szervátiusz-házat keresik. A művészek, apa és fia saját kezűleg épített faháza, óriási műteremmel, az utca túlsó oldalán állott, éppen velünk szemben. Hatalmas hársfák borultak rá. Akkor már üres volt a ház, lakói Pesten éltek, de azért időnként rajongók jöttek el ide, hogy legalább kívülről megszemléljék a magyar művészet sámáni műhelyét.

Az idegenek megálltak a Szervátiusz-kapunál, a férfi kört írt le a karjával, aztán

mind a négyen felénk fordultak, és a mi kapunkon léptek be.

- Urbán Aladár vagyok - mutatkozott be a férfi. - Bocsánatot kérünk, ha zavarunk...

- Dehogyan zavarunk. Én meg Beke György lennék...

- Tudjuk. Azért jöttünk ide.

- Hogyan találtatok ránk, hiszen nemrégiben költöztünk ki ide, a város tetejére?

Baráti tegezésre fordítottam a szót. Mintha rég elveszett testvéremet találtam volna meg. Nem a „tékozló fiút”, hanem a távol élő, harmadik országban lakó eszme-testvéremet, akit most látok először. Felvidék, Ipolyvarbó. Cikkek, előadások, CSEMADOK-szervezés az egész nagykörtösi járásban. Tanár egy kicsinyke településen, a Palócföldön. A lakosság kilencven százaléka még mindig magyar, kitelepítések, betelepítések ellenére. Mesék, balladák földje. Meg Madách Imre szülőpátriája. A *Honismeret* hasábjairól ismerem Urbán Aladárt? A ritkán kezembe kerülő pozsonyi *Új Szó*ból?

Miként van az, hogy eddig is, mindig vártam, pedig csak a szavakon túli, titkos üzeneteit fejtettem meg az írásaiból?

Azon a kellemes délutánon sok szó esett közöttünk Palócföldről, amely Urbán Aladár számára éppen úgy a világ legbiztosabb pontja, mint nekem a székelek szülőföldem. Én a palócokban egyféle északi székeleket láttam, akik sajátos nyelvjárásukkal és példás hűségükkel lettek magyarok között a legmagyarabbak. Palócföldre jóval később jutottam el, éppen Urbán Aladárnak, a Palóc Társaság elnökének vendégeként, noha kíváncsiságom diákkorom óta vonzott arra a tájra. Beszélgetésünkön mindjobban kitágult Palócföld határa, nyugatra Pozsonyig kalandoztunk el, keletre Kassáig, átfogva az egész felvidéki magyar életet, művelődést, iskolákat, színházakat, újságokat. Meg sem lepődtem azon, hogy ez az aránylag fiatal tanárember a félreeső, Ipoly menti falucskából kitekintve, milyen alaposan ismeri a művelődési központok mozgását, az alkotók műhelygondjait, egyéni és közös törekvéseket.

Gondolataink át- meg átcsaptak a trianoni határon, ezzel a felvidéki magyar valóságot természetesen módon építettük be a nemzet állapotába. Eltűnődtem: vajon Urbán Aladár biztos ítélettel tá-

jékozdónék-e Budapest szellemi világában, ha nem az egész Felvidék ismeretében szemlélődnek? Hiszen a nemzet egységét mindig a szellem-tájak egybeötvöződése teljesítette ki. Tamási Áronra gondoltam, aki székely színekkel gazdagította a magyar szellemet, a Dunántúl déli partjaira, amelyek Janus óta a pannon lelkiséget hozták ajándékba, és persze Mikszáthra, akinek a „jó palócai” nélkül sokkal szegényebb lenne a nemzetképünk. A szellem világában központ és „provincia” más arányokat kapott mindig, mint mondjuk a gazdaságban, a kereskedelemben.

Bármennyire egyének összességéből áll a nemzet, a nagy egységet nem külön-külön élhetjük meg, hanem csak a széttépett magyarság kisebb fészekaljaiban. Vinnünk kell magunkkal a kisebb közösség színeit, gondjait, reménységeit, legyen ez a kisebb egység kétmillió magyar, mint Erdély, vagy csak tizenötezres lélekszámú, mint ama „Burgenland” - Juhász László találó elnevezése szerint „Várvidék” -, amelytől évtizedeken át nemcsak szögesdrót, de lelki „vasfüggöny” is elválasztott.

Trianon óta ösztönösen ráéreztek arra a nép „egyszerű fiai” is, amit írástudók a magyar tájakból összeillesztett nemzeti egységnek neveznek.

Egy székely faluban, Csíkszentdomokoson a hetvenes évek végén író-olvasó találkozóra jöttünk össze. Vége felé tartott a meleg hangulatú ismerkedés, mikor a kérdések rendjén felállt egy középkorú férfi. Kivárta a sorát; ő nem a bemutatott könyvekről akart érdeklődni, hanem egészen más témát pendített meg:

- Meg tudnák-e mondani nekem, hogy van-e még valamilyen magyar művelődés Arad vármegyében?

Kurkó Ferencnek hívták - megmondta a nevét - és azt is hozzátette, hogy munkásember, kétkezi. Vagyis nem holmi értelmiségi okvetetlenkedés sugallta kérdését.

Ismereteink szerint szívesen válaszoltunk neki, a helyi közművelődésről, aradi magyar írókról, újságírókról beszélünk. Nem álltam meg, hogy én is ne kérdezzek valamit ettől a Kurkó Ferencről:

- Kedves barátom, élt maga valaha Aradon?
- Én aztán soha.
- Rokonai, barátai vannak ott?
- Senkim az égadta világon.
- Akkor miért éppen az Arad megyei magyar művelődéséről érdeklődik?

Látszott pillanatnyi töprengésén, hogy szép, szabályos rendbe akarja állítani a szavait:

- Máshonnan, Erdély egyéb tájairól olvasok, hallok. De Arad vármegyéből mintha nem jutnának el ide, hozzánk a hírek. Pedig nem csak én lehetek kíváncsi rájuk.

Nemrégiben Pesten járt, folytatta, ott egy Aradról régebben elkerült férfival ismerkedett meg, aki aradi szülőföldjének mai állapotairól érdeklődött tőle. És nagyon restelkedett, hogy érdemben nem tudott felelni neki.

Ez a váratlan találkozás Kurkó Ferencben láthatóan egyféle önkéntes követi felelősséget ébresztett. Az egymásra figyelés igényét, az egy családhoz tartozás természetes érzését. Dacolást a trianoni határookra bocsátott vasfüggönnyel, amely minden oldalról körülfogta a magyar anyaországot, hatfelé tépte a nemzet testét. A leszakadt közösségek kényszerűen kialakították a maguk külön univerzumait, amelyek ugyan minden esetben csonkák maradtak - a szellemi életben nem jöhettek létre igazi irányítóközpontok, az anyanyelvű oktatás manapság torzó a nélkülözhetetlenné vált, érvényesülést biztosító egyetemek nélkül, legtöbb magára maradt közösségben hiányoztak a saját egyházi központok, püspökségek -, mégis a megmaradás lehetőségét kínálták. Kisebbségi létben pedig, ilyen mostoha körülmények között, a túlélési ösztön válik uralkodó érzelmmé és tudattá. Remélt megmeneküléssé.

Támadtak ugyan olyan elméletek, mint a „romániaság” kispekulált tétele Erdélyben, amely a teljesség illúzióját kívánta beláttatni a nemzeti élet nagy hiátusaiba is, miáltal csak a nemzeti elnyomatás nyomorát fődte el. Egyszer talán majd - feltárt - diplomáciai okmányok fogják igazolni azt a következetes, közös fellépést, amit a trianoni utóállamok a Kisantant megszűnése után is folytattak a felvidéki, erdélyi, délvidéki magyarság beolvasztásáért. Prága ebben jó „tanítványa” lett Bukarestnek; ha Erdélyben újabb megszorítást hoztak a magyar nyelv, a magyar oktatás ellen, bizonyosak lehettünk abban, hogy hamarosan Szlovákiában is lemásolják az ötletet. Még furcsábbnak tűnhetik, hogy az ugyebár „más táborba” tartozó Tito-Jugoszlávia is „egyeztetett” Romániával a magyarellenes lépések kidolgozásában. Az erdélyi ellenálló, Király Károly koronatanúnak jelentkezhethetnek ebben a történelmi perben. Meglepő, hogy a jugoszláv, a román és a csehszlovák párthatalom milyen naivnak bizonyult elnyomó politikájának megítélésében. A nyolcvanas évek közepén már meg voltak győződve arról, hogy teljes mér-

tékben széttörték az egységes magyar nemzet-tudatot. Romániában a magyarokból - pártha-tározatra - „magyar nemzetiségű románok” lettünk, Jugoszláviában az asszimilánsok lelki kínjait megkönnyítendő, kitalálták a „jugoszláv nemzetiséget”, amelyet egyféle „reszlovákizá-cióként” a renegátok menedékének szántak, Szlovákiában pedig végső roham indult a ma-gyar oktatás ellen.

Ebben az újabb trianoni csapdában érte a Kárpát-medence magyarságát 1989, a bársonyos és véres forradalmak kezdete. Mint-ha a történelem kegyes angyalai riadót fújnak volna, egyszerre ébredt öntudatra mind a négy magyar kisebbségi közösség, az erdélyi, a fel-vidéki, a délvidéki és a kárpátaljai. Ocsúdásuk megelőzte az anyaország nemzeti ébredését is, ahol a társadalmi-politikai reformok sorsa, az úgynevezett rendszerváltás jelentette a na-gyobb kihívást, és az embereket az egyéni meggazdagodással kecsegtető távlatok kötöt-ték le. A kisebbségi végekről érkezett a nemzet szívébe a friss áramlat, a megéledő történelmi tanulság, amit már Bethlen Gábor fejedelem felismert: ha elvesz Erdély, a „kisebb magyar-ság”, odalesz Magyarország is.

Sommásan szellemi-lelki egységnek nevez-zük a folyamatot, amely az utóbbi évti-zedben, belső gáncsokat legyőzve, mégiscsak uralkodóvá lett a Kárpát-medence magyarsá-gában. A trianoni Jugoszlávia széthullása és a „burgenlandi” magyarok lassú eszmélése óta immár nyolc országot fog át ez az egység.

A déli szomszédság állami átrendeződése egyébként kihatott a magyar kisebbségek sor-sára is. Az önrendelkezés hatalmát mutatja - ezért példa és reménység -, de tovább növelte a magyar gondokat. A horvátországi és szlové-niai kis lélekszámú magyar közösségek számá-ra a Vajdaság egyféle szellemi, oktatási „pót-anyaországot” jelentett, és most ezt a szerepet is Magyarországnak kell magára vállalnia.

Nemzeti életünkben annál makacsabbul je-lenik meg az egység parancsa, minél in-kább kitetszik, hogy számunkra ez a történelmi váltás sem hozza meg az önrendelkezés jogát. Tudatosan építjük továbbá a „hazát a magas-ban”, nyelvben, kultúrában, történelmi hagyo-mányokban. Egymásra találásunkat olyan „kirán-dulások” is munkálták, mint Urbán Aladár látoga-tása Kolozsvárott, ezer más zarándoklat erdélyi szórványokba, moldvai csángó telephelyekre, felvi-déki várakhoz. Az elmúlt századokban soha nem kerültek olyan közel egymáshoz a magyar lelki

tájak, mint az elmúlt évtizedekben. Talán az 1848-as szabadságharc idején figyeltek elő-deink ennyire egymásra, Bem tábornok erdélyi hadjárataira, a kishegyesi győzelemre, Komá-rom várának hősi védelmezésére.

Ezek a magyar-magyar találkozások azt is megmutatják, hogy az eltelt nyolcvan év alatt mi-lyen sok idegen hatás érte a kisebbségi közössé-geket. Más nyelvek fogták körül a mindennapja-it, más történelmet kellett tanulniuk még a ma-gyar tannyelvű iskolákban is, más volt a köz-igazgatás, igazságszolgáltatás, egyáltalán a közélet szóhasználata, jellege, erkölcsé. Talán a törökök kiűzése után, a három részre szakított nemzet egységesülése lehetne történelmi analó-gia erre az állapotra, de akkor a nép még nem élt ilyen kényszerű közelségben a hatalommal, a nagy összekötő pedig a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban a latin nyelv volt.

Hallottam efféle okoskodást is, hogy ez már nem is egyazon nemzet, hanem egyenesen nyolc, vagy ha a „nagyon különböző” moldvai csángókat is számítjuk, akkor kilenc. Magam is beleestem ebbe a csapdába, nemrégiben „nyolc-féle magyar nemzeti tudatról” beszéltem egy in-terjúban. Fiam és pályatársam - Beke Mihály András - felszisszent erre. Nem nyolcféle ma-gyarságtudat ez, érvelt a maga nézetei, élmé-nyei alapján, hanem legfennebb az egységes magyarságtudat nyolc „dialektusa”. Efféle külön-bözések az egyazon ország keretein belül is lé-teztek, Trianon előtt, mondjuk a székelyek és a palócok vagy a göcsejiek között. Akkor talán nem is figyeltek annyira ezekre az eltérésekre, miként most mérlegre kerül minden különbözős.

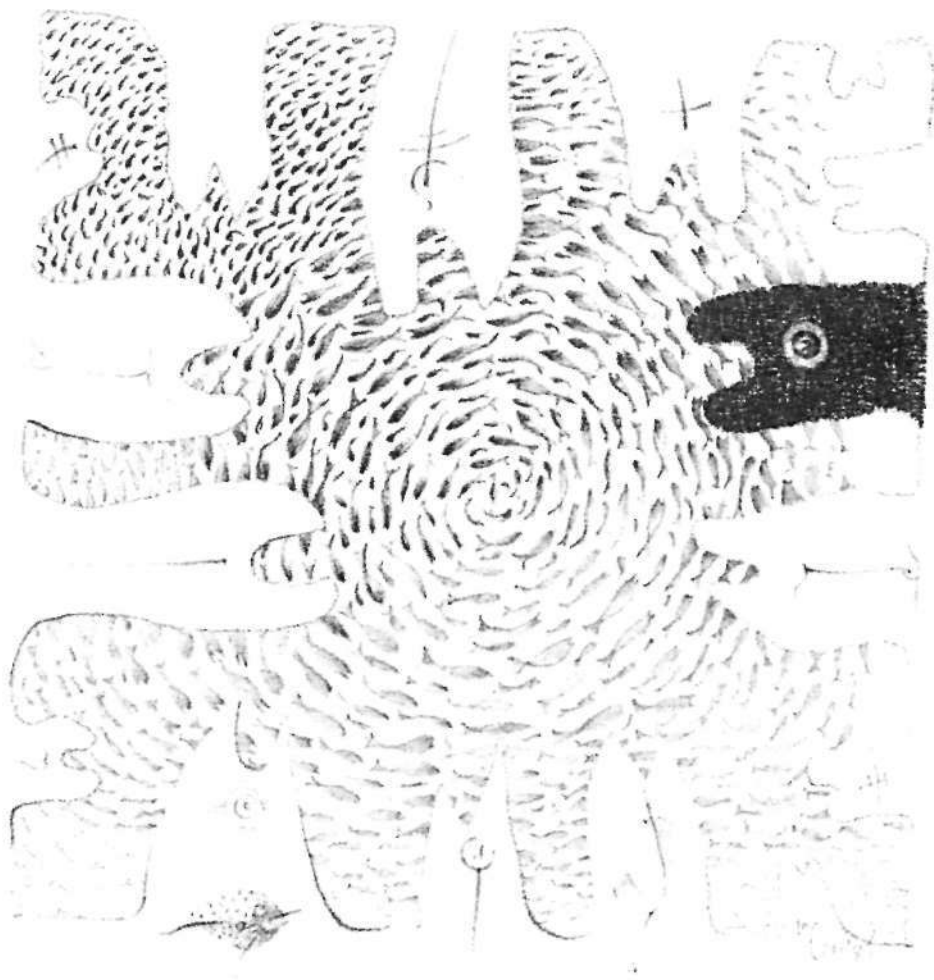
Csakugyan találó hasonlat a „dialektus”, és cmiként az okos nyelvtanár nem tiltja diákjai nyelvjárását, talán ezeket a különbözőzéseket is meg kellene őriznünk az egységben is. Értelmisé-günk teheti egyetemesen magyarrá őket. A folk-lórból hívok erre példát. A Kőmives Kelemenné balladája manapság összmagyar érték. Kutató-ink azonban tudják, hogy eredetileg csupán a Székelyföldön és a moldvai csángók körében volt ismeretes. A bolgárból átvett, egyébként tágab-ban balkáni jellegű életáldozat motívummal - megvan a görögöknél, a szerbeknél is - a ma-gyarok közül először a Maros folyón tutajozó székelyek ismerkedtek meg. Mégpedig a Déva városánál lévő tutaj ki kötőben. Déván akkoriban jelentékeny számú római katolikus bolgár népes-ség élt, török elől menekülők; az utódaik később a Bácságba költöztek át, Vingán, Óbesenyőn laknak ma is. A székely tutajoslegények meg-

kedvelték a balladát, helyileg „magas Déva várához” kötötték, és hazavitték szülőföldjükre. Onnan került át a ballada, az állandó népi érintkezés folytán, a moldvai csángókhoz. Csak később, az írott magyar kultúra egységes áramkörébe kerülve vált a Kőműves Kelemenné összmagyar kultúrkinccsé.

Régi és új Trianonjaink eszünkbe juttatják azt is: vajon gyengesége-e a magyar nemzet újra feltámadó szellemi-lelki egységének az, hogy országhatárokon át, nyolc állam polgárait kell összefognia? Talán még előnyünkre is válhatik a történelmi szerencsétlenségünk. Azok a boldog népek, amelyeknek állami és nemzeti határai egybeesnek, tehát nincsenek a miénkhez hasonló kisebbségi gondjaik, azok sokkal kevesebbet törődnek szellemi-lelki egységükkel, nem érzik át a szükségét, megtartó erejét. Nem gyötrődnek nemzeti gondokon, nem emlegetik és ellenzik ná-

luk annyian, mint a dunai kis népek írói, gondolkodói. Éppen ezért a világ nagy, „globalizációs rohamában” nagyobb veszélyeknek vannak kitéve, gyorsabban elkophatnak nyelvi, kulturális értékeik, halálos sebet kaphat nemzeti öntudatuk.

Híába hangzik el unos-untalan (főleg politikusok ajkáról) a nyugtatás, hogy az egységesülő Európa nem mossa egybe a nemzetek nyelvét, kultúráját, ízlését, hagyományait, a veszély nem alaptalan riadalom, és csak az örökösen védekező nemzetek hátríthatják el maguktól sikeresen. Minket pedig nyolcvan esztendőse kisebbségi magyar tapasztalataink megtanítottak arra, hogy az anyanyelvet, nemzeti értékeinket pihenés nélkül, féltve kell ápolnunk, ha meg akarjuk őrizni őket és ezzel saját magunkat. Ez a keserves kisebbségi tanulság Európa kapujában most válhatik igazán minden magyarok hasznára, kisebbségben és többségben egyképpen.

Dudás Sándor

TÖVISKOSZORÚ

ANDRÁS

Anyánk csak állt, csak állt, a két kezébe
temetve ráncos arca, sírt utánunk,
remélve, hogy kapunk előtt megállunk,
mihaszna kölykök, és az estebédre

együtt lehet családja, hisz miért ne
lehetne, hogyha egy csupán a vágyunk?!
Mi megtaláltuk ám a Messiásunk,
s követjük őt, csak követjük, érte

halunk! Magányosan fog eztán Jónás
apánk halászni? Ám legyen, hiszen más
az én keresztem: ez se fog ki rajtunk!

Köténye széle két kezébe rejtve
figyelt, talán-talán Simont kereste
anyánk, s a kertben állva sírt miattunk.

A MESTER

A jó reményt - mit eltemetni nincs ok -
s hitem hitét ezer csodás alakban
szelíd, nyitott tenyérrel osztogattam,
s megédesítve súgtam újra Titkot:

ha lepkeszárnyak énekén akartok
dalolni, míg az éjt a fény felissza,
tegyétek árva hüvelyébe vissza
a gyilkolásra élesített kardot.

A kezdet és a vég vagyok Atyámtól
kapott szavakkal ajkamon, s ha bárhol
beszélek én, az Ő szavával áldom

s fecskerajt, s eresz tövén a fészket.
Szeressetek s kövessetek, tinéktek
és értetek van életem s halálom.

Matyikó Sebestyén József

HAT KÉRDÉS CSISZÁR ELEKHEZ

Csizsár Elek Keszthelyen született 1932-ben. Több mint négy évtizede szerepel festményeivel megyei, országos és külföldi tárlatokon.

Huszonkilenc egyéni kiállítása volt. Ezekből néhányat megemlítve: Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár (1961). Mednyánszky Terem, Budapest (1965). Somogyi Képtár, Kaposvár (1976), (1986). Kék és Vörös Kápolnák, Balatonboglár (1991). Csók István Galéria, Budapest (1993). Kálmán Imre Múzeum, Siófok (1992), (1997). Balatoni Múzeum, Keszthely (1994). Városi Kiállító- és Hangversenyerem, Zalaegerszeg; Vaszary Képtár, Kaposvár. (1997) Városi Galéria, Porecs (Horvátország); Városi Galéria, Netanya (Izrael) (1997). Kunstgalerie, Waldheim (Németország) (1998). Hevesi Sándor Művelődési Központ, Nagykanizsa (1999). Festményeit számtalan megyei és országos tárlaton díjazták. Ezeken kívül 1963-ban Rippl-Rónai-díjat, 1978-ban és 1995-ben Somogy Megye Művészeti Díját, 1997-ben Balaton-díjat kapott. 1998-tól Siófok Város Díszpolgára.

Csizsár Elek festészetével kapcsolatban sokan, sokszor leírták, hogy sem irányzatba, sem csoportba nem sorolható, hogy magányos művész, aki egyedül, társaktól nem támogatva alakította ki festői nyelvezetét, motívumkincsét, formavilágát, a „tartozni kell valahová...” elvet magára nem tartja érvényesnek. Viszolyog tőle. Csizsár Elek sosem akart igazodni. Csak festeni.

A magányosság, mely művészetének leglényegesebb eleme, s képein filozófiai mélységűvé válik és minden bizonnyal a festő egyéni sorsából fakad.

- *Mi ez az egyéni sors, s egyáltalán honnan eredeztethető?*

- Örömmel válaszolok a kérdésre, mert így időben, gondolatban visszatérhetek gyermekkorom idilli színhelyére Keszthelyre, szülővárosomba. Máig elevenen él bennem ifjúságom minden helyszíne, a Libástól az Apáca-fürdőig, a Bűdös-árokotól, a Helikon-strandig, a Hercegi nádastól, a Yacht-klubig, a Sziget-strandtól a Téglástóig... És hát a jó öreg „Nyissz” (becsületes néven Nyers Imre) csónakdája, kinek a téli hónapokban állandó sakkpartnere lehettem. (Elődöm ebben a tisztségben Egry József volt.) Nyáron pedig vár rám a vízi élet minden öröme...

Elémlékszem a málnaszörpre, ami málnából ké-

szült, a szalma szívószálra, a „cipőfűzőnek” nevezett ánizsos édességre, s a mozgófoglyaltárus csengettyűjének hangjára, a nagy téli magányos korcsolyázásokra a rianásokon hason átcsúszva, a rejtekhelyeken gyakorolt kadettugrásokra. A bombázásokra, az elsötétülő égboltra, a hajnali friss hó ropogására a talpam alatt ministrálásra menet, a Nagytemplom különös, derengő hangulatára.

Rajzkészségem korán megmutatkozott. Nyolckilenc évesen már a szomszéd nénik-bácsik ültek modellt nekem, s „mintha megszólalna” elismerésük növelte önbizalmamat. Gimnazista korban tudatosan jártam a természetbe akvarellézni. Rajztanárom (a premonstreiek között ő és a tornatanár volt civil, ők ketten maradhattak az államosítás után) is felismerte tehetségemet. Ezért fontosnak tartotta, hogy V. év végén művészettörténelemből megbuktasson. Mivel fizikából is megbuktam, a pótvizsga után jelenlétben a következő párbeszéd hangzott el. Fizikatanárom odafordult a rajztanáromhoz: „Ha te átengeded, akkor én is.” Rajztanárom válasza: „Én nem engedem át!” Nem hiszem, hogy rajtam kívül valakivel is előfordult volna, hogy művészettörténetből megbuktassa a rajztanára, melynek következménye osztályisméltés volt.

Tékozló fiú (1980)

Elválás (1994)

Szabadszombat (1991)

A szemesi móló télen (1 984)

Viki néni (1990)

Elkeseredésemben egyre többet jártam a szabadba rajzolgatni, akvarellezni. Tanítási idő alatt is. Ez aztán kapóra jött osztályfőnökömnek, aki kiugrott apáca volt. Az egyik nagyszünetben, az iskola összes diákjának részvételével rendezett röpgyűlésen látványos keretek között kicsaptak. Egyébként is rossz káder voltam. Apámnak volt egy kis textilüzlete, és velem több szempontból is példát lehetett statuálni. Ennek ellenére hálás vagyok mindhárom tanáromnak. Komolyan. Nagyban hozzájárultak, hogy a magány festőjeként emlegetnek.

Akkor persze ezt nem így láttam. Más megélni a dolgokat és más jóval később visszaemlékezni rájuk, világosabban látni az összefüggéseket.

Szívből örültem, hogy elhagyhattam Keszthelyt. Pestre mentem, hogy kijárjam az élet iskoláját. Hányattatásaim során voltam ipari tanuló, konyhalegény, segédmunkás, villanyhegesztő, de legfőképpen mániákus színház- és múzeumlátogató.

Gyermekkori álmom volt, hogy színész leszek. Az ötvenes években érettségi nélkül is volt felvételi a Művészeti Főiskolára, csak szakérettségit kellett tenni, párhuzamosan a főiskolai tanulmányokkal. Jelentkeztem a színházművészetire - kis híján felvettek -, de végül is azt tanácsolták, hogy várjak még egy évet. A következő évben már nem mentem fel a hosszú lépcsősoron, ám bár a meghívóval a kezemben jó néhányszor el-sétáltam az Uránia mozi és a Rókus kápolna kö-zött. Egy rossz színésszel kevesebb lett.

Ekkor már jobban érdekelt a festészet. A Szépművészeti Múzeumban és a Fővárosi Képtárban - az 50-es évek elején még nem volt Nemzeti Galéria - a legnagyobbak voltak a mestereim. Őket tanulmányozva megpróbálkoztam az olajjal. Majd jelentkeztem a Képzőművészeti Főiskolára. Egy hétig, vagy tíz napig tartott a felvételi. Minden „rostán” átmentem. Akik állva maradtunk, azokkal egyenként elbeszélgetett egy tanár, aki velem azt közölte, hogy tehetségem nem vitás, de erre most nagyobb szüksége van a Térképészeti Intézetnek, s ezért engem átírányítanak oda. Ettől én még lehetek festőművész, s neki meggyőződése, hogy az is leszek. (Számomra akkor ez fontos mondat volt.) Mondanom sem kell, hogy nem mentem el térképésznek. Viszont a jóslata, azt hiszem, bevált.

Az 50-es évek közepétől - ekkor már hazatértem Keszthelyre - kezdtem el festményeimet a Veszprém megyei tárlatokra küldeni, ahol azokat a zsűri rendre elfogadta. Eközben már dekoratőrként dolgoztam.

1959 döntő fordulatot hozott életemben. Siófokra hívtak vendéglátó-ipari dekorációs-nak. Egy szezorra. Azóta, immár 40 éve Siófokon élek. 1964-ben a Fialat Képzőművészek Stúdiójának tagja lettem.

A hatvanas évek közepén, amikor egymás után rendeztem kiállításaimat, (Vaszary Terem Kaposvár, 1964, Mednyánszky Terem Budapest, 1965, valamint a csoportos kiállításokon: Somogy Megyei Tárlatok, Stúdió Kiállítás az Ernst Múzeumban Budapesten) sötét színekkel festett, megtört, elesett figuráim irritálták a politikát. „Ezek a képek pesszimizmust sugároznak. Hogy merek én pesszimista lenni a konszolidáció éveiben?”

Az 1964-es kaposvári kiállításom alkalmából a TIT-ben a kiátkozásomat előkészítő nagygyűlést rendeztek. Én ezt óriási sikerként éltem meg. Annál is inkább, mert olyan ismert művészettörténészek álltak ki mellettem írásaikkal, mint Láncz Sándor, Rózsa Gyula, Rideg Gábor és sorolhatnám... Láncz Sándor rólam szóló hosszú írásában a pesszimizmusomról annyit jegyez meg klasszikus tömörséggel: „Az, hogy Csizsár Elek reggel ecsetet vesz a kezébe, maga az optimizmus.”

1968-ban felvettek a Művészeti Alapba. Ekkor abbahagytam a dekoratőrködést, s a második szabadúszó festőművész lettem Somogy megyében. Az első a legendás Kunffy Lajos volt, aki még ismerte Munkácsyt. Én pedig Őt. A többi már így, visszatekintve az elmúlt több mint harminc évre, ahogy mondani szokás, sikertörténet.

Szakmai kvalitásaimat a kiállítási zsűrik nem vonták kétségbe, sőt igen tisztességesen, nem is kevésszer, díjazták képeimet. 1976-ban a Magyar Képzőművészek Szövetsége tagjai közé választott. A politika „belémtörődött”. S ezt avval magyarázta, hogy festészetem jobbitó szándékú. Sőt egy megnyitóbeszédben elhangzott, hogy nem kell tőlem félni, nem vagyok a nép ellensége. De azért természetesen nem kérték, hogy lépjek be a pártba.

- *Nyolcvankilenc után sem kerestek meg az alakuló pártok?*

- Nyolcvankilenc után sem keresett meg egyetlen párt sem, s ezt nem kis büszkeséggel mondom.

- *Ebben az értékvesztett társadalomban mégis mi a véleményed a kultúráról?*

- Siralmas. A múzeumok már vegetálni is alig tudnak. A gyűjtés gyakorlatilag megszűnt, vil-lanszámlagondjaik vannak. A kultúra manap-

ság, Hamlettel szólva: „gyomos kert, mely tenyész, hogy magva hulljon, dudva és üszög kövér tanyája”. Az ilyen talajból aztán szépen virágzik a dilettantizmus, a giccs, szárba szökken a blöddli, erős gyökeret ereszt a kiszeramérbávatag, a halandzsa.

- *Milyennek látod a képzőművészeti közéletet?*

- Kimerül a szövetség és a Múcsarnok már bohózatba illő huzavonájában, az évenkénti országos tárlatról.

- *Természetelű festőként miként vélekedsz Hermann Nitsch nemrég nagy vihart kavarázó tárlatáról?*

- Nem láttam a Kiscelli Múzeumban, de a televízióban bőségesen, s elolvastam jó néhány sajtóreagálást, tiltakozást is. Ezt a fajta horrorisztikus, orgia-elemekkel tűzdelt, vagy abból építkező akció-művészetet, amely számomra túl agresszív, nem szeretem. Utálok. Ennek ellené-

re e kiállítás kapcsán is tökéletesen azonosulni tudok Voltaire híres mondásával, aki vitapartnerének azt mondta: „Semmiiben sem értek egyet Önnel, de az utolsó lehelletemig küzdök, hogy a véleményét szabadon kifejtthesse.” A művész a műveivel fejezi ki véleményét. Ezt szabadon meg kell hogy tehessen.

- *További terveid?*

- Hű maradok önmagamhoz, vagyis festem tovább az örök veszteseket, megfáradtakat, akik ma még fáradtabbak, a kiábrándultakat, akik ma még kiábrándultabbak, a kisemmizetteket, akiknek ma már semmiük sincs, az elesetteket, akik ma már nem tudnak lábra állni.

Néha felüdülésképpen festek egy-egy sokfigurás gyermekkorom-Balatonját idéző képet, aztán talán fogom magam és belépek az egyik képembe, elvegyülök a magam teremtette figurák között, majd átsétálok a vízen a túlsó partra, s eltűnök egy dombhajlat mögött.

Laczkó András

RIPPL-RÓNAI JÓZSEF

*és néhány kortárs író **

Már Rippl-Rónai József kortársainak is feltűnt, hogy a festő mily franciás könnyedséggel teremt kapcsolatokat, s alakít ki jó személyes nexust művésztársakkal, írókkal, színészekkel. Nem kell különösebben bizonygatni, hogy olykor még a futó találkozásoknak is lehetett - közvetve vagy közvetlenül - művészetre kiható eleme.

Rajzok íróknak

gaza volt annak az irodalomtörténésznek, aki úgy fogalmazott, Rippl-Rónai irodalmi kapcsolatainak teljes számbavétele legalább olyan nehéz, amilyen művei jegyzékének összeállítása. Mindig előkerül(het)nek kevésbé nyilvántartott dolgok...

A születési évszámok ismeretében természetesen kell vennünk, hogy Rippl-Rónai József és Bródy Sándor egymásra talált. Az 1863-ban született író mindössze két évvel volt fiatalabb a festőnél. Ennek még akkor is jelentőséget kell tulajdonítani, ha tudjuk, hogy művészetükkel más-más stílusirányzathoz kapcsolódtak. Bródy a magyar realizmus (azaz: naturalizmus) követőjének vallotta magát, de érzékeny volt a női szépségre. Így írásainak egyik gyűjteményéhez minden hivatalos elismerést megelőzően kért rajzokat Rippl-től.

Az *Asszonyi szépség* című (1897) karcolat- és elbeszéléskötetét az impresszum szerint „Márk, Dudics és Rónai-Rippel” (így!) illusztrálta. Vénusznak áldozott az író. Az érzelmek végletességét, tragikus voltát rajzolta meg, nagyfokú szenvedélyességgel. „Ha márványfejek és drága kőkámeák, a tökéletes női szépség mintáit keresem, amíg imám halkal, mind csak arra az egyre, a szélesajkúra, a kicsinyre, az elsőre gondolok” - olvashatjuk. Hasonló hangnemű a könyv tizenöt kis írása. Közöttük három rajz. Érdekességük, hogy mindegyik a kötet cím szintagmáját igyekezett a grafika eszközeivel ábrázolni. Szembetűnő az is ugyanakkor, hogy a képek a szöveggörnyezettől függetlenek.

* A szerző 1983-ban adott ki könyvet *Rippl-Rónai József és az irodalom* alcímmel. Most ahhoz képest közöl új adalékokat. (A szerk.)

Rippl-Rónai rajza (monogramját vagy írását nem lehet kivenni) *A lovagló leány* című történet előtt van, de független a leirtaktól. A fiatal író kérésére minden bizonnyal egy már kész rajzot adott oda. A mű valóban az eszményített szépséget mutatja meg. A jobb profilú arc rendkívül finom vonalú, kecses, törékeny, a századvég ábrándjainak megfelelő. A ruházat nem különösebben gazdag, de a kelmék esése és a nőalak mozdulatai arra mutatnak, hogy nem köznapi modellel dolgozott. A kéztartás kecsessége és az arc ábrándozó volta emelkedettséget sugároz. Más a megoldás ezen a Rippl-Rónai rajzon, mint az egy évvel korábbi illusztráción. 1896-ban jelent meg Párizsban Rodenbach *Les Vierges* (A Szűzek) című elbeszélése, amihez a fiatal festő négy grafikát mellélt. Ezek készültek a meditáció, az útrakelés gondolata foglalkoztatta. A nőalak arca alig tűnik elő, a ruha is egyszerűbb megoldású.

A Bródy-kötethez mellélt rajz aprólékosan kidolgozott, s a természeti háttér ugyancsak nagy gazdagsággal jelenik meg. A hölgy mereng, a távolba néz, s még csak sejteni sem engedi, hová. Az alak mellett a buja növényzet és a fák hagynak egy kis szabad teret, ahol a szem elkalandozhat. A hátratett jobb kéz, mintha egy virágszerű valamiért nyúlna, de kis távolságra tőle megáll, s csaknem teljesen ökölbe szorul. Az arcvonások, a tartás, a fehér hosszúkás kezek (lágyak és kemények egyszerre), a szinte lebegő állapot végül is kötődik az író eszményítő szándékához. Rippl-Rónai alkotása kifejezett valamit abból, amit egyik hősnőjéről Bródy írt: „Apró fogait a leány összeszorítja, ajkait talán meg is harapja, az uralkodás kéje, sőt, egy kis kegyetlenség is tükröződik a haloványá lett arcán.”

Az *Asszonyi szépség* Bródy-kötet megjelenése után húsz évvel készített rajzot Rippl-Rónai a *Világ* című radikális lap alapítójáról, illetve fő- és felelős szerkesztőjéről. A kartonra a festő - szokása szerint - ajánlást írt: „Emlékkül Bálint Lajos barátomnak. Rónai 1917.” A portré érdekessége, hogy a szemhéjak itt is csukva vannak, mint még jó néhány arcképen. Mintha kissé felülről nézett volna a művész az író fejére, s így a tekintet csak lefelé irányulhat. Másik jellegzetesség a féloldalas elhelyezés. A bal és a jobb váll között észrevehető a szintkülönbség, de a fej nem követi a dőlést. Nyilván azért nem, mert így maradt hely a szövegnek.

A rajz karakterisztikus, téveszthetetlenül egyéni arcot mutat. Hogy művészfejről van szó, azt csupán a hosszúkás arc és a homlokon hullámzó redők jelzik. Töprengő vagy figyelő? Nehéz eldönteni. Az bizonyos csupán, hogy erős a koncentráció. Az ábrázolásnak az összpontosított figyelemben, a fókuszra irányuló tekintetben van az ereje. Láttatja a céltudatos egyéniséget, aki a művészetnek szentelte az életét, aki egyaránt otthonosan mozgott a színház, az irodalom, a képzőművészet világában. Ismerte a kávéházi asztalokat, gyakori vendég volt a New Yorkban. Az arckép - ismerve Rippl-Rónai szokását - kávéházi beszélgetés során készülhetett. Ezért összpontosított a fejre. A haj, az orr, a fül, az ajkak és a nyak vonalán túl alig „árul el” valamit a test más részeiről. Éppen hogy belefért a zakó, az ing és a nyakkendő részlete. Aprólékos precizitás, hogy a nyakkendő tül jelölve van. A többi elem nagyvonalú húzásokkal került a lapra. Merevség és mozdulat, síkok kereszteződése karaktert ad a portrének. Ez a rajz díszíti Bálint Lajos *Karzat és páholy* című (1967) könyvét.

Bálint Lajos arcképének megrajzolása után öt évvel, 1922-ben jelent meg Alszegehy Zsolt *A művészeti alkotás - A művészet irányai* című kis kötete. Abban az impresszionizmust a következőképp magyarázta: „A perspektíva igazságát tűzték maguk elé: olyannak festettek mindent, amilyennek látták. Hogy a pillanat képét annál hívebben adják vissza, egy ültükben és ott a megfestendő táj ölében vetették vászonra alkotásukat. A festés megszakítását, a színezés simítását, az elhelyezés megváltoztatását már hibának vették: ezért aztán Rippl-Rónai a legnagyobb magyar festők egyikének, Szinyei Merse Pálnak egy vázlatát tartja a legértékesebb műalkotásnak. Alszegehy könyve a Zászlónk diákkönyvtár 51. darabjaként jelent meg, s ezért törekedett tömör summázatra. De még a rövid szövegben is jutott tér arra, hogy Rippl-Rónai irodalmi kapcsolatairól szóljon. Az impresszionista költészettel vetette össze műveit. A Rippl-képekkel párhuzamba állította Juhász Gyula hangulati leíró verseit.

Meg kell még említeni, hogy 1925-ben, Alexander Bernát születésének hetvenötödik évfordulójára tanítványai szerkesztettek egy emlékkötetet. Rippl-Rónai abból sem maradhatott ki. Nem portrét készített, hanem egy női aktrajzot küldött. Tussal ráírta: „Alexander Bernátnak Rónai”. A festő a színikritikust és a nagy hatású filozófust eszményítő rajzzal tisztelte meg, a harmonikus szépség ábrázolásával.

Dutka Ákos Rippl-Rónairól

A korabeli híradások és a későbbi emlékek egyaránt arról győznek meg, hogy Nagyváradon a századforduló után pezsgő művészeti élet volt. Az irodalom iránt érdeklődő diákok már gimnazistaként összeverődtek és lapot alapítottak. Közben élénk figyelemmel voltak a hazai és külföldi irodalom jelenségeire. Véletlen-e így, hogy a Nagyváradon sokszorosított *Előre* című diáklap munkatársai igyekeztek minden lehetőséget megkapni a *Napló* szerkesztőségében dolgozó Ady Endréről. Viszonylag könnyű helyzetben voltak, mert egyik társuk, Haraszthy Lajos a Kőrös utcában egy házában lakott Adyval. A házinéni irodalombarát volt, s olcsó hónaposszobáit rangsorolva adta ki. Az utcai nagyobbakat a szerkesztő uraknak, az udvari kicsit írogató diákoknak. Onnan figyelhette Haraszthy Ady minden lépését és beszámolt róluk Hegedűs Nándornak, Dutka Ákosnak, Antal Sándornak, Zsirkay Jánosnak. Mindez előzetes magyarázat ahhoz, hogy *A Holnap városa* című kötetének egyik fejezetében miért emlékezett meg róla szeretettel Dutka Ákos. Azt írta, Haraszthy Alfred de Musset-vel keresztezett Himfy (azaz Kisfaludy Sándor) nyomán születő prózát szerzett. Ami fontosabb, feltűnő jelenség volt, aki zsinóros, magyar ruhában járt, s szinte kínálta magát a festő ecsetjére. „Rippl-Rónai kitűnő portrét festett róla Kaposvárot” - olvashatjuk Dutkánál. Az arckép később készült, s így a jellemzés visszavetítésnek minősül, de ekként is jelzi, hogy volt a nagyváradi fiatalokban érdeklődés a képzőművészetek iránt.

A kölcsönösség jegyében született Haraszthy Lajos Piacsek bácsi című verse, aminek soraiban a koloristáról szólt:

*Elernyed, tikkadt nyári délután;
árnyékos, zöld lombsátor háttérben
a bíbor szinte ég - gyűjt is talán -
a festett kerti asztalon s a széken.
Színben szikrázó üveggömbök és
dús szirmú, nagy, színnemes fajú rózsák;
száz színben szétfoszló sugártörés:
valónak álom, álomnak való...*

A megértés belső körei miatt a nagyváradi fiatalok, amikor már *A Holnap* antológia megjelentése után, Bölöni György tárlatot rendezett Nagyváradon a MIÉNK (Magyar Impresszionisták és Naturalisták Köre) tömörülésnek, nagy örömmel fogadták. Dutka Ákos is megírta, hogy a kiállításon Gulácsy Lajos, Rippl-Rónai, Kernstok Károly, Tihanyi Lajos és Márfy Ödön szerepelt képeivel. „Ez a kiállítás kétségkívül forradalmi vakmerőség volt akkor - olvashatjuk. - De történelmi jelentőségűvé nőtt, mert alkalmat adott két Biharhoz nőtt földszagú tehetségnek találkozni a bihari Vármegyeháza lelkével. Ady Endre és Gulácsy Lajos.” Nyilván elő volt készítve egy másik, nem kevésbé fontos megismerkedés is; a költő és Rippl-Rónaié. Képekből, írásokból már ízlelgettek egymást. *A Somogyi Hírlap* 1919. június 15-én arról tudósított, hogy Váradon bankettet rendeztek Rippl-Rónainak.

A megjelent hír a következő: 1909. június 13-án nyílt meg Nagyváradon a Fekete Sasban a MI-NK tárlata. A kiállítás keretében a *Holnap* irodalmi társaság matinét rendezett, s arra meghívást kapott Rippl-Rónai. A találkozón Dutka Ákos méltatta a festő művészetét és piktúrájának jelentőségét. Este a Fekete Sasban bankettet rendeztek, ahol a *Holnap* körének néhány tagja is megjelent. Akkor találkozott Rippl-Rónai Juhász Gyulával. Feltárhatatlan, honnan származott az információ, időpontot, helyszínt és neveket pontosan közölte. A részgazságok ellenére az egész helytelen. Kiderült - az értesülés nem volt pontos. Ugyanis a másik lap, a *Somogyvármegye* június 18-án közölte a festő sürgönyét, amiben elnézést kér Bölöni Györgytől, hogy nem lehet ott az ünnepélyen...

A tárlat többszöri látogatója volt Dutka Ákos, s bizonyos, hogy az ott látható Rippl-képek nagy hatással voltak rá. Különösen színvilágukkal. Miért bizonyos ez? Azért, mert amikor Tabéry Gézával Szeghalomra utaztak Rozsnyai Kálmán látogatására, akkor az élmények hatására szinte önkéntelenül bukkant elő a festő neve. A szeghalmi kúriában sok-sok kisebb-nagyobb szoba volt.

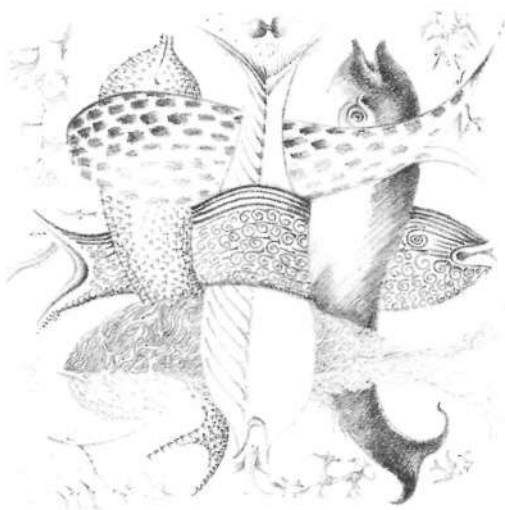
Legfontosabbnak az ebédlőt érezték akkor. A hús ember számára elegendő, művészettel megterített asztalt. Figyeljük csak: a hófehér abroszon vörös levelű vadszőlőindák futottak, és a fagyöngy sárga meg az ördögszekér veres bogyói csillantak meg a gyertyák fényében. A szecsesziós díszítőművészet hatásának ezzel még nem volt vége. Fokozódó elragadtatással írt Dutka: „Az asztal közepén pedig egy mindenkit megragadó színpompás meglepetés. Olyan, mint egy Rippl-kép a kaposvári időkből, mint egy régi matyókendő piros, sárga, zöld harsogó szimfóniája.” Számunkra itt csak a hasonlítás érdekes (de talán nem vétség, ha elárulom, a vendégeket malackocsnya várta).

Dutka nem sokkal később Fülep Lajos invitálására olasz tájakra indult, s a háborús években tért vissza Váradra. Nem maradhatott ki a vendégek sorából, amikor 1916 februárjának közepén a vármegyeházán Rippl-Rónainak és két társának rendeztek tárlatot. Február 15-én a háború áldozataira emlékezve jótékony célú bemutató nyílt, Rimler Károly polgármester szavaival. Azokra a somogyi festő válaszolt. Idézem az *Új Nagyvárad* című lapot: „Elmondta, hogy piktúránk már Európát megjárta, elismert művészeti értékek. S amikor a jótékonyosság oltárán is áldozni kívánnak és a háború elesettjeinek, szenvedő nyomorékjainak családjain is segíteni kívánnak e kiállítás jövedelmével, egyszersmind a magyar kultúrának is szolgálatot kívánunk tenni. A modern magyar piktúra legnemesebb, legőszintébb törekvéseivel ismertetik meg a minden szépségre, kultúrára rezonáló nagyváradi közönséget.”

Ezt követően ült a felolvasóasztalhoz Dutka Ákos, hogy értékelje az eseményt, szóljon a kiállító művészekről. Alapgondolata az volt: a vérzőnös és lángoló világban (ne feledjük, az első világháború éveiben vagyunk) van létjogosultsága az életöröm, a derű, a békesség és a harmónia megmutatásának. Sziget lehet így művészet, aminek lakói tisztult, harmonikus álmvilágot vetítettek a valóságban tülekedő, szenvedő vagy vérző emberek elé. Az a világ nem a mulandóság tája. Hiszen emberek, korszakok, ideálok, hitek, harcok véget érhetnek, de a művészet örök. Hivatkozott arra, hogy Tiziano és Michelangelo korának vívódásai, dogái, politikusai, kalmárai névtelenül porladnak, de minden időkből élnek és hatnak a velencei festő Madonnái. „Így fognak élni az itt kiállított képek is - hangsúlyozta Dutka. - A mi korunkból ezek az üzenetek, ezek a színes álmok őrzik meg a jövőre új hitű, s álmú emberek számára, hogy milyenek voltunk, miről álmodtunk, mit láttunk szépnek.”

Dutka Ákos szavai után még Feleky Géza, a kor neves művészeti írója beszélt. Majd Rippl-Rónai kalauzolta Széchényi Miklós váradi püspököt a képek között.

Az 1916-os megnyitó után *A Holnap városa* kötet megjelenéséig nincs nyoma annak, hogy a költő foglalkozott volna Rippl-Rónai művészetével. *Ami kimaradt a „Holnap városá”-ból* című hírlapi cikkében még egyszer visszarévedt Nagyváradra, az 1900-as évek kezdetére, de abban már nem említette meg a festőt.

Borbás György ÉLETE A TÁNC

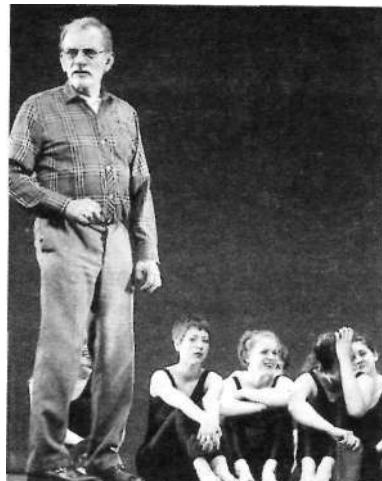
Orsovsky István koreográfus

A tánc egyidős az emberrel. Talán az almát szakító Éva kecses mozdulata - vagy Altamira bejáratánál villám gyújtotta tűz falra vetődő szellemárnyainak bizarr, mágikus, titokzatos játéka, talán a karcsú nádszál érzékeny rezdülése, a szitakötőpár színes, vibráló kalligráfiája, a vihar szaggatta lígetes facsoport sudár hajladozása, büszke felegyenesedése, a gulipánok kecses násztánca, a fecske cikázó röpte, a seregélyraj felhőbe vesző rebbenése, a gimzsarvasok kegyetlen párviadala, az őzgida szellőkönnyű szökkenése, vagy a hópelyhek játékos szállongása készítette-készíteti az embert, hogy testének robotba kényszerített monoton, gépies ritmusát a lélek, a sajtó érzés, a társnak üzenő, önmagának örömet szerző kifejezés önefelelt játékosságával gazdagítsa...

Az ősi sámán varázslat hitet erősítő, termékenységért könyörgő, a kezdetektől harci kedvet ajzó pompát, örömet, bánatot, vágyakozást, elmúlást, ártatlanságot árnyaltan közvetítő művészetté teljesedett. A művészet tárgyává vált. A képzőművészetben legszebb példái a legújabb korból Matisse táncosainak magával ragadó lendülete, Degas balerináinak finom eleganciája, vagy a Seurat festette Kán-Kán vérpezsdítő erotikája, Medgyessy Ferenc Táncoló lány szobrának szelíd tiszta bája...

B: *A tánc sokszínű, polifon műfaját tekintve korról korra változott, gazdagodott a néptánc, a balett, és egyre új műfajok jelennek meg. Maga az emberi test arányaiban évezredekken keresztül talán lassabban változik. Viszont az ember világhoz való viszonya az alapvető kérdéseken túl mindig új és új kérdéseket tesz fel és új válaszokat vár. Korunk esetében talán túlzott skizofrén létünket említhetnénk. Hol érzed helyét a sok szomorúságban, mit akarsz elmondani az emberi testtel?*

O: Hát ez így egy nagyon összetett kérdés, lényegében hadd kezdjem egy példával. Egy régi táncosom, aki nem tudott eljönni mostani műsorunkra, elkérte tőlem a videóanyagot és végignézte. S amikor elmentem a kazettáért Kehidakustányba, akkor Ambrus Zsuzsa azt mondta, hogy tudod Soci, az, amit te csinálsz, az valami olyan nyílt, őszinte dolog, amit ma nem látunk magyar színpadokon, de még a televízióban sem. Én azt hiszem, hogy Zsuzsának abban van igaza, hogy a táncművészet, sajnos átvette a rohanó világból az idegességet, az érthetlenséget, azt hogy megyek valahova, de fogalmam sincs, hova érek, és nem tudom, hogy miért értem oda. Szóval én ezt látom a mai táncművészetben. Nézem a televízióban a kortárs táncművészeti alkotásokat, az alternatív táncszínházakat. Én, aki a műfajokban viszonylag jártasnak merem mondani magam, hiszen a táncban belül minden műfajt megtanultam, egy buznyák szót nem értek ezekből az idézőjelbe rakott alkotásokból. Azt hiszem, hogy pont fordítva haladok, és ez nálam nem egy dafke magatartás, hanem egy abszolút belülről jövő, természetes dolog, azt is mondhatnám, hogy öntörvényűség. Ahogy a világ egyre érthetlenebbé válik, nekem szembe kell vele helyezkednem, és egyre érthetőbbé kell válnom.

Próbán
Fotó: Mészáros T. László

Orsovsky István, 1979
Fotó: Kiss Ferenc

Ettől még érhet az a vád, hogy alkotásaimban a mozgásformák leegyszerűsödnek. Na, de ez következmény, és tudatos. Talán már beszéltünk róla, de borzasztó lényeges, a mostani csapatomnál, akikkel dolgozom, hogy az értelmükre hatok, szemükbe kell hogy nézzek, mielőtt elkezdek velük dolgozni, és a szemükben megtalálom azt, amit keresek. S ők megtalálják az enyémben. A táncos kezével kell dolgozzon, mert a kéz az áruló. A kéz és a szem. Ez árulkodó volt ezer évvel ezelőtt is, meg most is.

Érdekes egy másik példa is. Most nem régen, két napja az orvosomnál voltam kontrollon, aki kint volt Malajziában. Azt mondja nekem, hogy őserdőben járt, és az úgynevezett fejadászok táncát látta. Nem olyan táncot, amit a turistáknak bemutatnak. Lassú, nyugodt mozgású táncokat látott. Állandóan ez járt az eszében, azok a zenék, azok az ütőhangszeres kíséretetek, amik ott voltak, s nemcsak a mozgás miatt, a zenék miatt is. Azt mondom magamban, amikor ilyet hallok, hogy tulajdonképpen ez engem igazol.

B: *Túl vagyunk a nagyszerű egészségügyi főiskolai előadáson, ami igazi közönségsikert és elismerést hozott az ötvenes együttes vezetőjének, Orsovsky Istvánnak, aki egy másik jelentős évfordulóra is készül. Egy ilyen magaslatról hogy látszik a pályafutásod, a munkásságod?*

O: Hát tulajdonképpen én nem készülök semmilyen évfordulóra. Ebben a főiskolai táncszínházi együttesben is csak ötödik éve dolgozunk. A körülmények nem olyanok, hogy ez egy évfordulós műsor. A fiatal, amatőr együttes életében egy állomás, csak mint minden más együttesnél. Itt annyival nehezebb dolgozni, hogy főiskolás lányaim nyáron nincsenek. Május második felében elkezdődik a vizsgaidőszak, s legközelebb csak szeptember második felében látom őket. A harmadéves hallgató már nehezen tud jönni, mert gyakorlatokra jár. A negyedéves aztán egyáltalán nem is jár, mert azok már különböző kórházakban és klinikákon vannak gyakorlaton.

B: *Mégiscsak fontos, hogy az itteni főiskolák közül az Egészségügyi Főiskola megmutatja magát a kultúra területén is, mert egyébként szinte észrevétlenek.*

O: Igen, én mindig azt mondom, hogy egy főiskola addig nem főiskola, ameddig nincs valamilyen művészeti csoporttevékenység, de azt hiszem, nem nagyon hiszik el. Most, szerencsémre, eljöttek Pécsről. Az első előadás volt, amire eljöttek. Én minden évben igyekeztem hívni a Pécsi Orvostudományi Egyetemről valakit, hogy lássa, a saját intézményükben milyen munka folyik a tanításon kívül. Most eljött a gazdasági igazgató, és őszinte csodálatát fejezte ki. Bízom, hogy elvitte jó hírünket Pécsre. A közönségünk az megvan. Mindig teltház előadást csinálunk. De ennyire telt ház soha nem volt, mint most, hogy a pótstúdiókat is el kellett adni, és még az sem volt elég, még a lépcsőn is ültek. Ami különösen jó érzés volt, hogy nagyon sok pedagógus és sok orvos volt ott. Ez az együttes nem szülőkkel tudja megtölteni a nézőteret vagy rokonokkal. Hiszen lányaim családjai Nyíregyházától Szegedig, Budapesttől Miskolcig vannak, és hát ha el is jöttek, akkor is egy-két ember ha eljött. Megvan a magunk intellektuális közönsége. Azt hiszem, hogy ez a fajta műsor, amit mi csinálunk, ne vedd nagyképtűségnek, amit én csinálok a színpadon, amit mondani akarok a közönségnek, az azt hiszem intellektuális közönségnek való. Valamilyen alap, valamilyen felkészültség, nem táncos, egyáltalán műveltségbeli nyitottság, úgy gondolom, mindenképpen kell, mert

Tánc ír népzene
Fotó: Mészáros T. László

Rossa: Magyarok
Fotó: Bojár Csaba

ha nincs, akkor ott marad egy szál magában a néző, és nem kap segítséget. Segítséget csak a színpadról várhat, a zenétől és a mozgástól. Amit én nagyon-nagyon szeretek csinálni, mert ezek a lányok értelmesek és én elsősorban az értelmükre hatok. Nem képzett táncosok. Ezek idejönnek szeptemberben, azt sem tudják, hogy mi az, hogy táncszínház, és hát jelentkeznek és creditbe elszámolják nekik azt a kétszer két órát, amit velem dolgoznak. S közben jönnek rá, hogy tulajdonképpen mibe is kerültek. Aki ebbe belekóstol, az megszereti, és szereti csinálni. De hát a főiskola kevés embert ad, így ezért kénytelen voltam a város felé nyitni, ami nem egy rossz dolog egyébként. Most elsősorban a Zrínyire támaszkodom, de meg kíváncsi vagyok, hogy eleinte sok pedagógus eljött, de a Zrínyiből egy sem. Az igazgatóval meg is beszéltem, hogy jövőre ebben a műfajban visszük a gyerekeket a Helikonra, és nem tudom, hogy hova kell sorolni. Mert hát, műfajilag még én sem tudom meghatározni a produkciót. Azt tudom rá mondani, hogy táncszínház.

B: *Te a jelenben élsz, és talán csapongó lesz a beszélgetésünk, ha most mégis a múlt felé terelem... Mégis csak évforduló közeledik. Hányadik is?*

O: Én tulajdonképpen 40 évvel ezelőtt tettem be a lábam Zalaegerszegre, teljesen véletlenül.

B: *Sarlós Dezső ezt órára percre pontosan számon tartja.*

O: Igen. Dezső ezt pontosan tudja, mert őt küldték ide. Én egy megyei tanfolyamot jöttem vezetni Budapestről, akkor ott éltem, és kis nyálas szájú fiatal gyerek várt, akiről később tudtam meg, hogy pedagógus. Tanítóképzőt végzett pedagógus volt, aki Szentmihályon tanított. Sarlós Dezső volt az első ember, akit megismertem Zalaegerszegen. Várt az állomáson a pesti gyors előtt, és kísért az akkori Zárdába, ott volt a tanfolyam.

B: *Tehát mikor volt ez?*

O: 1959. június 28-án. Dezsőke most azt tervezi, hogy megjátsszuk, hogy én megint megérkezem, és ő fogadni fog az állomáson. Utána bemegyünk a restibe és megesszünk három tojásból rántottát, s utána iszunk egy málnát. Mert ez ilyen bevett szokássá vált, hogy Dezsőkével ezt a tojásrántottát mindig becsaptuk a restiben. Már negyven éve.

B: *Igen, nem véletlen, hogy Sarlós erre ilyen jól emlékszik, hiszen az ő élete is akkor került tulajdonképpen sínre...*

O: Ő tulajdonképpen azért került be Egerszegre, mert táncolt. Akkor, amit kértem, azt a megyei vezetés jó szível és elegáns gesztussal teljesítette. Az az együttes, amelyik akkor megalakult, alig volt zalaegerszegi. Az egész megyéből jártak be pedagógusok Surdról, Sandról, Lentiből, Gelséről, Szentmihályról, Horváth Lajos Csonkahegyhátról, Lovászból Kovács Béla.

B: *És a tanfolyam gyakorlatilag már verbuválta is az együttest?*

O: Tulajdonképpen a tanfolyam ideje alatt jött rá a megyevezetés, hogy ez a pali talán alkalmas arra, hogy összehozzon egy megyei együttest. Kis Gyula, akkor még csak osztályvezető, találta ezt ki. Javára két dolgot mindenképpen el kell ismerni, bárki bármit mondjon róla. Az, hogy Zalai Táncegyüttes van, az a Kis Gyulának köszönhető. Meg az, hogy Skanzen van. Mi ezt tudjuk, de a város, mint sok minden mást, elfelejtette.

B: *Hol volt a tanfolyam?*

O: Fönn a Zárdában. Ott is laktunk. Nem is tudom, mi volt tulaj-

Középkori Mária-ének
Fotó: Pezzetta Umberto

Lutoslawski: Adagio
Fotó: Pezzetta Umberto

Misztikus álmok
Fotó: Pezzetta Umberto

Madarak (Szemek)
Fotó: Pezzetta Umberto

Rodrigo: Adagio
Fotó: Mészáros T. László

donképpen a rendes neve, mindenki úgy hívta, hogy Zárda. Én a portásfülkében laktam, nekem külön szobám volt mint tanfolyamvezetőnek. Itt maradtam, és hosszú ideig ebben a portásfülkében laktam, kincstári bútorok között. Szőnyeg sem volt.

B: *Baranyából indultál, igaz?*

O: Igen, pécsi vagyok, Pécsen születtem. Ott jártam jezsuita gimnáziumba, s a tanultakból most még vénségemre is élek. Az én pedagógusaim kiváló, nagyszerű jezsuita papok voltak, akikre név szerint még a mai napig is emlékszem. Márpedig jó pár évvel ezelőtt volt. De édesanyám is, amíg élt, Pécsen lakott.

B: *Most, ha számat kellene vetni, baranyai vagy zalai vagy inkább?*

O: Én mindig is pécsinek éreztem magam, nem tudok zalaivá válni. Bármennyire is szépen hangzana, hogy én ennyi idő után teljesen zalai lettem, nem lettem zalai.

B: *Azt hiszem én is, hogy az ember egyre inkább a szülőhelyéhez kötődik.*

O: Ahogy öregszik az ember. Csak egy probléma van, ugye, hogy most már nincs kihez menni Pécsre. A család tagjai, akik megvannak, Pesten élnek. Pécsen, ha hazamegyek, akkor a szüleim sírjához, meg a bátyám sírjához megyek. A baráti kör, az én korosztályom zömmel kihalt már.

B: *A táncsal való találkozás, de az az ív, ami Pécs és Zalaegerszeg között feszül, izgalmas...*

O: Pécsen aktív sportoló voltam. Mindent csináltam: kosaraztam, teniszeztam, úsztam, kézilabdáztam, röplabdáztam, nem is tudom, mit még, de mindegyiket versenyszerűen. Közben elvégeztem egy edzői tanfolyamot és az NB I.-ben 10 évig kosaraztam. S volt egy nagyszerű barátom. Azt mondják, az embernek csak egy földi barátja van, nekem ő volt az, Dezső Attila. Aki már táncolt. Egy osztályba jártunk egyébként, és egyszer erőszakkal elvitt egy táncpróbára, a Pécsi Vasutas Táncegyüttesbe. Egy nagyszerű oktatóm volt, dr. Magai András, áldott nevű gyermekorvos, aki nemrégiben látogatott meg feleségével ebben a házban, itt Besenyőben. A Balatonról átruccantak, és hát egymás nyakába borulva emlékeztünk a múltra. Az első indíttatást ott kaptam, ami fantasztikus volt. Katartikus élmény volt az az első.

B: *Mikor volt?*

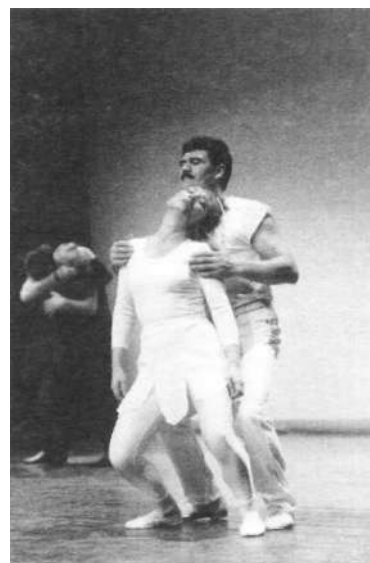
O: 1952-ben. Én nagyon későn kezdtem el táncolni. És ahogy elkezdtem, 53-ban elküldtek Budapestre, egy utolsó három hónapos bentlakásos néptáncoktatói tanfolyamra, amit Alsógödön rendezett az akkori Népművészeti Intézet. Felvételizni kellett, s a végén, aki szerencsés vizsgát tett, B-kategóriás működési engedélyt kapott. Ez volt 1953-ban, amikor tulajdonképpen megalakult a Mecsek Együttes, ahol a megalakulásnál bábáskodtam. Így végül is Simon Antallal együtt hoztuk létre a Mecsek Együttest. Ennek az alapja a Pécsi MÁV Táncsoport volt, Simon Tóni akkor végezte a Színművészeti Főiskola koreográfus szakát. S a vizsgaművét ennek a csoportnak csinálta, ahol a címszerepet én táncoltam, a Csizmás Jankót. Majd abszolút békességben, hiszen a mai napig is nagyon jó barátom, elváltunk. Mert úgy gondoltuk, hogy két dudás nem fér meg egy csárdában. Én kimentem Komlóra első feleségemmel, Tarnai Ilonával, aki balettot tanított, én meg néptáncot. Megalakítottunk Komlón egy bányásztáncegyüttest. Ott ért bennünket '56.

B: A külföldre utazás lehetősége akkor még nem volt meg.

O: Nem volt, csak hazai. De én már akkor színházat akartam csinálni, a magam módján. 1956 úgy záródott részünkről, hogy nem dolgozhattunk, de a rádióban hallottuk, hogy a pesti együttesek már dolgoznak. A lényeg az, hogy minket nem engedtek. Bepereltük a kultúrigazgatót, aminek a vége az lett, hogy a pert megnyertük. Visszamenőleg több hónapot kellett kifizetnie az igazgatónak. Híresztelni kezdte, hogy a komlói ellenforradalom elvi irányítója én voltam. Ami annyiból állt részemről, hogy mi egy szolgálati lakásban laktunk egy három lépcsőházas kultúrháznak nyilvánított szocialista építményben. Annak a földszintjén, egy szoba, összkomfortos kis lakásban, ahol se víz, se gáz, se villany, semmi nem volt, mert renoválták az épületet. Ennek ellenére oda hívtuk össze a táncosokat esténként, hogy ne csellengjenek. Ha valaki odament a városháza elé, fegyvert kapott, aztán elment lőni. Úgyhogy az én '56-os értékelésem kicsit másképpen fest, mint amit most zeng gyönyörű szóval a média. A lényeg az, hogy hajnali három óraker el kellett jönnünk, mert ha ott maradunk, lehet hogy már régen fölakasztottak volna. Mert a fickóban akkora volt a gyűlölet, hogy tönkre akart tenni engem. Fölkerültünk Pestre, Dunakeszin laktunk a nővéremnél. Végeztem közben a társastáncpedagógus-képzőt, a feleségem a Balettintézetet. Abból élünk, hogy én minden este kimentem az újpesti vasútállomásra és kirkantam egyedül egy vagon. Mert hát pénz kellett a tandíjakra, a megélhetésre. Nem élhettünk a nővérem nyakán. Lényeg az, hogy sikeresen diplomáztam augusztus végén, és 1957. szeptember elsején, mit tesz isten, a Belügyminisztérium Duna Művészegyüttes felvételt hirdetett. Egyedüli amatőrként nyertem felvételt az együttesbe. Nárádi László volt a vezető, és én mint hivatásos táncos kezdtem dolgozni. Minden nap balettoztunk. Én a balettmesternél - Kámán Etelkánál - s ez nagyon lényeges, mert egész szakmai életemet befolyásolta az ő jószágos, áldott tevékenysége. Meg akartam tanulni a klasszikus balett minden csínját-bínját. Ő vállalta, hogy délután, amikor a kollégák elmentek sörözni, mi magunkra zártuk a balett-termet és Etelka, isten nyugosztalja, öntötte belém a tudást... Tulajdonképpen két év alatt végigrohantam a balett kilenc évfolyamán. 1959-ben, amikor kint voltunk Németországban, az egykori komoly kultúrotthon-igazgatónak a keze utolért. Három hónapra ment az együttes. Egy hónap után engem hazahoztak, mert feljelentés érkezett ellenem. Fegyverrel kísért Pusztai László főhadnagy haza. Egy hónapig úgy jártam be a BM-hez, mint aki dolgozni jár. Egy hónapon keresztül naponta nyolcszázszor megkérdezték, hogy mit csináltam '56-ban. S végül is egy hónap után azt mondták, hogy elnézését kérünk, Orsovsky elvtárs. Ha akarok, akkor még visszamehetek az akkori NDK-ba. Mire én az akkori belügyminiszter-helyettesétől kihallgatást kértem, akit ismertem, és hát felháborodásomat fejeztem ki, és azt kértem tőle, hogy ne gördítsen akadályt, hogy más együttesbe menjek táncolni. Rábai Miklós állandóan rajtam tartotta a szemét, és mindenképpen táncosának akart. Mentem a Miklóshoz, aki azt mondta, hogy másnap mehetek. Mind a ketten örültünk. Másnap, amikor megláttam a szemét, akkor tudtam, hogy drót ment, nem vehetett föl. Elmentem akkor Vadasi Tiborhoz, aki a Honvéd Együttest vezette, de ugyanúgy jártam. Ott voltam állás nélkül, minden nélkül. Akkor már az első feleségemtől külön éltem. Kint laktam a Hűvösvölgyben, albérletben. A hűvösvölgyi végállomástól még 15 percet gyalogolni kellett. Bementem a Népmű-

Rodrigo: Adagio
Fotó: Mészáros T. László

Rossa: Pünkösdi Rózsa
Fotó: Bojár Csaba

vészeti Intézetbe, hogy valamilyen segítséget kérjek, s akkor adták nekem ezt a Zala megyei tanfolyamot. Így kerültem Zalaegerszegre. Három hét után a tanfolyam végén behoztam szekerekkel Pózvárói a cigányokat, hogy kis eredeti anyagot is lássanak a hallgatók. Hát az olyan tanfolyam volt, amilyen sosem volt és sosem lesz. Akik hallgatók voltak, a mai napig is szívemhez közel álló öreg emberek.

B: Például...

O: Például Patyi Panni, Bogdán Ildi, Sarlós Dezső, Szűcs Laci, Kerkai Kati, a nemrég elhunyt Tihanyi Laci. Kovács Béla Lovászból, Farkas Ica Lentiből, aki közben elkerült Keszthelyre, Horváth Lajos.

B: A zenét hogy oldottátok meg?

O: Itt dolgozott a Zeneiskolában Jakab Zoltán mint zongoratanár. Végig a tanfolyamon, majd a később megalakult együttesnél is ő volt a korrepetitor. Volt egy pedagógus-zenekar, amit Vannay János bácsi vezetett, és egy pedagógus-énekkar, amit a Pungér Tóni bácsi dirigált. Na, most ott volt a nagy bökkenő, hogy a megyei vezetés egyetlen együttesé akarta ezt szervezni, és engem, taknyost neveztek ki a három kar művészeti vezetőjének. Ez lett a Zalai Együttes. Megalakultunk agusztus végén, és október 29-én már önálló műsorral mutatkoztunk be. A mostani önkiszolgáló étterem, nem tudom most hogy hívják, ott a Petőfi utca sarkán, az volt a kultúrház. A műsor első fele folklór volt, amit a zenekar kísért, kinkeservvel, mert hát Vannay János bácsi a folklór zenéhez nem nagyon értett. Szimfonikus zenekar kísérte a folklór számokat, katasztrófa volt. A műsor második felében pedig az akkori Ady iskola igazgatója, Háromfai Sándor. Sanyi bácsi írt nekem egy forgatókönyvet, azzal a címmel, hogy *Miért is élnek a görögök*. Ez egy öttételes történelmi sorozat volt. '59-et írunk, amiben az egyik tétel 1956 volt. Abban az évben még nem voltak nagy színházi bemutatók. A Népművészeti Intézet színpadán voltak év végén az országos konferenciák, ahol az év legérdekesebb, legjobb termését mutatta be a szakma, antológiaszerűen. Erre meghívták a mi történelmi sorozatunkat is. Soha nem felejttem el, a műsor első fele folklór volt, a műsor második felében pedig ment Szirmai Bélának a *Plakátragasztója*, Szigeti Karcsinak a *Siralomháza* és tölem pedig a történelmi sorozat. Óriási port kevert föl a szakmában. Ez három olyan dolog volt, amihez még soha nem nyúltak. Molnár István, későbbi mesterem is ott volt, aki elmondta véleményét a folklórról, és leült. Elkezdtünk fütyülni mindannyian, hogy az öreg mért nem szól a három „modern” kompozícióra. Vette a lapot, s miután elcsöndesedtünk felállt, és azt mondta: Ja, a műsor második feléről az a véleményem, hogy az nagyképesség, és leült. Még nagyobb fütyt. Lényeg az, hogy így utólag tulajdonképpen igaza volt az öregnek. Szóval mind a hárman majdnem úgy csináltunk te-

matikus, modern kompozíciókat, hogy nem voltunk rá felkészülve.

B: Pedig...

O: Nekem óriási mázlim volt, mert a két Pesovárral és Martin György oldalán jártam gyűjteni. A terület többféle volt, Somogy, Szatmár megye. De ezt megelőzően még Pécssett voltam, gyűjteni jártam Simon Toncsival. Meg Szenttamási Horváth Miska bácsival, aki régen énektanárom volt és a kórust vezette. Ahogy visszagondolok, majdnem húsz kiló volt a Vörös Csillag nemzeti magnó, amit természetesen a legfiatalabbnak, nekem kellett cipelni. Gyalog mentünk egyik faluból a másikba. Ezek a gyűjtőutak meghatározó élményeket jelentettek. A lényeg az, hogy itt '62 elején rájöttem arra, hogy egy csomó dolgot nem tudok. Visszamentem Pestre, bekéretőztem Molnár István együttesébe, a Budapest Táncegyüttesbe. Őt tartottam a legnagyobbknak. Felvételiztetett, megismert az Öreg, és azt mondta, tudja, amit maga '59-ben csinált, az borzalom volt. Mondtam neki, hogy tudom. Közöltem vele, hogy nincsenek nekem előadói ambícióim, a műhelyébe szeretnék betekintést nyerni. Na, hát aztán adott nekem... Minden szótól velem csináltattam, egyedül a lánytáncokat nem táncoltam. Én konferáltam a műsort, mindet. És amikor vége volt a munkának, kísértem haza a lakására, hallgattam az általa írt balladákat. Néztam, hogyan faragja a gyökerekből a csodálatos dolgait. Egy teljesen új világot nyitott ki előttem Molnár István. Megtanított arra, hogyan kell dolgozni, megtanított arra, hogy kell megismerni a szakmát. És akkor én tényleg elkezdtem tanulni. Mindenáron koreográfus akartam lenni. A legmodernebb technikáktól kezdve, mindent megtanultam, de olyan szinten, hogy nemzetközi mesterektől tanultam meg. Ennek a birtokában jutottam el odáig, hogy 62-ben, mikor mentünk Irakba, megboldogult Hadnagy Laci, aki első műtétémkor megyei elnökhelyettes volt, akkor ő volt a művelődési miniszter első helyettese, ő búcsúztatott bennünket a Ferihegyen és kihívott, félrehívott és mondta, hogy ha hazajöttünk Irakból, akkor keressem meg a minisztériumban. Megkerestem, és azt mondta, hogy vissza kell mennem Zalaegerszegre, mert baj van, szétmegy az együttes, várnak. Lakást fogsz kapni stb., stb. Két évig nem kaptam lakást, de visszajöttem. Újult erővel álltam neki az együttesnek, és minden évben csináltam egy olyan bemutatót, ami új műsor volt, ahova idecsöndítettem Magyarország szakembereit, és minden műsor után szakmai vitát rendeztünk, ahol borzasztó, hogy mit kaptam a fejemre. De csináltam tovább.

B: Közben egyre inkább a középiskolás korosztály felé fordult az érdeklődésed. A lehetőség is ezt kínálta...

O: Igen. Tulajdonképpen az én visszajövetelemnek az egyik feltétele volt. Miután tudtam, nem lehet heten-

ként háromszor, éjfél után hazaérni és a hajnalokban felkelni és odaállni a katedrához, s miután végzett az ember, felülni a vonatra és ide jön be. Ez tarthatatlan volt. Az erőket Egerszegre kellett összpontosítani. Tehát, hogy legyen utánpótlás. Akit be lehetett hozni Egerszegre, Horváth Lajostól Sarlós Dezsőig, Patyi Panitól Kerkai Katiig, Bogdányi Ilditől Farkas Icáig, tehát mindenkit behoztunk Egerszegre és mindenki megkapta a maga munkaterületét. Lényegében a mag tulajdonképpen az maradt, akikkel már dolgoztam. Így hatalmas léptekkel tudtunk előre menni. Ez a fajta tevékenység, elmélyült munka szült meg aztán 65-ben egy olyan fesztivált, amit a szakmának találtam ki.

B: *Azt hiszem, idő közben megért benned egy sajátos, dramatikus hajlandóság...*

O: Igen. Az első műsoromtól kezdve egyre tudatosabbá vált, hogy a folklórt nem úgy kell használni, mint egy muzeális értéket, hanem át kell emelni egy más régióba, de abban a pillanatban, hogy színpadra kerül, nem eredeti. Hiába nagy divat az eredetiség, nem tartom koreográfiai munkának. Amit az úgynevezett idézőjelbe tett folkloristák csinálnak, az nem koreográfiai munka. Az hagyományörzés. Ami nagyon becsültes, tisztességes munka, csak éppen az alkotóművészethez az égvilágon semmi köze sincsen.

'65-ben útjára indult a fesztivál, amit elneveztünk Kamara Táncfesztiválnak, aminek a lényege az volt, hogy a folklórra alapozva eljussunk egy olyan színpadi művészethez, ami beszél. Dramatikus táncokat hozunk létre.

B: *Nincs meg az első kiírás véletlenül?*

O: Nekem nincs meg, sajnos. Én nem vagyok gyűjtögető típus. Tudom, hogy két kategória volt, az egyik a folklór, a másik az úgynevezett tematikus tánc. Ezt nagyon gyorsan eltöröltük. Egyáltalán nem volt olyan, hogy folklór. Azért születhettek olyan művek, mint a *Kilencen voltak* Kricskovics Antaltól, *Káin és Ábel* Gyöngyfalvi Katitól, a *Falu bolondja* Szigeti Karcsitól, *Aska és a farkas* Novák Feritől. Akiket elmondtam, be-

vallják, bevallották, hogy itt váltak koreográfussá, ezen a fesztiválon.

B: *Hány fesztivált dirigáltál?*

O: '65-től 88-ig. Nekem duplán kellett megküzdenem a sikerért, mert a saját fesztiválomon, saját együttesemmel díjat nyerni borzasztó nehéz volt, hogy a zsűrit ne érje a vád, hogy a hazai palinák ítélik a díjat. Itt hosszú éveken keresztül dr. Körtvélyes Géza volt a zsűri elnöke. Olyan emberek voltak itt, mint Ekk Imre, Szokolay Sándor. Színházi rendezőket is hívtunk. Bodnár Sanyi, aki a Nemzeti Színháznak volt dramaturgja, éveken keresztül itt volt a zsűriben. Később, amikor már nem volt aktív versenyző, a Novák Feri is. Versenyzőként sokkal jobb volt. Itt óriási nevek voltak, Győrfalvi, Szigeti, Novák, Tímár, Kricskovics, Tanvai, Galambos, Simon Toncsi... Azonkívül kompozíciók, tele gondolattal, amit én ma hiányolok, bár az utóbbiakat nem látom, mert nem is hívnak meg már ezekre a fesztiválokra, csak hallok, hogy gondolat, és kompozíciók sincsenek. És hát Vársárhelyi Laci, aki modern szemléletű koreográfus és jó folklorista. Nem is versenyzett, csak egyszer, meg is bukott. Most ő a zsűri elnöke. Akkor mit mondjak erre. Aztán Szokolay Sándor, Petrovics Emil, aki tényleg modern szemléletű ember, Fodor Antal az Operaházból, Barkóczi is meg Fülöp Viktor sokszor volt itt. Az áldott jó Viktor. Egyszer itt járt, nem is olyan régen zsűrielnökként. Akkor engem már félreállítottak, de ő csak úgy volt hajlandó elvállalni a zsűrizsést, ha én ott vagyok mellette. Nagyon jó barátok voltunk. Bátyámként szerettem őt. De ez a szakma őt is pellengérré állította, felelősségre vonta. Kikérték maguknak, hogy mit képzel ő. A Kossuth-díjjal, tényleg mit is képzelt ő, hogy X-ről Y-ről véleményt alkosson. Megváltozott minden ebben a szakmában, ahogy általában az egész világ megváltozott. Nem ilyen lovat akartam, szokás mondani, és én sem ilyet akartam. De hát a panaszból sokáig nem lehet megélni. Előre kell nézni még akkor is, ha az ember megvéniül.

Orsovsky István és Nemcsák Károly színművész a döfkői ház udvarán.

Fotó: Nemcsák Károlyné

Szakolczay Lajos

PÁSKÁNDI GÉZA KÖLTÉSZE

Páskándi Géza a XX. századi magyar irodalom egyik fenegyereke

Gőgje, amellyel otthont kerít magának a hazában, csak Adyéval mérhető, perzselő indulata Vörösmarty baljós keserűségével. Nyelvszeretete, nyelvímádata meg Kosztolányi Dezsővel teszi rokonná. Filozofikus furfangja, nyelvöltögetése? Ebben Karinthy Frigyesnek társa. És akkor hol van még abszurdjainak - saját szavával: *abszurdoidjainak* - Ionescót megidéző (lehetetlen-ségeiben azonban országhoz, tájhoz: Közép-Európához kötöttebb) világlátása! De a *nagy habzsoló*, kultúrák kereszteződési pontján megpihenő, a történelem vargabetűit saját - leleményes - *vargabetűivel* kiigazító, minden nyelvbukfencében is - hiába a csörgősipka - szemérmes honszeretetet tanúsító író karakteres arcot mondhat magáénak.

Páskándi perzselő egyéniség. Nála a torzító optika - paradox - épp helyrebillenti a tárgyakat. Méltóságot ad a szavaknak. Csak így, ezen az általa *látatott* módon lesznek (még a legjobban karikírozottak is) egyediek. Üvöltése, amely a Kárpátokon inneni és túli mezőre egyaránt kihat, valamilyen őslény elemi erejű tiltakozása. Egyidejűleg áradó versbeszéd és a halandzsát egyetemes dadogássá fokozó torzó. Amely épp szabadságkívánalmában szép, főképp univerzális vágyaiban lefegyverző. Valaminek - egy sohasemvoltnak? - a folytatása. Számonkérő szigorral.

Nemcsak börtönviselt - igaztalanul börtönviselt - magamagát vallatja a lehető legnagyobb szigorral, hanem a Trianon által meglopotott haza, tágabban az egyetemes magyarság sorsát is. Elrejtőzik - szavai, (dráma-)alakjai mögé búvik -, hogy annál jobban lássék nyíltsága. Becézi, becézgeti az ősoket, hogy még világosabb legyen egyéniségkereső *fényjátéka*. Önmagába ugyancsak szűrő, mert fájdalom nélkül is fájdalmas gesztussal - igaz, csupán Lókerti (Szatmárnémeti!) Hattyúként - az *avoni hattyú*, Shakespeare magasába képzelet magát, ám titokban tudja, hogy trónszéke más. Hiszen támlája gyakran a felhőket szűrja, de lábai a kiismerhetetlen hullámszél tenger habjain próbálnak biztos pontot fogni. Biztosat a bizonytalanságban.

A kisebbségi lét következménye - a Bethlen Gáborra visszautaló, *egyensúlyozó* készség ellenére is -, hogy Erdély legszabadabb fiai ugyancsak azzal küszködnek - ki álomba burkolózva, ki álom nélkül -, ami más, felhőtlemebb népeknek sajátja: a szabadság megteremtésével. Páskándi Géza minden szava, minden versmondata, metaforája, jelzője, az értelem bakugrásait híven kottázó halandzsája erre irányul. A *Tű Foka* (1972) *Intarziája* (308. sz. vers) szerint: „Rejtsd nevedet mondataidba / Igéid nevéte mondataiba / Egyáltalán / Minden szövegben foglaltassék / A másik szó eleje / Ne kezdődjék semmi ott / Csak minden folytatódjék / Mintha csak folytatnád / a barlang előtt megfajtott / Ósember félig-harsant / Kiáltását...”

Ennek a félig-harsant kiáltásnak örököse ő. Ha fölerősíti, például a zsoldár-fordító Szenci Molnár Albert előtt tisztelegve, tisztán hallani eme történelmi zsolozsma - hiten messze túlmutató - bizodalmit is. Amely egy népet, egy (a történelem sújtása által kényszerből született) nemzetiséget az anyanyelv birtokosának tesz meg. „És azt mondta már akkor ez a nép: A zsoldárban nincs gyanakvás. És azt mondta már akkor ez a nép: A zsoldár kételytelen. És azt mondta már akkor ez a nép: És mégsem rózsaszín a zsoldár: minden színű, csak rózsaszínű nem... És azt mondta már akkor ez a nép: Új hit anyanyelvén szólott hozzám a Költő. És azt mondta már akkor ez a nép: Van, s Lesz Nem-haló Vers, Van s Lesz Magyar Poézis - a Minden műzsáján csüggő, Van s Lesz Magyar Vers, mert ha koldus is vagy - nem tarisznyátlan lélek. ÁMEN.” (*Gyanútlan zsoldár*)

„nyelvkatatói” buzgalom kétségkívül megrendítő. Nem csupán az Ámennel végződő, a liturgiát a néplélek megerősödése - a balladai homályt eloszlatni igyekvő tisztánlás - érdekében ideemelő költői akarat révén. Sokkal inkább azért, mert Páskándi oly sok *avantgarde* líra-kezdemény után - e mérhetetlen (igényű) kitárulkozásnak a *Holdbumerágon* (1966) kívül a másik bukaresti kötet, a *Tű Foka* (1972) szintén példája - úgy tett hangsúlyossá egy líra-eszményt, hogy a korai vívmányok megtagadása nélkül akarva-akaratlan az erdélyi költő-triász: Áprily - Reményik - Tompa s bizonyos fokig Dsida Jenő (*Psalmus Hungaricus*) karakteres hangjához for-

dult vissza. Tévedés ne essék, ebben a visszafordulásban *nincs* visszalépés; még akkor sincs, ha - elsősorban a történelmi hangulat megidézése miatt - Szenci Molnár zsoldáros nyelvén át is út az érzelmi megszólítotttság mint toborzóigény.

A nyelv, a nyelvbizsergés, a nevekből zizegően szellemes halandzsanyelvet, nyelvhangulatot Avarázsló nyelvbiztonság (*A sárikás anyós*, 1979), a megnevezés öröme, kockázata, már-már kéjt adó sikerültsége, a szavak bódulata újra és újra arra készíti, hogy megvallja - a magasztos tárgyat tekintve mindenképp - *ó dai* élményét. A honját meglelő hazátlan töredékes, asszociációs láncon át épülő verse (*Füstnyelven-énekölő - Magán-Himnusz*) - amely természetesen már magyarországi kötetben jelent meg (*A papírrepülő eltérítése*, 1976) -, még szemérmességét is sutba dobva, a *nyelvhaza* birtoklásáról szól. „Éneklő / Madárlátta / Csicsergő / Füstnyelven éneklő / Madárlátta füstnyelven fölcsicsergő / Képzavaromban édent-élő / Szavamban szabaduló féllő / Ragokban táguló határú / Te Fülre-Édes ki halni küld / Hogy én hatalmas ne lehessen / Csak / Ragjaidból csipegessen / Halálig / Mint madár / Hazám / Édes hazám / Elégszer én nem mondhatom / A Tájtalanság Kockázatát / S a Dombtalanságét / Hogy nem értesz / Ezt vállalom / Hát Nyelvem Nyissa rám szemed / Mit Látásnak táj-hiány lezárt / Azt nyissa Nyelvem - Hallomássá / Madárlátta / Mennyire csicsergőt / Füstnyelven szóló sejtelem / Hazám / Pernyétől / Édes egy hazám / E nyelvben...”

Árulkodó a *Tű Fokát*, a versek „befejezetlenségét” magyarázó vallomása. Annál is inkább árulkodó, mert Páskándi pályakezdő (végül is bezúzott verseskönyvét), a *Piros madár* (1956) című kötetet kivéve - amelyben jobbára az élménylira dominál - szinte kivétel nélkül mindenik verseskönyv líraanyaga e szerint épült. „És már nem hajtom tovább a verset a lendületnél. Ahol a vers magától megáll, ott befejezem: ha befejezetlen is, ha függőben marad is, egészebb így, mintha indulaton és lendületen kívüli formába terelném a kerek befejezésért. *Így lesz a töredékes líra, melynek egésze - egész képet ad.*” (Kiemelés - Sz. L.)

Páskándi a fönt idézett *töredékességnek* mestere. (Ez, bárhogy is vesszük, nem jellemző prózájára, drámájára, s még abszurdoidjaira sem.)

Ám e tág horizontú *töredékes* teljességben - az élmény legmélyén - ott az egyetemes magyar és nem magyar líra hagyománykincse, a népköltészetől egészen a XX. századi legmodernebb, már-már anti-líráként értékelhető „gondolati” kitarulkozásokig szinte minden újjáéleszthető forma, megszólaltatható hang, érdekes vagy kevésbé érdekes líra-toposz. Bár a megannyi szójáték a gondolati, az asszociáció hatalmában bízó *túlpörgetettség*, az éles, szökőkútszerűen föl-fölvillanó elme nyelvfacsarintása bizonyos nehézség elé állítja eme költészet élvezőjét-megfejtőjét, aki nem sajnálja magától a befogadásra szánt időt, utánozhatatlan élmény - szellemi lakoma - részese lehet.

Ebből a szempontból az aránylag korai, a népköltészet és a népi írók (például Sinka István) hatását tükröző plasztikus versek természetesen mérföldnyi távolságra vannak nemcsak az életműben kiemelkedő helyet foglaló *Az örömröntő angyaltól (Tű Foka)*, de a *Holdbumeráng*, az első igazi Páskándi-kötet, és a *Tű Foka* legtöbb versétől is. Nem szólva *A Papírrepülő' eltérítése* című verseskönyv egyik-másik bizarrabb darabjától [Mellérendelés - alárendelés (-rendelődés)]. Láng Gusztáv, az irodalomtörténész kortárs egyik rövid, ám lényegre tapintó esszéjében (*Páskándi Géza, a lírikus*) a versekben a *Holdbumeráanggal* bekövetkező fordulatot „a költői kép, a költői nyelv intellektuális lehetőségeinek kísérletező kitágításában” látja elsősorban. Valóban, Páskándi intellektuális kalandja - az általa legizgalmasabbnak vélt líra-kitarulkozás reményében -, ha sokszor nem is ismert határokat, a versolvasót így vagy úgy mindig megérintette.

Nagyon tudta a verset - *írni, élni, elgondolni*. Újításra mindig kész szellem - József Attilát és Kassákot, e két, más-másképpen hatásos *avantgarde* alkotót maga mögött tudva - csak a verset pörgette meg, de magatartását, hűségét soha. Ennyiben más az ő - évtizedek előtti - versbontó kísérlete, mint a manapság divatos posztmoderné. Mindvégig modern költő volt - és az is maradt.

Remeser, A az álom.
Betel, esülök-e?
Remeser, A a keresztü
Ardiak fázna
Remeser, A a bor
Yarsaj beem
Remeser, A a kéj is
utálat lesse.
Remeser, A a béra
Le viz se paraf.
Remeser, ut a patka'
Elyo a mics.
Remeser, A a sürlaj.
Rossz, de majd jó len.
Remeser, A a vishab.
Alulról iraj, thal.
Remeser, A a veü el.
Kraim föm a rébet.
Remeser, A az ifü.
Nyavendö' vehöz köti.

Remeser, A zül s vadijstól
nem a bündám & telreut féltem
Remeser, A hal a halástól
nem pürseim kopatgyim féltem

Remeser, A a loel összel
A fuvantól féltem, aris majd
Kopasorn, merilemül lát

Remeser, A a zaya
~~sem pürseimstól,~~ a körvelem, ^{tal.} ~~...~~

Remeser, A a dallam
nem & ~~remeser~~stól, a Remeserstól ~~féltem~~

Remeser, A az eszet
Gardám ~~remeser~~ kontár von zseim ^{leu} ~~féltem~~?

Remeser, A a nyisfa
Lehetett volna - hősfa

Remeser, A a korsoya
Nem az evöl-öuhidepem rajz.

Remeser A a nyil.
Dionóra löm, öibe talá'los.

Remejel, A a kasual

~~Ajuda~~
Eynara ront mey

Remejel, A a uappéy

~~Ajuda~~
~~Egytulón~~

~~Blajou ayulo~~
Egyformán öüssel.

Remejel, A a hermat.
Mi fisejites?

Remejel, A a hatló,
Lynas leui, de mépe.

Remejel, A ar e'leu.
El fozor vesui.

Remejel, A a gyufa.
Maž ala gyüfös.

Remejel, A ar öslény.
Albumba tsoner.

Remejel, A pötháló.
Liaba böner.

Remeyer, A a gymnat.
újval jömr.

Remeyer, A anöba.
Magamat nemzem.

Remeyer, A az öszve.
Utdom nem leu.

Remyer, A a rizo.
Biblia aThoz.

Remeyer, A a taltos

~~Gyermek~~
Fislatom rite.

Remeyer, A a hatyü.

~~Klaszikus~~
Fehi meradni.

Remeyer, A a pelypur.
Hullni s nem halni.

Remeyer, A a tollsa's.
Lew-e mit irjas.

Remeyer, A a gausatet.

~~Felmentés roszabb~~
Haj; kuszocsinaki.

Remeser, A a tiiz.

~~Cojutan venice.~~ Lanyou sessige.

~~Remeser, A a tiiz.
Lanyou sessige.
Lanyou sessige.
Lanyou sessige.
Lanyou sessige.
Lanyou sessige.~~

Remeser, A a fa.

Yitan olion olis.

Remeser, A koposo.

Tetshalott kemew.

Remeser, A a gyuri.

Laby, sa hignari.

Remeser, A a polo.

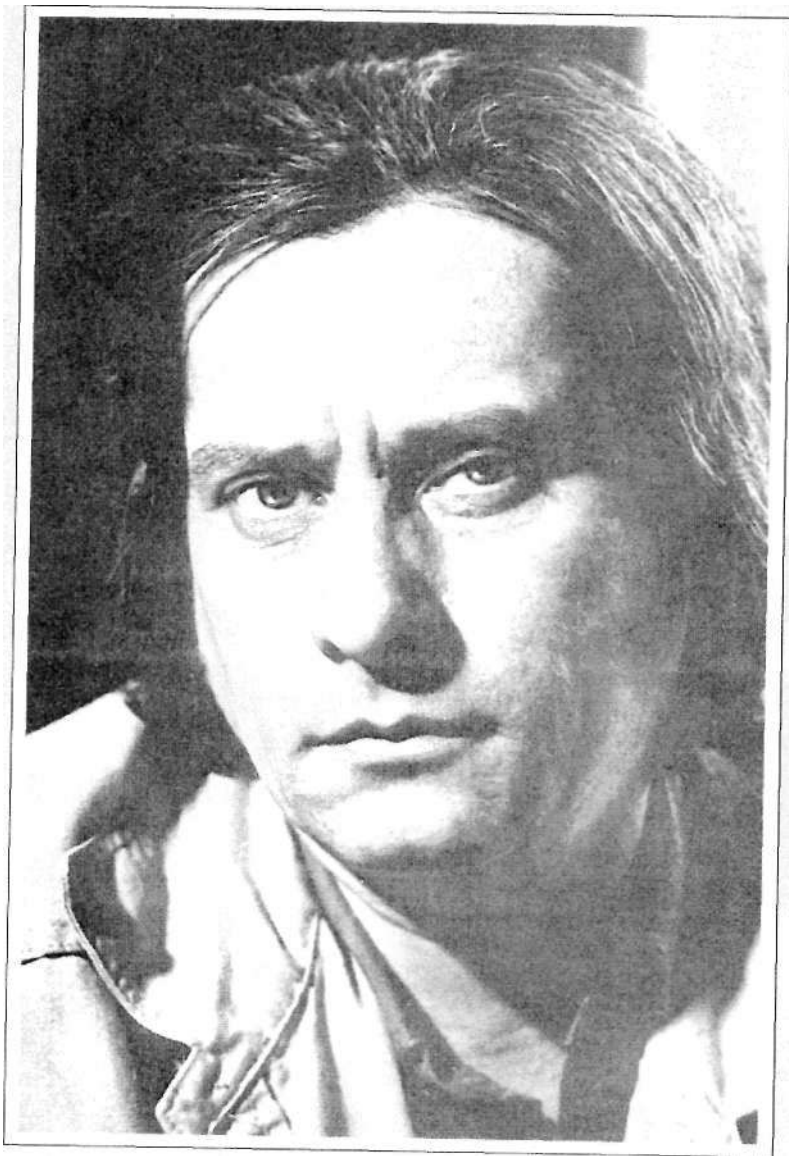
Utodou manos.

Remeser, A a sessig

Holnappa joran.

Remeser, A a Aparash.

Eredmeist aduar.

Páskándi Géza
Fotó: Csigó László

Kecskés András

SZILI JÓZSEF: „LÉGY, HA BIRSZ,
TE »VILÁGKÖLTŐ«...”

A magyar líra a XIX. század második felében

„Lecövekelünk a címnél.” Így indítja a szerző megfuttatását *A nagyidat cigányok* kapcsán. Nos, tegyük ugyanezt itt is, az ő tanulmánykötetét méltatva! A főcím: Arany-idézet (*Kozmopolita költészet*). Főhajtás a „magyarrá ringatott” nemzeti nagyság előtt? Vagy inkább egy felvállalt polémia hangütése a (különben „ironikusan” értelmezett) „kozopolita klasszicizmus” nevében? Természetesen az utóbbi, hiszen „posztmodern távlatokból” tekintünk vissza a nem is oly távoli múltba. De azért nem az Arany-életmű trónfosztásáról van szó. Sőt, mintha az Arany-értelmezések - a szerző korábbi könyvének értékrendjét őrizve (*Arany hogy istenül*. Argumentum, 1996) - magától a „nemzeti klasszicizmus” vezéralakjától sem kívánnák elvitatni a „világköltő” megtisztelő rangját. Ám a főcél, amelyet a *Bevezetés* és az *Utóhang* mintegy terelőkorlátként a tanulmányok köré kanyarít, mégis a Vajda szerelmi lírájával, Reviczkyvel, Komjáthyval kezdődő, Madách főművével betetőződő „új éra”, a „klasszikus modernség” hadállásainak kiépítése.

Van azután egy alcím is, és ez kissé megnehezíti a recensens dolgát. Próbálok a *líra* fogalmát olyannyira tágan értelmezni, amennyire csak a *poszt-posztmodern* irodalomelméleti gondolkodásról szerzett hézagossá ismereteim engedik, de nem sikerül beleértenem sem *A nagyidat cigányokat*, sem a *Buda halálát*, sem *Az ember tragédiáját*. Márpedig ezek a kötetben önálló fejezetek tárgyát képezik. (Sőt: még az „önreflexiós széppróza” is bekerül a képbe.) Tény, hogy az elemzések egyik fő szempontja a „személyes jelenlét”, *líraiság* érvényesülése. Mégsem szerencsés ötlet a műnemek közötti határvillongások tényét már a belső címlapon jelezni.

És persze a *korszak* kijelölése is figyelmet érdemel. E téren nálunk kaotikus viszonyok uralkodnak: hol a történelem eseményei („Világos után”), hol művészeti stílusirányzatok (romantika, klasszicizmus), hol eszmetörténeti áramlatok (humanizmus, felvilágosodás) szolgáltatják a megkülönböztetés alapját. Addig is, míg a folyamatokat évszázadnyi szeletekre daraboló közfelfogás jobb megoldást talál, Szili József tartózkodó állásfoglalása számomra elfogadható. „A korszak: szervezőelv. Ekként működik, akár tényként fogadjuk el egy (egyébként többé-kevésbé csak feltételezett) folyamat csomópontjaként, akár pusztán időhatárként, hogy az események kronológikus rendjének egy szakaszát a vizsgálat tárgyaként

elkülöníthessük.” (10) Rendben van: különítsük hát el „a XIX. század második felét”! Csakhogy! A „népképzeti hőskötemény” meg a „naiv eposz” tárgyalását követő fejezet már címében is kitágítja a vizsgálat körét: *Önszerkesztő és önzáró szövegstruktúrák a XIX. századi magyar lírában*. Értsd: a század *mindkét* felében. Ez a rész áll legközelebb az Arany-líra „új olvashatóságának” esélyeit taglaló korábbi Szili-kötethez. Itt található a legtöbb szellemes, a műveknek szinte az idegvégződéseit tapintó mikroelemzés. Ugyanakkor viszonylag sok a témabeli *átfedés*: Néhány onnan ismerős költői szöveg itt újra bonckés alá kerül. (Bár a műtét ezúttal fegyelmetten célratörő.) Az „önzáró szövegképletek” felbukkannak Vörösmartynál és Gyulai Pálnál is, sőt, átfonódnak más népek, más korok költészetébe, a Sebeok-féle *Cseremis szonett*-től a 119. zsoltáron és Dante, John Donne, Goethe, Yeats költeményein át Apollinaire megsebzett galambjáig, *A kóró és a kis madár* meséjétől Weöres *Fughettáján*, *Őszi dalán* is *Túl, túl, mesz-sze túl...*, egészen Ladik Katalin 1988-ban (!) megjelent *A kés* című verséig.

Acúsztatásoknak nagyon is érthető, méltánylanlódó *mélyebb* oka van. Szili József a szakmabeliek azon köréhez tartozik, akiket élelnebben foglalkoztat „a költészet maga”, az irodalom *mibenléte*, mint folyamatának időrendbe szorítható, eseményekhez és életrajzi mozzanatokhoz köthető *története*. Ez egy bizonyos nézőpontból akár fogyatékosnak is tűnhet, valójában azonban *érték*, amely egy személyhez kötött (ha úgy tetszik: *lírai*) látásmód lehetőségét kínálja. Arról a felvállalt irodalomszemléletről van szó, amely - tiszteletet parancsoló *elméleti* felkészültséget mozgósítva - első közelítésben magával a *művel* (mondhatnánk: poétikai *tárggyal*) szembesül; majd sejtéseinek érvényességét (jó esetben: újdonságát) elődök és kortársak állásfoglalásain kívánja lemérni (*kritikatörténeti* összefüggésben); és csak mindezek *után* vállalkozik arra, hogy az irodalom *történetét* (korszakolását, értékrendjét) illető, általánosabb érvényű következtetésekre jusson. A cél világos („bevezetés a korszak líratörténetének problémakörébe”), a módszer rokonszenves, a megvalósulás azonban nem mindig és nem mindenben meggyőző. Már a hét tanulmány „tájolása” is meglehetősen eltérő: némelyiket nehéz a kitzűzött *főcél* irányába forgatni. Külön-külön mindegyiknek megvan a maga érdeme és érdekessége, ám köteté szerveződésköz mintha még egy *varázsütésre* lett volna szükség.

A nagyidat cigányok kapcsán egyetlen, korábban szemérmesen elhallgatott kérdés merül fel: a szerző *cigányképe*, a cigánysághoz mint népcsoporthoz (fajhoz? etnikumhoz?) való viszonya. Az „eposzi hitel” ezúttal egy „népképzeti cigánykép”

érvényesítését jelenti: hiteles tudósítást a korabeli „népies felfogásban” élő cigányképről. A „cigányadoma” tényleg nem „cigányfolklor”. A „göregáborozás” vádjának azonban még a felvetését is indokolatlannak vélem. Riedl Frigyes nyomán elindulva maga a szerző is váratlan fordulattal zárja dolgozatát: a cigányság és a magyarság jellem- és sorsközösségének vállalása „felment a fensőbbsegítudat vádja alól. Vagyis elesik mindaz, amiről az imént szó volt.” (37) A mögöttes tudatban (avagy a „posztkoloniális lelkiismeretben”) mégis csak felsejlő feszültség oldásához hadd szolgáltsak itt két apró adalékot! Az egyik: a Duna TV bemutatta az ágyúöntő *cigány* Gábor Áron leszármazottainak ma is Berecken élő, népes családját, akik méltán büszkék ősüknek a *magyar* történelemben játszott dicső szerepére. A másik: Arany *humor-értelmezése* a körösi diákjainak készített *Széptani jegyzetekben*. A *humor*: „neveléses álarcában rejtett sírás. ... A humoros író mély fájdalmat érez a világ romlásán, de nem lévén reménye javítani, kétségbeesetten kacag önmaga és a világ felett.” Erről van szó: a cigányadoma csak *kelme* a lényeghez. Az elszenderedő cigány csecsemő „téljél befőcskenedett” komos arcát ugyanaz a bensőséges *szerelem* lengi körül, amely az „édes álom” pillangójának képében Miklós ajakára csókol álommézet.

A *Buda halálában* felszínre törő *líraiság* vizsgálatát széles összefüggésbe ágyazza a szerző. A nemzeti eposz *pótlására* ösztönző hiányérzet, az ebből fakadó szent nyugtalanság *lírai* természetű ihletforrás. („Mythológiát csinálni kell - különben úr és pusztaság” - írta Arany Tompának 1857-ben.) Történeti szövegforrások helyett Arany megalégszik a „népi tudalom” közvetett hitelességével. Nála már az *Előhang* nyilvánvalóvá teszi, hogy „az avart járó »én« mindenesetre metaforikus avart jár a történelem idejében, s ebben az univerzumban ő maga is metaforikus lény” (50). Szili bőszégesen idézett szövegpéldákkal igazolja, hogy „Arany a pszichológiai részletek mestere”; hogy képvilágában kiemelkedő szerepet játszanak a közvetlen tér- és mozgásélményt keltő *kinestézis képek*; hogy a történet menetét sűrűn szakítják meg *lírai betétek*; hogy a jellem- és a környezetrajz néhol már-már a *színpad* világát idézően aprólékos. Mindehhez járul még Aranyak a mű egészét átszövő finom *íróniája* (és *öníróniája*). A többértelmű befejezéssel, a „nem lesz soha I Vége” sortörő zárlatával pedig „a metaforikus narrátorszerep és az önmagunknak számárfül-mutogatás grammatológiai problémává *derridálódik*.” (A végszó Szili József ön- és szakmacsúfólo, telitalálatos csavarintása.) A *Buda halála* végül is „sikeresen iktatta ki a naiv nemzeti eposz iránti szükségletet” (59-60).

Szili elemzéseiből az derül ki, hogy Arany művé-

ben nem kevesebb, hanem jóval *több érték* van, mint amennyit a nép-nemzeti értelmezés hagyománya sejtet. A polémia tehát nem annyira a költészet, mint inkább a *befogadás- és kritikátörténet* síkján esedékes. Az alapprobléma tehát így körvonalazható: „nemzeti klasszicizmus” vagy nem is volt (azaz: nevezzük másként), vagy ha igen, akkor többet jelent és marandóbb értékeket hordoz, mint gondolnánk. Kár, hogy a szerző ezt az alapkérdést hol sejtelmes hunyortításokkal, hol fölényes fintorokkal kísérve lebegteti. Végül is: a *művekkel van baj, vagy az értelmezésekkel?* Talán, ha a *nemzeti klasszicizmus* (azért is idézőjel nélkül!) költői gyakorlata nem volna elfajzott, rossz költők életműveivel is megterhelve, elmélete és kritikátörténeti alkalmazása pedig nem próbált volna mindent és mindenkit a maga alkotta rendszerbe szuszakolni, akkor egészen alkalmas korszakmegjelölés („*szervezőelv*”) válhatott volna belőle. Lehet, hogy még mindig nem késő?

Az *önszerkesztő és önzáró szövegstruktúrákkal* foglalkozó fejezet már a szó eredeti értelmében *líratörténeti* érdekű. Igaz, a szerző *elméleti* indíttatása itt sem tagadja meg önmagát: *történeti* jelentőségükhöz képest talán túlságosan is nagy figyelmet szentel bizonyos poétikai megoldásoknak, versszerkezeteknek (hierarchikus inklúziórendszer, textuális szimmetria, kiterjesztett szerkezeti *conchetto* [metaforák strukturális komplexuma], lineáris, permutációs, párhuzamos szerkezetek, tematikus és nyelvi egységeken alapuló önzárás stb.). A néhol fellengzősen idegenszerű megnevezések a valóságban többnyire meggyőzően bizonyított összefüggésekre, számsorokkal, táblázatokkal szemléletesen érzékeltetett szerkezeti megfelelésekre vonatkoznak. A *conchetto* késő barokk eredetű „ötlet-képeiről” már az 1996-os tanulmánykötetben is volt szó. (Írtam erről a *HELIKON* 1997/4-es számában.) A szerzőnek sikerült elérnie, hogy az érdeklődő olvasó (még ha *bírálni* készül is a könyvet) kedvet kapjon utána számolni, újrarajzolni, továbbfűzni, más szövegekre is alkalmazni a felvetett szerkezeti *ötleteket*. Legfeljebb az okoz némi bosszúságot, ha - szerencsére ritkán - ezek a már-már *szórakoztató* (de korántsem öncélú) műveletek fél-nemzetközi szakzavakkal zsúfolt, terjengősen túlbonyolított, poszt-posztmodern hamuesővé „derridált” szöfelhőkbe burkolva jelennek meg (pl. 78-79, 88-90).

Ötletekkel általában nem érdemes vitatkozni. De az ötletek *szembesítése* termékeny gondolatokat hívhat elő. Vörösmarty *Ábránd*-jának „hierarchikus inklúziórendszerében” Szili József szerint a két keretszakasz közé „belső növekményként ... gyakorlatilag meghatározatlan számú szélsőségesen romantikus kijelentés” illeszkedhet (66). Még középiskolai tanárként, én ezt másképp láttam és tanítottam (I. Ver-

sek tükre, Veszprém, 1985, 105-107!). A fa „a bérc fején” halálra készül, a bérc-nyomta kő némán szenved, „földalatti lánngal”. Kétpólusú képvilág ez, éppúgy, mint a keretszakaszok Isten és ember között feszülő *lelki* valósága. A költemény körkörös, szigorúan zárt rendszeréből *nincs* kilépés. Az ábránd mindvégig *feltételes* igemódja az élethelyzet feloldhatatlan *tragikumát hordozza*. Még egy „növekmény” - és háromra omlik a versszerkezet. A *négyes* tagoltság kizárólagos érvényét - Lendvai Ernő műelemzéseinek szellemében - *zenei* megfeleléssel is nyomatékosíthatjuk. A négy versszak „teljes funkciók kört” jár be (föld-menny-pokol-föld), a zeneművek *plagális zárlatának* megfelelő rendben: T₁, D, S, T₂. (L. *Formateremtő elvek a költői alkotásban*, 1971, 409-418!)

A Tompa *fekete mód*-ja című fejezet lényegében irodalmi *arckép*, a kritikátörténeti háttér felvázolásával, érzékeny műelemzésekkel, a költő irodalomtörténeti helyének *újragondolása* jegyében. Szili a „rehabilitáló gesztusok” sorát folytatja. Nem a költői hármasság legszürkébb, ám végül is a „patrióta ódaiság” magaslatára vergődött tagját, nem is a Reviczky-féle impresszionizmus vagy az Ady-dekadencia előfutárát látatja Tompában, hanem olyan „ki nem játszott adukat” keres az életműben, amelyekből az *élvonal* kimaradt az „osztásnál” (96). Így bukkan rá a dramatizált belső párbeszéd, a „dialogizált reflexió” poétikai újdonságára a *Szeretlek* című versben (1863). Az előzmények Berzsenyi *Levéltöredékéig* nyúlnak vissza, a párhuzamok között kortárs angol vers is akad (R. Browning: *James Lee asszonya*, 1862). E verstípus századunkban éri el virágkorát, Adynál, Szabó Lőrincnél, József Attilánál. (Egy „láncszemet” hiányolok: Tóth Árpád *Álarcosan* című versét.) Nem kevésbé értékhorozók Tompa „többlépcsős, áttételes szerkezetű, belsőleg fejlődő, ellentétekben alakuló metaforái” (110), „tömör, lélegzetelállító képei” (111), valamint egyes „nagy” költeményeinek „retorikus kidolgozottsága” (117). Néhány bravúrosan szép műelemzés (*Szeretlek, Kedves vendég, Ikarus, Bár még...*) igazolja a megállapítások érvényességét.

A könyv három zárófejezete a (mindvégig idézőjeles) „nemzeti klasszicizmus” értékrendszerével szemben „az ellenoldali irodalomkutatási megközelítés” koncepcióját kívánja érvényesíteni. Miután a szerző - lefegyverző önvallomása szerint - Reviczkyvel „nem tud megbirkózni” (209), három névre (Vajda, Komjáthy, Madách) alapozza a *klasszikus modernség* elméletének (és korszakfogalmának?) kidolgozását.

Vajda „kritikai recepciójának története” már-már aránytalanul nagy teret kap a kötetben. Schöpflin Aladártól S. Varga Pálig mintegy tucatnyi név sorakozik a lapokon, hosszú idézetekkel. A leglényegesebb

újdonság: Vajda *szerelmi lírájának* „extra nagysága”, melyben meghatározó szerephez jut egy világ-irodalmi méretekben is csaknem egyedülálló szerelemfelfogás, lírai „műthosz”, üdvtörténeti-eszkhatológiai rendszer: „a szerelem *metafizikája*” (125). Eddig is tudhattuk, hogy Vajdánál távol esik egymástól a szerelem *élettrajzi* és *lírai* képe. Tudhattuk, hogy szerelmi költészetében *vallásos-kozmikus-filozófikus* horizontok jelennek meg. Hallhattunk az egyedülvalóság (solus ipse) „isteni tudatáról”, az egyéni sorson messze túlmutató „lételúségről”, a Vajda-szintaxis dinamikájáról és az expresszionizmushoz közelítő képvilág „stilusenergiájáról”. Rónay György „felfedezése”, hogy Vajdánál a szerelem „metafizikai rangra” emelkedik, a beteljesülést a léten túli létbe kivetítő „eszkhatológikus világképről” pedig S. Varga Pál értekezett először. A szerelmi lírának az életmű egészéből való kiemelése és radikális *felértékelése*, valamint a szerelmi eszkhatológia mint „döntő *poétikai alapelv*” átfogó vizsgálata viszont már Szili József nevéhez köthető. A tanulmány kiemelkedő mozzanata a *Harminc év után* két vázlatos fogalmazványának *szövegkritikai* elemzése, mely a végleges változatnál dúsabb jelentésű, „modernebb megoldás” felé nyit távlatot (144).

A Komjáthy-értékelés alapvonalát már Babits Mihály kijelölte, Horváth Jánossal lefolytatott vitája során pedig kialakult az a „poétikai kritériumrendszer”, amely a későbbi kritikáknak is kiindulópontul szolgált. A recepció „új éráját” Rába György 1989-es Komjáthy-kiadásának bevezető tanulmánya nyitotta meg. A poétikai kérdések megvilágítása során immár nem a „stilisztikai szimbolizmus” szerepe áll a középpontban. A modern nyelvfilozófia talaján „a metafizika poétikai funkciójának elismertetésére irányuló kísérletek születnek”, melyek egyre inkább egy „metafizikában *fogant* Komjáthy-poétika lehetőségeit” latolgatják (177).

Ezen a nyomon halad tovább a könyv szerzője is, a Komjáthy-líra kivitelezésének „alkalmi gyarlóságai” ellenére is nagyra értékelve egy „egyetemes érvényű metafizikai rendezettség” megvalósulását, mely egy „teljes és koherens metafizikai univerzum képében ragadható meg” (180-181). A megállapítás lényegével nem kívánok vitába szállni. Két dolgot azonban meg kell jegyezni. Az egyik: ebből a dolgozattól fájdalmasan hiányzik az a befogadói otthonosság, komfortos szövegközeliség, amely a szerző számomra legrokonszenvesebb írásainak félreismerhetetlen sajátossága. (Mindössze két rövid, sorok közé tördelt versidézet akad benne, műelemzés sehol...) A másik: az elvont, részint kritikátörténeti, részint irodalomelméleti síkon kibontakozó fejtegetések talán itt terhelhetnek meg leginkább a „derridálódott” szakmai bikkfanyelv

szótömbjeivel („a nyelv mint energia” részvétele „a poétikai aktusba beleértett szuggesztív /retorikai/ diszpozíciókban” stb.). Szilinek *van* stílusa. Miért nem él vele következetesebben?

Végül: *Az ember tragédiája*. Líra vagy tragédia? Mint korábban, itt is felsorakoznak és megmértetnek a „kritikatörténeti félreértés-kontinuum” szereplői. A „termékenyebb válás” fordulatát ezúttal Eise-mann György tanulmánya jelenti (*Irodalomtörténet*, 1992). Szerinte a *Tragédia* nem tragédia, hanem evi-lági „üdvörténet”, mely „a krisztusi szenvedéstörténet helyébe az emberi passiót ülteti” (192). S. Varga Pál könyve (1997) ezzel szemben épp azt emeli ki, hogy Madách művében feltárul „az ember sorsának tragi-kus-katartikus jellege” (194). Az egymást kizáró meg-ítélésekben Szili József a mű polifóniájának, valamint „belsővé tett metafizikájának” igazolását látja. Az ő értelmezésében *Az ember tragédiája* a keresztény misztériumdramák „*inverz* formája”, és mint ilyen „vi-lágirodalmi unikum, formai telitalálat” (196-197).

Szili legtermékenyebb ötlete a *Tragédia* kapcsán egy „magasrendű bábjáték” vagy „univerzális ádámjáték” lehetősége (200). A bibliai alaptörténet torzképe felbukkan a londoni szín vásári komédiájá-ban, ezzel szembesül a mű Ádámja, aki egyrészt csak álmodik, másrészt pedig már nem is Ádám ... és így tovább, az „egymásban tükröződő tükörrend-szerek” végtelenített játékeként. A keretszínekben „a profán dimenzió iróniája” érvényesül (csillag-göm-bökkel tekéző védszelleme rohangálnak a mennyei trón előtt). Az az *irónia* pedig, amelyet Lucifer képvi-sel, a történés egészét áthatja. Álom és fikció, sőt „a fikció fikciója”...(202).

A mennyire képzeletet mozgósító, továbbgondo-lásra készítő ez a lelemény, annyira kár, hogy sehová, pontosabban csak egy relativisztikus, elna-gyolt bölcselkedéshez vezet (az Úr a világot, az em-ber önmagát és istenét, a költő meg „ezt az egész is-teni-emberi kozmoszt” teremtette). Pedig akadna né-hány megválaszolandó kérdés. Valóban *lírának* te-kinthető-e a művet átítató *költőiség*? Lehet-e *világnéze-ti előfeltételek* kizárásával szólni a *Tragédiáról*? (A be-fogadás-történetben bűvópatakként fel-feltörő, Lucifer iránti *rokonszenv* mintha jeleznél, hogy *nem*.) Szabad-e Madách *lírájáról* értekezve éppen (olyan amilyen) *lí-rai* műveit mellőzni? Szívesen venném például Szili Jó-zsef avatott elemzését az *Örüljek meg* és a *Tragédia* motívikus kapcsolatairól. Ilyen sorok vannak benne: „Mert nyűg a test, hol istenszakra van”; vagy: „Kacag-ja hát csak a por gyermeke, I Ha szállni kezd korlát-lan szelleme”; és: „Hogy minden egy nagy lánc egy-egy szemé, I Melyet mint dal, mint összhang foly kö-rül I Az Isten lelke véghetetlenül. - I E dal egy hang-ja volna a világ, I Ha volna úgy, minőnek alkotók; I

De az ember teremteni akart, I Kitépte földét s elron-tó a dalt.”) Végül: nem lehetséges-e, hogy a „világ-méretű betlehemes játék” iróniája (humora?) éppúgy, mint a valóságos, népközeli játékoké, nem a *mennyei szféra*, hanem saját földhözragadt *emberi képzele-tünk* ügyefogyottsága ellen irányul? Nem a felfogha-tatlant igyekezett-e felfoghatóvá, az elképzelhetetlent elképzelhetővé stilizálni minden bumfordi misztérium-játék? Nem éppen *népi* vonása-e ez a *Tragédiának*?

Költészetünk fél évszázadnyi folyamatszakszán Szili József hálója klasszikus nagyszágrendű „világköltőket” merített. (Azért Reviczky nekem hiány-zik!) Igaza van: értéküket nem lehet korábbi vagy ké-sőbbi szakaszok ízléséhez, eszményeihez mérten meghatározni. Jelentős felismerése, hogy a „poetizált metafizika” meghatározó szerepet játszik a „klasszi-kus modernség” költői világában (212). Azzal viszont, hogy a költészet „összemberi” és a líra „*humán*” jelle-gé is a korszak megkülönböztető ismérveként fogható fel (20), nem bírok egyetérteni. Ez a megközelítés mintha a *mai* közgondolkodás feszültségeit próbálná százzvalahány évvel korábbra visszavetíteni. De miért zárná ki az összemberi a *nemzetit*, a „*humánus*” az istenit és viszont? Miért kellene Vajda lírájából kire-keszteniünk nemzetföltő háborgásait, a maga (nem „szerelemben” fogant) Isten-képével való viaskodása-it? Vagy miért ne hinnék el egy „világköltőnek”, hogy „saját magunk nemzeti énjét... esztétikai művelődé-sünk gyarapodása biztosítandja”, valamint hogy a re-mekművek teremtését befolyásoló „leghatalmasabb emeltyű” a *vallás*? (Madách *székkfogaló értekezése*, 1862.) Arany is ekkortájt vetette papírra, hogy „vallá-si ihlet nélkül költői sincsen” (*Új zsoltárszövegekről*. Töredékes gondolatok, VIII).

Különb: *jó* könyv. Valamivel kevesebbet, de *Ki*óval *többet* is nyújt, mint amit alcime ígér. Ta-lán egy kicsit egyenetlenebb, itt-ott angolosabb, posztmodernebb és „kozmpolitább” a kelleténél. (Persze: *szerintem*.) Vannak hézagai, de nincsenek szélsőségei. Szili, mielőtt felfedező útra vállalkozik, bejárja az ismert terepet. Új tájakon pedig óvatos, körültekintő. Inkább sejtet, mint állít. „Félre” kiszólá-sai jórészt telibe találnak, ritkán vétik el a célt. Az embernek kedve támad utánamenni, saját benyo-másokat szerezni. Ez néha bosszantó, néha kifeje-zetten szórakoztató, és soha nem hiábavaló. Előfor-dulhat, hogy *másként* vannak a dolgok, de minden-esetre *vannak*. Akkor pedig lehet gondolkodni, vi-tázni. Az *alkotó* ugyanis ezúttal *nem* pihen. A „befo-gadástörténet kritikája”, ha nem is „év-millióig”, de egy darabig még „*eljár tengelyén*”.

Hogy milyen is volt a magyar líra a XIX. század második felében? Ki tudja...

(Balassi Kiadó, 1998)

Kelemen Zoltán

A REJTŐZKÖDŐ KÖLTŐ

Nyolcadik alkalommal jelentkezett kötettel a marosvásárhelyi költő, *Kovács András Ferenc*. Az *Adventi fagyban angyalok* című versgyűjteménye szervesen illeszkedik a szerző eddigi lírai munkásságába, melyet Károlyi Csaba - megfogalmazásában leginkább a borgeses poétikai eljárást idéző - fülszövege jellemezhet a legjobban: „Termékeny és üdítő ez a bujkálás, de felmerülhet olvasói részről az az igény, hogy megtudják: ki is bujkál itt ily tehetséggel? Lehet, hogy ez a költő ezt sosem fogja az orrunkra kötni, mert költészetének a nyelvben, a világgöltészeti tradíció tételezett nyelvi egységében való minél teljesebb feloldódása alapvető vonása mindig is. Ne tudd meg, én ki vagyok, a költészetet nézd, amely határtalan...” Kovács András Ferenc számára a költő poéta absconditussá vált és ez az átváltozás a világlírásban sejtethetően régebben bekövetkezett már, mint mielőtt Jorge Luis Borges életműve megalkotásához fogott volna. Talán a század első felében Pound és T. S. Eliot voltak azok az alkotók, akik számtalan vendégszövegéből álló verseikkel egyre inkább a költészet és egyre kevésbé az alkotó felé fordították az olvasók figyelmét. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy a szerző előző kötetének fiktív hőseit és szerzőjét, Jack Cole-t éppen angol nyelven megszólaló költővé avatja. Ezt a kitüntetett nyelvi helyzetet következő kötetében felszámolja, a francia és az orosz nyelvű lírai megszólalás eredetiségének fikcionalizálásával váltja fel, de kötetben itt bukkannak fel először - e sorok írójának nagy csalódására, aki már régóta várta az önálló, Lázáry-René életművet teljes egészében feldolgozó gyűjteményes kötetet - a sohasemvolt magyar költő, Lázáry-René Sándor versei is. Újdonság a kötetben a gyermek-versek csokra abban az értelemben, hogy gyermekről szólnak és abban az értelemben is, hogy (talán) gyermekekhez szólnak. Egyrészt a régóta példaképként számon tartott Weöres Sándor „komoly” gyermekverseit idézik, másrészt itt tapasztalható először - persze meglehetősen újabb poétikai bravúrként, álcázásként -, hogy Kovács András Ferenc személyes lírát ír.

A kötet címe az elmúlt közel nyolcvan év magyar líráját ismerő olvasót termékeny és tág horizontú szöveg közti kapcsolatrendszerek működésére engedni következtetni. Az angyalok Kosztolányi Dezső költészetétől Nagy László, Kondor Béla vagy legutóbb Baka István lírai világáig bezárólag voltak a versek lehetséges világának alakítói, ráadásul olyan módon, amely kísértetiesen emlékeztet Rainer Maria Rilke gondolati lírájának angyal-képére. Űgy tűnik: Kovács András Ferenc is elődeit követi ebben a tekintetben,

annál is inkább, mivel a Baka István által teremtett lehetséges világ főhősét: Sztjepan Pehotnijt beemeli számtalan költői világának egyikébe, Alekszej Asztrov-fiktív orosz költő eddig kiadatlan műveinek referenciái közé. Az Asztrov-versek ciklusa a tragikusan fiatalon elhunyt szegedi-szekszárdi költőtárs előtti tisztelgésnek is olvasható, hiszen a marosvásárhelyi alkotó néha már meghökkentő pontossággal imitálja-szimulálja a Baka teremtette orosz költő versvilágát és nyelvi megnyilatkozásának stílusát. A kétségbevonhatatlan tiszteletadás mellett az erdélyi költő úgy védi ki a szolgálai utánzás veszélyét, hogy Bakához hasonlóan ő is több gyökérrel izesíti fiktív szerzőjét a valóságos orosz irodalomba és a társművészetek (színház, festészet) világába. Bulgakov, Mandelstam, Jeszenyin, Puskin vagy az ikonfestő Andrej Rubljov (akiről a Baka fordította Arszennyij Tarkovszkij költő fia, Andrej forgatott kétrészes, fekete-fehér, végül kiszínesedő filmet) válnak Asztrov verseinek hőseivé, vagy alkotásaik készítetik versírásra a sohasemvolt orosz költőt, aki - mellesleg -, mint Csehov, Bulgakov vagy Paszternak hőse, Jurij Zsivago, szintén orvos-író. Asztrovként Kovács András Ferenc továbbírja egy olyan lehetséges világnak, melyet Jeszenyin, Mandelstam, Tarkovszkij, Paszternak és legfőképpen Bulgakov meg Baka István hagyományoztak. Ilyen értelemben a marosvásárhelyi költő pontosan a továbbhagyományozás-örökítés borgeses aktuálisát valósítja meg.

Az orosz mellett a másik lehetőséget az idegen nyelvű költői megszólalás szimulációjára a francia lírai hagyományra történő indirekt reflektálás adja. Ezeket a verseket a *Monseieur Poquelin panszai* című ciklusban találhatjuk. Azonban éppen ezek a versek hordozzák a kötetnek a jelenkori magyar poétikai történések szempontjából a legaktuálisabb és legkésőbb mondandóját. A francót, kutyákat tartuffe-öket és kurvákat emlegető két sor kivételével ezeknek a Molière-verseknek csak a magyar megfelelőjük létezik. De ide sorolja Kovács András Ferenc Balla Zsófiának írt versét, melyről jelen sorok írója nem tudta eldönteni, hogy laudatio vagy dehonestatio, valamint egy Szikszai Rémusznak írt költeményét, mely a korábbi kötetek hosszúverseit (leginkább a *Jack Cole*, a *Költőzködés* vagy a *Lelkem kockán pörgetem* féle kötetek hasonló verseit) juttathatja az olvasó eszébe, ez a költemény azonban talán éppen a művész életművéből már eddig megismert hasonló alkotások tükrében, mondandójában önméltó, poétikai megoldásaiban pedig elmarad az említett alkotások mögött. A kisebbségi lét alternatíváinak és a magyar nyelven való megszólalás ezredvégi verselhetőségeinek elgondolkodtató megjelenítései mindazonáltal még akkor is figyelemre és továbbgondol-

kodásra méltóak, ha ezeket a témaköröket a szerző másutt már sokkal meggyőzőbben kidolgozta. Idekíváncskoznak még *Hadd-el Kaf magyarab költeményei*, melyek miatt minden bizonnyal jó néhányan megorolnak majd a szerzőre, a nagyobbik és kisebbik hazában-hazákban egyaránt, de ebben az esetben, azt hiszem az olvasó saját egzisztenciális helyzetét minősíti majd viselkedésével, hiszen a magyarab (vagy magyarabb?) igazság és élet versei (ahogy ezeket az opuszokat nevezhetjük) keserű és kiábrándult kritikái az utóbbi évek irodalmi történéseinek (is).

Amár korábban említettél közvetlenebb módon emlékezik Baka Istvánra, a magyarországi költőtársra a *Szegedi költők* című vers, mely egy Bakával kapcsolatos, rendkívül izgalmas és sokrétűen értelmezhető Juhász Gyula-párhuzamra épül. Előző kötetekben, a marosvásárhelyi költő például Trisztán és Izolda történetét feldolgozó, újragondoló művein keresztül is utalt Baka költészetére, ahol szintén hangsúlyos helyen jelentkezik az említett kelta mítosz, egyúttal olyan gondolatokat idézve fel, melyek az *Adventi fagyban angyalok* című kötet verseinek szempontjából is fontosak lehetnek. A másnemű költő, a nőíró megidézése jellegzetesen férfi(as) társadalmunkban és esetünkben elsősorban magyar nyelvterületen többször felmerült, izgalmas téma. Parti Nagy Lajos és Esterházy Péter mellett Weöres Sándor életművében jelentkezik a legkidolgozottabban. Ha most összevetjük Kovács András Ferenc Trisztán és Izolda verseit a klasszikus történettel, és figyelembe vesszük a kötetet záró *Nigra sed formosa* című remekbe szabott stílusimitációt (alcíme: *Psyché-variáció Weöres Sándor emlékére*), akkor felmerülhet a kérdés: bizonyos az, hogy irodalmunkban a másnemű költő-alkotója pusztán külsődleges nemi-literátori készítés eredménye? Valószínűleg nem. Véleményem szerint ebben az esetben sokkal inkább arról a Carl Gustav Jung által kifejtett animus-anima elvről lehet szó, melyet minden bizonnyal Weöres is ismert. Ilyenformán ezek a művek a férfialkotóban rejlő női lényeg kifejeződésének dokumentumaiként is olvashatóak, annál is inkább, hiszen a lélek, a psziché a meg-, illetve elnevezés szintjén is megjelenik Weöresnél, Kovács András Ferenc esetében pedig azt hiszem elegendő, ha korábbi kötetekinek Marcus Aurelius- vagy Weöres- parafrazisaira gondolunk lelkecske-lélek és a férfi-nő viszony *belsővé* tételének tekintetében.

Ebből a szemszögből olvasva a Trisztán és Izolda versek Kovács András Ferenc költészetében (de talán Baka Istvánban is) az egyetlen emberi létezőben eredendően meglévő férfi és női lényeg kettősségének és csillapíthatatlan szerelmi vonzódásának a dokumentumaiként is olvashatóak. A *Nigra sed formosa* című költemény címében egyrészt Weöres Psy-

chéének cigány származására utal a marosvásárhelyi költő, másrészt az egzotikusan izgató és ugyanakkor botránnyos (sosemvoit)életű költőnő hangsúlyosan erotikus vonatkozásait idézi a formosa-rosa rímpár, melyet az archaizálás tekintetében is bravúrosan használ fel Kovács András Ferenc, miközben Psyché „életművének” egyik korai darabját imitálja, melynek rímei között többször előfordul a „rosa” alak. A *Nigra sed formosa* ritmikájában és rímelésében egyaránt közvetlenül utal az említett Weöres-Lónyay versre. A fiktív (Lónyay Erzsébet) és a valós (Weöres Sándor) költő számára adott tisztelet helyett tehát sokkal inkább a saját lírai világ gazdagításáról lesz szó. A szerző teremtett világainak sorába állítja Lónyay Erzsébet költészetének lehetséges világát is, illetve tovább írja az adott lehetséges világot.

AKosztolányi, Jékely, Ady, Blake, Pilinszky és a számtalan sosemvoit, vagy szinte - sajnos - ismeretlen arab költő életművére történő folyamatos rájátszás - parafrazálás mellett a legjelentősebb „kihívás” Kovács András Ferenc számára immár évek óta a József Attila-féle költői szerep, hitvallás és szituáltság többszörös újragondolása és - lehetőleg minél teljesebb - asszimilációjának kísérlete. Az *Adventi fagyban angyalok* kötetben szereplő József Attilát idéző versek nem fiktív József Attila-költemények, hanem bevalottan a költőelőd poétikájának az ezredvégi marosvásárhelyi költő nézőpontjából történő újragondolásai. Ebből adódóan kifejezetten fegyelmezetlenek a nyelvi megformáltság és a költészeti elvárások tekintetében.

Talán nem szokatlan egy verseskötet kapcsán annak a borítójáról szólni. De ha mégis az, akkor is indokoltnak tűnik a jelen kötetrel kapcsolatban. Kovács András Ferenc idősebb Pieter Bruegel, a „paraszt Bruegel” téli vadászokat megjelenítő festményét választotta kötetének borítójának díszítéséül. A már említett *Monsieur Poquelin panasza* ciklusba sorolt *Vadászat, lagzi, télidő Hommage á Bruegel le Vieux* című költeményben közvetlen utalás történik az említett festményre, valamint Bruegel másik híres alkotására, a *Parasztlakodalomra* is. Nem pusztán a vizualitás tekintetében értelmeződik át Bruegel kötetborítóként szereplő képe, hanem egy másik Bruegel-művel is „együtt olvashatóvá” válik. Ezáltal veszíthet eredeti tragikusságából vagy melankóliájából (mely pusztán az értelmezés kérdése), a vidéki élet rekvizitumává válva azonban ha nem is telítődik többletjelentéssel, de mindenképpen elmozdul egy immár irodalomesztétikai értelmezés irányába.

Összefoglalásképpen számomra úgy tűnik, a Kovács András Ferenc-líra immár a magyar lírába beépült sajátosságai és erényei mellett a kötet főként az első két ciklus gyermekverseivel tesz lehetővé újabb értelmezői próbálkozásokat. A Weöres-féle poétikai

hagyomány erőteljessége mellett azonban feltétlenül meg kell említeni ennek az imitált gyermeklírának, illetve gyermeki lírának a könnyen felismerhető egységét, mely mind a költészeti, mind a gondolati vonatkozások tekintetében könnyen belátható.

(*Jelenkor Kiadó, 1998*)

Márfai Molnár László

MEGÁLLVA A „KORSZAKKÜSZÖBÖN”?

(*Lőrinczy Huba: Búcsú egy kultúrától*)

Mintegy tíz évvel ezelőtt indult újra Magyarországon a Márai-életmű recepciója, s ez azóta is töretlen, újabb és újabb elemzések, tanulmányok látnak napvilágot az író közel hat évtizedes munkásságáról. Ebbe a befogadási folyamatba illeszkedik Lőrinczy Huba tanulmánykötete is, mely a szerző immár harmadik vállalkozása a Mária-életmű valamely kiválasztott részének vizsgálatára. Egy mai irodalomtörténésznek azonban a szokásos szakmai kihíváson túl néhány sajátos problémával is szembesülnie kell Mária műveinek kutatása kapcsán. Ilyenek tekinthető a recepciótörténetben jelentkező folytonosság hiánya, mely négy évtizedet tesz ki. Ez nem csupán annyit jelent, hogy sokáig elveszett Mária számára a „mű és közönség folyamatosságát biztosító dialógusának háttere” (Jauss), hanem azt is, hogy az életművel való dialógus újrafelvétele - az óriási időbeli hiátus miatt - alapvetően megváltozott közegben, újrafőmálódó irodalmi kánonok között megy végbe. Ezen folyamat sokak által tárgyalt összetettségére csak utalhatunk, annyit viszont mindenképpen érdemes itt megjegyezni, hogy a kilencvenes évek magyar irodalmi kánonjának alakulására döntő hatással lehet az ismét olvasható Mária-életmű is, amely épp végleges lezárulása pillanatában vált újra hozzáférhetővé.

Lőrinczy Huba kötete olyan összefüggő tanulmányosorozat, amely egy összegző bevezetés után - a később, Márai által - *A Garrenek műve* cím alatt összekapcsolt regényeket egyenként elemzi (*Zendülők, Féltékenyek, Az idegenek, Sértődöttek, A hang, Jelvény és jelentés, Utóhang, Sereghajtók*). A ciklus egyes darabjainak külön tanulmányokban való vizsgálata azért is indokolt, mert ebben az esetben a megszakítottság nemcsak a recepcióban, hanem a ciklus keletkezésében (Márai 1930 és 1946 között írta többszörös megszakításokkal, a regényfolyam utolsó előtti kötete 1948 tavaszán jelent meg, a zárókötet példányainak nagy részét pedig bezúzták) és nem utolsósorban a művekben főmálódó létélményben is meghatározó jelentőségű.

Az irodalomtörténész számára az életműből való íyetén választást a folytonosság és megszakítottság többször visszatérő ellentéte mellett meghatározhatta

a mai Márai-recepció differenciálódása is. Így nevezetesen a regényciklust terjedelme, az életművön átvonuló volta mellett éppúgy értelmezhetjük alapvetően problematikusnak, mint olyan ciklusnak, mely „a leghívebb tükre, egyszersmind foglalata írója világlátásának, ember- és történelemlátomásának”, melyet megillet a kivételes figyelem „műfajáért csakúgy, mint különleges terjedelméért, komplexitásáért csakúgy, mint kísérleti jellegéért, szerzőjének a regény megújítását célzó erőfeszítéseiről csakúgy, mint immanens művészi értékeiről.” (Lőrinczy Huba)

Lőrinczy ez utóbbi álláspontot képviselve is kritikusan viszonyul a regényciklus *egészéhez*, hiszen, ahogy írja róla a kötetnyitó sorokban: „*mint egész semmiképp sem, inkább csak egynemely darabjaival, illetőleg bizonyos részleteivel tartozik az oeuvre legjavához.*” A nemzedék, illetve családregegy egyik megújítási kísérleteként szemléli a tanulmánykötet szerzője a Garrenek művét (14-15., 25. old.), s ez kétségkívül igaz és helytálló, hiszen olyan előzményekhez, illetve párhuzamokhoz viszonyítja, mint a *Buddenbrook-ház*, vagy a *Thibault-család*. Egészen más értékítélet képződik azonban akkor, amikor Márai művét Szegedy-Maszák Mihály Musil: *A tulajdonságok nélküli ember* című regényével hasonlítja össze: „Márai a családregegy nyelvét beszéli. Nincsenek szavai annak az állapotnak a kifejezésére, amely az apa halálát követi. Regénysorozatának első fele sokkal művészebb, mint a második. Fejlődéstörténeti értelemben nem igazán huszadik századi író...” (*Felmagasztosítás és tönkretétel*). Az ilyen, most csak jelzészzerűen felillantott, de meglehetősen eltérő értékítéletek is jelzik, Márai életművének olyan részéről van szó, amely mindenképpen megérdemli a figyelmet.

Az, hogy egy író - a szöveg tanúsága szerint - nem tett meg valamit, még nem jelenti azt, hogy nem is volt képes rá. Ugyanígy feltételezhetjük, hogy *nem akarta* megtenni, tudta ugyan, hogy „korszakküszöbön” áll, de nem akart (be- vagy ki-?) lépni. Így némi jóhiszeműséget jelent a regényíró felé, ha nem a kor világirodalmilag számon tartott újítóival, hanem történeti-poétikai szempontból korábbi alkotásmóddal vetjük össze művét. Ennek a fajta - Lőrinczy Huba által is gyakorolt - eljárás módnak ebben az esetben megvan az a hozadéka, hogy világosan megmutatkoznak a Márai által alkalmazott regénytechnikai, poétikai újítások. Ha elfogadjuk azt az orosz formalistáktól származó, többször is újrafogalmazott felismerést, miszerint minden, nem transzparens elem a műalkotásban jelentéshordozó, akkor ide kell sorolnunk a Garrenek műve ciklusában mindazt, ami látszólag a család-történetnek is nevezett - a Frye-i értelemben alsó-mimetikus korszakbeli - regény nyelvhasználati

módjaként jelenik meg, csak éppen „hibásan” működik. Ahogy ezt a kötet szerzője a ciklus egyes részeinek elemzésekor mindig kiemeli, idetartozik a tér- és időviszonyok elbizonytalanítása, dekonkretizálása, összevonása, sűrítése vagy az az eljárás mód, ahogy történetileg létezett különböző személyekből a szerző regényalakot konstruál (Mirza Rey, Berten). Ezek a technikák a regény szövegében egyaránt a realista epika kódját, a mimetikus eljárásmodot deformálják (és olvasásmódját vezetik félre). „Kitetszik belőlük, hogy a »szabályos«, a klasszikus regényalakzathoz vetve, miért keltik már a Garren-ciklus első kötetei is a goethei-Thomas Mann-i értelmű paródia, a jámbor rombolás, a mosolygó búcsú benyomását.” (146-147.)

A lineáris történetelvűségnek az a háttérbe szorítása, amely mint írói cél, a regényszövegben explicite is megjelenik, s melynek Lőrinczy is nagy jelentőséget tulajdonít, az esszészerűségnek az uralkodóvá válását okozza, s ennek az értekező-kifejtő jellege a tiszta gondolatossággal viszont már a művészség rovására megy. Világosan követhető az irodalomtörténet elemzése nyomán, hogy Márai meddig jutott el a poétikai újításokban, és mi az, amit írói technikájával, erudíciójával és invenciójával már nem tudott megoldani: ilyen lehet a gondolatosság bizonyos túltengésén kívül a narrációs technikák válogatása. Ez utóbbi különösen a ciklus záródarabjában, a *Sereghajtókban* érzékelhető, hiszen itt kísérlet történik a naplórészletek beiktatásával a művön belüli narrátorváltásra, azonban „a diáriumrészletek - túl azon, hogy vajmi kevés naplószerűek - nem illeszkednek szervesen a szövegkörnyezetbe és a mű egészébe, s a kétszeres nézőpont- és szövegváltás inkább tetszik kimódoltnak és önkényesnek, semmint indokoltnak, a regény logikájából következőnek.” (144. old.)

Bár Lőrinczy Huba szerint a narrációnak ez a megoldatlansága Máraínál a regénytípus tudatos bomlasztó technikájának része (145. old.), a recenzens számára mégis inkább a művészi problematikus jele, hiszen a váltás *formája* lehet ironikus, de a regény egészét kell szolgálnia, így narrációként a megfelelő hatással kell működnie, s ez itt így nem érvényesül.

Az elbeszéléstechnika egyébként döntő módosulásokat is jelez a regénysorozatban. Az elemzés során kiderül, ebből a szempontból a legfontosabb váltás az első három kötet után következik be a *Sértődöttek* című regénnyel, ahol a mindentudó elbeszélő helyébe egyes szám első személyű történetmondó lép, aki részese a történetnek, de a szerző „az elbeszélői tudatot a retrospektív magatartással olvasztja össze, s megkettőzi az időt, a történetet, de még a narrátor személyiségét is”. (94.) Így megváltozik a fikcionalitás jellege és a mű időbelisége: „Merőben más konstruk-

ció, merőben más regényalakzat ez, mint volt a *Féltékenyeké* és *Az idegeneké*, s hangsúlyoznunk kell: a visszatekintés egyben újáteremtés is. Az emlékezet játéka legalább annyira produktív, mint amennyire reprodukív tevékenység (is), s a két idő, a két történet, a két személyiség interferenciája voltaképp egy köztes minőséget, egy *harmadik* időt, históriát, személyiséget hoz létre.” (94-95.)

Egyúttal ez az a kötet, amelyben konkrétabb történetisége miatt nagyobb helyet kapnak kortárs kultúrfilozófiai nézetek, elsősorban Ortegaé és Spengleré. Bár mindkettejük álláspontja egyformán fontos és inspiráló a regényíró számára az esszéisztikus betétek megformálásában, fontos megemlíteni a látszatra rokon gondolkodók közti alapvető különbséget, melyről a tanulmánykötet vonatkozó részében nem esik szó: ez pedig a *civilizáció* szó eltérő jelentése, mely Spenglemél a német kultúrhagyományak megfelelően az ismert negatív jelentéskört implikálja, vagyis a kultúra utolsó, merev, élettelen fázisát, míg Ortega a latin felfogás alapján civilizáció alatt a (német értelemben vett) kultúrát is érti, bár jelentésköre tágabb ennél. Így Ortégánál - Spenglertől eltérően - a tömegember nem a kultúrával szembeni civilizációt, hanem a *nihil* képviseli (vö. *A tömegek lázadása* zárófejezetével) a szerző ennek megfelelő pesszimista hangvételével. Spenglemél pedig, koncepciójából következően, egy kultúra haldoklásában a *szemléltő* számára nincs semmi tragikus, hiszen természetes folyamat, így a civilizációs állapot leírása nála nem jelent értékítéletet (vö. pl. *A Nyugat alkonya*, *A kultúrák mint organizmusok* c. részével). E kitérből is láthatjuk, miért volt szükséges Márai számára, hogy e két gondolkodó nézeteit sajátosan átértelmezve egységgé formálja, illetve bizonyos implikációkat továbbgondolja, hiszen az eredeti gondolatok önmagukban, külön-külön még ellent is mondtak az író felfogásának.

A tanulmánykötet szerzőjének alapos elemzéseiből kiderül, hogy melyek a Márai-féle alkotói technika erősségei: ilyen a burjánzó hasonlatok mellett az atmoszféra-teremtéssel párosult leírás, a bemutatás, ami szintén regény-ellenes, a lélepitő technikát szolgálja, a történet lehető minél nagyobb fokú kiiktatását. Egyik legemlékezetesebb példája ennek a *Jelvény és jelentés* című regény, s benne is Berlin bemutatása, illetve a Hang tulajdonosának sportcsarnokbeli szereplése. „E rendkívüli erejű jelenet - páráját az irodalomban nemigen találhatni! - »ráadásként« bámulatos plaszticitású portrét fest a hatásvadászat mesteréről, a karizmatikus kóklerről, kinek mágikus szuggesztivitását legalább annyira szüli a tömeg fölfútott várakozása, Messiás-igénye, mint tulajdon, nem mindennapi színészi és szónoki adottsága, s kinek ellen-

állni azért is oly nehéz, mert "...sok igazat is hazudott... « (Márai: Jelvény és jelentés, 93.) Nem kétséges: művészi értelemben is ez a szcena a regény csúcspontja." (117-118.)

Felmerülhet a kérdés: vajon nagyjából az írói technika bizonyos sajátosságai gátolták Márait abban, hogy átlépje azt a bizonyos korszakküszöböt, kialakítva egy másféle nyelv- és világszemléletet, s így a korábitól eltérő írói gyakorlatot? A tanulmánykötetben erre is találunk választ, mégpedig a Márai személyiségfelfogásáról írott elemzés összefüggésében. Ha ugyanis az író a modernség egy korábbi fázisának személyiségképpel azonosul, bizonyos világ-, illetve létállapotok ezen személyiség szemléleti horizontjából értelmezhetetlennek bizonyulnak. Így az alkotó arra vállalkozhat, hogy a korábbi világállapot felbomlásának folyamatát rögzítse, a szintén e stabil személyiségképpelhez tartozó áthagyományozott kultúra, és a benne érvényesülő, a nyelvhez való viszonyt alapvetően kérdésessé nem tévő beszédmód birtokában. "...a valódi személyiséget és individualitást elpusztító, mind arctalanabbá váló világban számára egyetlen menedék maradt: az *önelvű egyéniség*. Megannyiszor kifejtette, naplóban, regényben, egybűt: magánemberként és alkotóként görcsösen, rögeszmésen ragaszkodik legnagyobb kincséhez - személyiségéhez, összetéveszthetetlenül egyedi voltához. Számára létparancs volt az önazonosság, s úgy tartotta: ha ez elvész, semmije sem marad, élete értelmetlenné és érvénytelenné válik." (34-35. old.) Lőrinczy kötetéről kötetre haladó elemzéseit olvasva egyre megértőbbek leszünk Márainak ehhez a ragaszkodásához, hiszen fokozatosan egyértelműbbé lesz, mi az, amivel nem vállalhatott ő világ-azonosságot, de amely a regényekben egyfajta belülről pusztító elemként már eleve lehetetlenné tette a klasszikus regényképlet kibomlását: ez pedig a világban fokozatosan megjelenő *démonosság* - amely ott van már a *Zendülőkből*, Volpaj Amadé alakjában is (Lőrinczy, 49.), majd igazi megtestesülését éri el a Hang tulajdonosában. Kiténik a tanulmánykötetből Lőrinczy Huba alapos és meggyőző elemzése nyomán, hogy a ciklus legsikerültebb darabjai: a *Zendülők*, a *Sértődöttek*, a *hang* és a *Jelvény és jelentés*.

Az irodalomtörténész-szerző a szövegvizsgálatot körültekintően alkalmazott terminológiával oldja meg, ügyelve arra, hogy a kortárs irodalomtudomány sajátos nyelvi eszköztára ne nyomja el a vizsgált nyelvi világot. Egyetlen kifogást lehetne itt tenni: a bevezető tanulmányban kiválasztott tipologizálás (nemzedék-, családregegy, családtörténeti regény, krízisregény) a kötet egészének elolvasása után már kevésbé tűnik fontosnak, főleg azután, hogy a szerző meggyőzően

bizonyítja a nagyepikai forma bizonyos bevett elemeinek tudatos leépítését.

A Márai-életmű újrakezdtetett recepciójának tíz esztendeje alatt előbb az átfogó monográfiák, majd rész tanulmányok jelentek meg az íróról, ez utóbbiak sokszor az egykorú kortárs alkotókkal való összevetésben vizsgálták a műveket. Ebben a folyamatban Lőrinczy Huba kötetének külön jelentősége, hogy az életműből nagyobb összefüggő részt vizsgál. Ezzel ugyanis a befogadás és a további közvetítés folyamatát inspirálja, hiszen az olvasó általában nem életművekkel tud és akar találkozni, hanem mondjuk Márai *Naplóival*, vagy a *Garrenek műve* című regényciklussal. Mikor az egyik oldalon a mű szövege áll, a másik oldalon az olvasó, egymásra találásuk valószínűségét ez a tanulmánykötet nagyban megnöveli.

(Bár Könyvek, Szombathely, 1998. 156. p.)

Papp P. Tibor

A MAGYARORSZÁGI HORVÁTOK IRODALMA 1918-TÓL NAPJAINKIG*

A beérés folyamatai

A magyar átlagolvasó számára is közhely, hogy a határon túli magyar irodalmak szerves részét alkotják az egyetemes magyar irodalomnak. A középfokú képzettséghez vezető úton az irodalomoktatóshoz kapcsolódó, mára átláthatatlanná vált olvasmánykínálat is köteleességszerűen a célcsoport útjába sodor egy-egy kisebbségi szerzőt (bár ezen alkotók a lehetséges érettségi tételek valószínűségének latolgatásánál egyelőre még nem kerülnek előtérbe). Ugyanakkor a magukat a profi olvasók táborába sorolandónak gondolók többsége is igen feszélyezve érezne magát, ha egy-egy művével nem a többségi, magyar nyelven alkotó pályatárs munkásságáról kellene véleményét mondania.

Számtalan okra vezethető vissza ez a többség körében uralkodó tájékozatlanság. Az első furcsaság, amivel e sorok esetleges honi, magyarországi magyar olvasóinak meg kell küzdeniük, a reláció, mely szerint maguk is alkotóelemei ezen többségnek, azaz a kisebbségbe szakadt magyarság törekvései iránti immár nyolc évtizede elvárt, nem ritkán követelt, de lényegét tekintve meg nem kérdőjelezett társadalmi konszenzust képező többségi toleranciát nekik is a mindennapok (szakmai) gyakorlatában lenne illő képviselniük a magyarországi kisebbségekhez való viszonyulásukban. Hogy ez a többségi lét mindmáig nem tudatosodott - bár a média kellő teret szentel a kisebbségekkel való együttélés honi problémáinak, igaz többnyire annak csak a politikai aspektusával foglalkozik -, illetve nem vált tapasztalati tényé, ab-

* A szerző számára e szöveg megírását a Soros Alapítvány ösztöndíja tette lehetővé. - A szerk.

ban az ezredvég kulturális egyneműsödési tendenciája mellett talán a legnagyobb szerepet a magyarországi kisebbségek körében általánossá vált magas szintű kétnyelvűség játssza. A magyar nyelvet anyanyelvi szinten bírók nyelvi/nemzeti mássága a mindennapi kommunikációban nem érzékelhető. És ez az irodalomtudományban sincs másképp. A harmadik jelenség, amelyre a továbbiakban részletesebben kívánok kitérni, az a Magyarországon élő kisebbségek irodalmainak mind a fordítás, mind a feldolgozás terén tapasztalható közvetítetlensége.

Ez utóbbi akadály elhárítására született újabb kísérlet a magyarországi horvátok irodalmának feldolgozása terén. Stjepan Blazetin könyve, *A magyarországi horvátok irodalma 1918-tól napjainkig* több szempontból is sikeresen teremti meg a lehetőséget a velünk együtt élő horvát kisebbség irodalom- és (kultur)történetét illető tájékozatlanságunk csökkentéséhez. Ennek egyik, a horvátul nem olvasók számára is hasznosítható megnyilvánulása a könyv végén található, tízoldalas magyar nyelvű összefoglalás, amit a multikulturalitás elvének lelkes honi elméleti propagátorainak is bátorítok a figyelmébe ajánlani. A kötet szakmai (irodalomtudományos és -történeti) értékelhetőségét azonban a szerző azon próbálkozása mentén lehet felvázolni, amely a magyarországi horvátok irodalmának kettős peremre szorítottágát kísérel meg felszámolni. A kisebbségi irodalmak esetében fennálló talán legnagyobb kihívás az ún. magas/elit irodalom rendszerébe való integrálódás képessége, s ezzel a feladattal mind az anyairodalom, mind a többségi irodalom diskurzusterében meg kell birkóznunk, ha nem kívánunk beletörödni szépirodalmi marginalizációjukba, s nem elégednek meg társadalmi/közösségi szerepüknek a nemzeti önazonosság tudatának felélesztésére/fenntartására való korlátozásával. Ez pedig nem megy a kritika és az irodalomtudomány intézményeinek kialakulása és megerősödése nélkül.

Blazetin szóban forgó munkája a magyarországi kroatiztika jelentős állomása; lévén összefoglaló jellegű, így hasonló típusú, kisebbségi irodalomtörténetek szimptomáitól sem maradt mentve. A kisebbségi irodalomtörténetek írásának néhány évtizedes „hagyományát” az általa érintett két közeg, a magyar és a horvát irodalomtudomány vonatkozó diskurzusterének számbavételével igyekszik továbbvinni. A tárgy körbejárásánál alkalmazott módszerek azonban a terminológiai pontosságra való törekvésen túl az is a hozadék lehetett volna, hogy a már említett két diskurzuster mellett, egyéb formációk vizsgálatával, pl. az ausztriai szlovének irodalmának feldolgozottságával is számol saját irodalomtörténeti szituáltságának megteremtésekor. Az Osztrák-Magyar Monarchia

felbomlása, s az azt követően magukat egy-egy új nemzetállam keretei között találó nemzetköziségek jelentik Blazetin kiindulási pontját, így az ekkor artikulálódó nemzeti kisebbségek egyetemes szemlélete az általam említett párhuzamos „hagyománytörténetre” is ráirányítható volna a szerző figyelmét. Ugyanakkor a kisebbségi helyzet kialakulásának következetes végig gondolása sikeresen védte meg a Bori-paradigma előtörténet-gyártó „modernizációs” paradoxonától.

Az e téren való állásfoglaláskor azonban a horvát-ság kilencvenes évekbeli általános helyzete is segíthet, hiszen az évtizedeken át uralkodó délszláv integrációs szemlélet helyébe immár az egyes délszláv nemzetek sajátosságainak felerősödése lépett, s az önazonosság(ok) hangsúlyozása vált uralkodó paradigmává. Hogy a magyarországi horvátok esetében ez sem problémamentes folyamat, arra Blazetin is utal, hisz a történelmi horvát nemzet mindhárom (ca, kaj, sto) nagy nyelvközösségének vannak képviselői az országban, s ráadásul a század elején még a többségükben falusi (rurális) környezetben élő horvátok nagy része a nemzetköziségek aktuális folyamataiból sem részesült oly mértékben, mint az anyaországbéliek. A könyv talán az önállósodást késleltető folyamatok és jelenségek említésekor veszít is valamennyit másol higgadt, tudományos objektivitásából. (Ezen objektivitás olvasmányélményeim szerint ama bizonyos két közegben a kilencvenes években íródott kisebbségi irodalomtörténeteknek nem mindig a sajátja.)

Az anyairodalom, többségi irodalom, világirodalom aspektusainak hármas követelménye - számomra - a többrendszerelvűség premisszáit rejti/idézi, melynek ismérveit a szerző maga is számonkérhetőnek véli - még ha többnyire csak megkétszerezéssel, irodalmi konzervativizmussal, a szöveglétrehozás és -fogyasztás terén egyaránt uralkodó újrateremtés magatartással találkozunk is - a tárgyterületen. Közben hangsúlyozza, hogy a három szempont külön-külön is lehet értékhordozó az egyes műveknél, s az önálló entitásként kezelt irodalmi közeg saját irodalmiságát tagadja meg, ha nem törekszik az esztétikai kiteljesedésre. Ugyanez a hármas elvárásrendszer azonban a tudományhoz való viszonyuláson is számon kérhető, s itt még van némi hiányossága Blazetin módszertani elkötelezettségének. A nemzetközi tudományos diskurzusok látásmódjainak és nyelvhasználatainak mellőzése esetén - bár tudom, hogy ez a honi kisebbségi irodalomkutatásban nem általánosan elfogadott nézet - a tudós szembesülni kénytelen eredményeinek közvetítetlenségével, minek folytán a kisebbségi diskurzus a „K. und K.” immár virtuális határain túl értelmezhetetlen marad. (Mentségére legyen mondva, hogy míg a ki-

sebbségkutatási gyakorlat általában a tudományelméleti alapvetéstől is idegenkedik, addig Blazetin módszertanilag következetes munkája impliciten a műimmanens irodalomtudomány álláspontját látszik képviselni, néhány kikacsintással a recepcióesztétika meglátásaira, de Jauss és Zmegac egy-egy fel-tűn[te]ése a szöveghálóban még nem teszi lokalizálhatóvá a szerző elméleti beállítódását, ugyanakkor stílusa és tárgykezelése a már emiétett műközpontú szemlélet talán már konzervatívnak is nevezhető habituálódására utal, miközben az anyag maga nem engedi azt kibontakozni.)

A horvát irodalom magyarországi kibontakozásának elhúzódsát „az irodalom felvilágosító szellemének” ([prosvjetiteljska koncepcija knjizevnosti] kölcsönzött szakkifejezés) túl hosszúra nyúlt uralkodási korszakával tudja le, s ez - véleményem szerint is - helyes következtetés, viszont mind a forrás, mind a szerző látásmódjának vakfoltjára esik „az irodalom szórakoztató szemlélete” (PpT), mely a meglévő esztétikai/felvilágosító oppozíciót tágíthatná ki, s oldhatná fel a kisebbségi körökben örökként megélt szembenállást, miközben - a Schulze-féle élménytársadalom felé nyitva - a kisebbségi alkotók és befogadók kapcsolatának harmonikusabbá tételéhez is távlattal tudna szolgálni. (Ez persze csak javaslat és nem megrovás, hisz a vakfoltot eleve nem lenne szabad hiányosságként, hanem csak adottságként, módszertani következményként tételezni.)

A korszakolást Blazetin a magyarországi horvátok irodalmának intézményes kiépüléséhez köti, s szerintem ez is védhető álláspont, mi több: az irodalom alrendszeré váló (át/kijaiakulásáról ad plasztikus képet. A napilap, azaz -újság (ami nem csak a honi délszlávoknál „nép”) és az évkönyv (kalendárium) szintjén több helyen strukturáló tényezői a kisebbségi irodalmak konstituálódó, kezdeti szakaszának. Az antológiák és a kétnyelvű kötetek is bevett lépcsőfokai egy-egy közösség irodalmi magáratálálásának, mely szerencsés esetben a rendszeres melléklet, később pedig a folyóirat megjelentetésével válik/válhat alrendszeré, különülhet ki a kisebbségi lét diffúz önreferencialitásából. Az 1918 és 1945 közötti időszak így az új helyzetbe való beletörődés, a kistérségi centrumok elvesztésének időszaka. (A bácsmegeyi horvátok pl. városaik, Szabadka és Zombor nélkül maradtak.) Az 1945-től 1969-ig tartó szakasz a kezdeti perspektívaváltás, majd a '48-as politikai események utáni kollektív bűnbakká válással járó kényszerű megtorpanás korszaka, melyben már ott vannak a térségben uralkodó szocialista paradigmából következő elnemzetiségiesítési politika centrumból szerveződő, gyengén intézményesítő elemei. A '69 és '84 közötti szakaszban az intézményrendszer lassú

erősödése mellett megjelennek az antológiák, és egy-egy belőlük kinövő erős(ebb) szerző, mint pl. Josip Gujas Dzuretin is színre lép. A 84-től napjainkig tartó időszakban kerül sor az unitarista délszláv irodalom- és nemzetszemlélet szétszalazódására, a nemzeti önazonosság felvállalására, s ezzel párhuzamosan az irodalmi eszköztár megújítására, miközben létrejönnek az irodalom intézményrendszerének bázisát jelentő folyóiratok, előbb a Glas (Hang), majd a jugoszlavizmus diskurzusának végleges berekesztődésével a Rijec (Szó) - nem keverendő a kilencvenes évek belgrádi értelmiségének meghatározó folyóiratával, a Rec-csel.

A kötet főszövegének háromötödét a szerzői életművek feldolgozása alkotja. Ez az a rész, amelyről a kritikusai allűröket is magára öltő recenziens nem igazán tud mit mondani, mivel maga is csak a szöveg alapján próbál meg tájékozódni, hisz a szerzők nagy részével, s különösen igaz ez az utóbbi évek folyóirataiban már nem szereplő opusok alkotóira, eddig nem volt alkalma találkozni. A bőséges idézetanyag ezt a kettős úrt próbálja meg áthidalni, melyből ha a mélységét illetően nem is, de jellegét tekintve mind a magyarországi (persze csak kellő nyelvismeret mellett - hisz magyarra fordított kötettel alig találkozni), mind az anyaországi olvasók (ez az első olyan munka, amely a honi horvátok irodalmát a műnemek teljességében kívánja megragadni) tájékozódhatnak a magyarországi horvátok irodalmát alkotó alkotók életműveinek milyenségéről.

A kötet végére még a már említett magyar nyelven íródott összefoglalón kívül odakerült a szerző két alkalmi szövege is, melyeket rijekai (fiumei) konferenciákon olvasott föl, s a főszöveg egy-egy részproblémájának, így a magyarországi horvátok nemzettudatának és a prózai művek alkotói kódjainak aktuális, napjainkban uralkodó tendenciáinak bővebb kifejtésével, illetve a főszöveg megírása és a megjelentetése közötti események alakulásával foglalkoznak.

Összegzésül még azt szeretném nyomatékossítani, hogy Blazetin könyvét a kisebbségi irodalmak pannóniai diskurzusának átlagából kiemelkedő, tudományos igényű munkának tartom, mely ennek a politika és az irodalom(tudomány) határmezsgyéjén lavírozó diskurzustérnek a gyermekbetegségeit jórészt képes volt leküzdeni, miközben a magyar kisebbségek irodalomtörténete újraírásának mezében tetszelegve nem egy aktuálpolitikai, Bourdieu terminusát aktualizálva: mezőrabló, a pamflet eszközeivel operáló kiadvány is nyomdafestéket látott az elmúlt évtizedben. A recenziens egyelőre, aránylag friss olvasmány- és tárgyélménye alapján ennyit képes nyújtani olvasóinak, legyenek azok hivatalból érintettek, vagy csupán érdeklődők, de ígéri, hogy a művet, annak következ-

tetéseit és előfeltevéseit egy későbbi, de nem túl távoli időpontban megkísérel tárgyananyagával szembesíteni, valamint néhány hasonló szituáltságú társművel egybevetni. Reményei szerint e köztes időben a magyarországi kisebbségek irodalmának fordítotttsága, s ennek következtében megismerhetősége terén is bekövetkezik némi változás, hisz amíg ki-ki saját hazája kisebbségeinek sorsát nem kíséri kellő figyelemmel, addig kisebbségbe szakadt nemzettársai megítélésének változásában sincs erkölcsi alapja reménykedni.

(BLAZETIN Stjepan: KNJIZEVNOST HRVATA U MADARSKOJ OD 1918. DO DANAS. Osijek, Neotradicija, 1998. 194.)

Kilián László

BÁNAT A ZSIBONGÁSBAN

(Fenyvesi Ottó: *Buzz off*)

A bánatba: a kollázs mégiscsak sokszorozza saját lehetőségeit. Fenyvesi Ottónál - pedig egy tízéves szélességben - köszönt ránk egy, a szerző sajátjának tekinthető képi világ a *Buzz off* című könyvben. A műfajt sokszor eltemették már: mintha utánérzéseket rángatna bele újra meg újra a képzőművészetbe. Pedig a kollázs a kor jelentékeny kifejezése ma is, a művészetnek úgyszólván minden ága sokkal áttételesebb, vonatkozásokkal átszőttebb; így a kollázs, mint technika, egyenesen kínálja magát.

Fenyvesi Ottó költő, aki a Vajdaságban a rádiózásba, televíziózásba egyaránt belekóstolt az irodalom mellett, mint a totális költészet, mélyen a hatvanas, hetvenes és nyolcvanas évek amerikai, illetve modern társadalmakhoz köthető világérzés amolyan félig-meddig peremvidéki képviselője, ezért szinte predesztinált volt arra, hogy kollázsokat is csináljon.

Óvatoskodó körülírással fogalmazva, az „indulatszóló” című összeállítás négy képciklust tartalmaz. Címeik előre orientálják a nézőt - hiszen ez egy nézni való könyv (!) -, hogy mit és milyen véleményekkel tár elénk Fenyvesi a következő oldalakon. A Kábel-Bábel látványeffektjei a Gutenberg-galaxis egykor bársonyos felületének immár kifeslett, az információszilánkoktól, képi hatásokkal szabdaltságot sorakoztat fel. Újságcikkkel szövegdarabjai, szalagcímek, hatásvadász sajtó/magazinfotók, comics-ok elemei, részletei kavarnak a Fenyvesi által újratemtett felületen. A pezsgést és a szenzációkat találó betűtenger és ábrakészletek jelképkombinációk. A szerző itt is lírai közelítésből mutatja meg a régi ember, a már megélt értékek hirdőmpingtől összefröcskölő spontán torzulását. Az erő, a szex, a pusztítás képei ötvöződnek a reklámmal és a töb-

bi ránk erőszakolt adathalmazzal. A ciklus nyolc tétel az árvaságról.

A *Crvene brigade* szerb címe egyrészt visszautal a vajdasági évekre, a helyre, ahol felnőtt, művészi pályáján elindult, ahonnan az első polgárháború idején települt át Veszprémbe, de inkább a tartalom, a vörös brigád kap funkciót a második ciklusban. Szövegballasztok szerbül, oroszul, angolul és magyarul, illetve a nagy fétisek: a kocsik, a gépek, valamint a csupasznői, többnyire szajhatestek kerülnek egymásra itt. A háború, a fizikai és szellemi terror képei feleselnek egyazon és más-más képeken a fák sziluettjével, énekesmadárral vagy egy gitárral. Mint amikor a kamasz felröhög a gyászszertartáson.

A könyv címéül választott *fejelést* kapta a harmadik ciklus. Punk-fiatalok és az eddigiekhez képest kissé módosult tartalmú szex-kép kivágások jelennek meg a tipográfia-kavalkád szemétkosarában, hogy a bánatba immár amolyan letargikus harag is beleszűrődjön.

A *jégkorszak* a záróciklus. A gyilkosan éles szilánkok sokasága, a képrehozott bontási törmelék itt már igazi univerzális gleccserré nőtt, amelyben az emberek, a természet úgy keveregnek a kegyetlen hőmpölgésben, mint bármi más.

Fenyvesi mégsem vélekedni akar. Jobban izgatja a megjelenítés, a szembesítés. Bánat a zsibongásban: lapról lapra az egész könyv. De ez a bánat nem Fenyvesi saját bánata. A bánat bennünket fog el. Miközben a képeken rendre feltűnnek kisebb-nagyobb felületredekéken az elégikus felhangokkal bíró ábrák, a vizuális közegben is magabiztos szerző azt is tudatosítja: ami a bennünk fakadt bánat zsibongó háttere, az van. Sem túlzás, sem metszetszerűség nincs benne. Sejjlik, hogy napjainkban elmúlik valami, tán baj is; lehet, hogy a könyv címe ugyancsak ezt firatja, a bánatba, *Buzz off/Kopi* le.

(Vár Ucca Tizenhét Könyvek 3. Veszprém, Szerk.: Géczy János)

MOSOLY ÉS RÁCSODÁLKOZÁS

(Várnagy Ildikó: *Szósztobrok*)

Várnagy Ildikó Veszprémbe is több módon otthagya már keze nyomát. De miként a kilencvenes évek elején a szobrásznő rendhagyó emléktáblái kerültek ki a vár bejárata előtti fecskendőház vakablakára és a fiatalnak mondható városi panteonba (mind egyik munka Cholnoky-vonatkozású), úgy rendhagyó - ha nem rendhagyóbb - a Vár Ucca Tizenhét Könyvek sorozatban megjelent *Szósztobrok* című könyve.

A *Szósztobrok* képei, szövege ugyancsak a duánántúli kisvárosban kerültek sajtó alá, de helyi értéke mellett feltétlen figyelemre méltó anyagot foglal magába a könyv. Várnagy Ildikó kirándulást tesz e

könyv erejéig az irodalom és a vizuális művészetek egy érdekes határvidékére. Ha a tartalomjegyzéket megnézzük, egy verset olvashatunk végig, amely amolyan verbális alapvetése a könyvecskének. A szemlélődő, megfigyeléseire rácsodálkozó, néhol nosztalgiaózan elégikus és főként derűs embert viszatükröző sorokat aztán új síkon dolgozhatjuk fel, amikor a kiadvány belső oldalait végignézzük. Izgalmas játék a *Szószobrok* című könyv olvasása. A pár sorba tördelt mondatok körül hol piktogramszerű, hol sajátosan tömörített - ha tetszik - egyszerűsített képek, ábrák adnak megerősítő vagy pontosító adalékot a betűk hordozta tartalomhoz. A kis egységek oldalanként, oldalpáronként is valóságos egységek. A tömörített látványok harmóniát, érzékenységet sugallnak. Ugyanakkor egy másik játék is kínálkozik az olvasó, nézelődő számára. Miként más vetület, a tartalomjegyzék hosszúverse és az oldalas/oldalpáros képes vers, és egymással is felel, úgy létezik saját világuk a képeknek önmagukban is. Várnagy Ildikó talányos humorára csodálkozhatunk rá, ha a szöveg nélkül értelmezzük a rajzokat, és csak utána vetjük össze a vonatkozó sorokkal. A többértelműség sokszor gondolkodtathat el, és az elmélyülni szándékozó azzal is eljátszhat, vajon miért gondolt másra, mint amire a szöveg utal, vagy a két értelmezés között nincs-e áttételes kapcsolat.

Mindezek mellett a képi világ néhol az egyszeműség, a lecsupaszított formák miatt feltétlenül gyermeki látásmóddal rokonítható. Talán ezért sem véletlen, hogy gyakran gyermekkönyv-illusztrátorok jutnak eszünkbe a *Szószobrok* lapozgatása közben; közülük is leginkább Réber László munkáira emlékeztetnek a rajzok, de feltétlenül sajátos és jellegzetesen Várnagy Ildikó teremtette formában. Tehát figyelni tesék: párhuzamosság és nem egymásutániség!

A nyelvi világgal kapcsolatban is sok név vetődik fel a könyv kínálta játékhoz partnerként közelítő számára. Szemlélődő régi és újabb lírikusok által teremtett képek köszönnek vissza a lapokról. Ha a képeknél egy nevet említettem, legyen elég itt is egy művész: Valéry az. Az ő verseinek szemléletét tükröző és nyelvi formáival rokon a *Szószobrok* szó-sorainak bensősége világa.

Kísérlet ez a könyv. Benne lenni a világban, érzékenyen és természetesen. Várnagy Ildikónak sikerült ezt elérni. Mint a könyvek általában, ez a kiadvány is megosztja a befogadóval a szerzőben összegyűlt és lecsapódott életanyagot. Ha elég fogékonyak vagyunk, részt vehetünk a kísérletben, társai lehetünk az izgalmas játékban, és sokszor olyan megközelítésekkel egészülhet ki élményvilágunk, amelyek újak, sajátosak.

(A *Vár Ucca Tizenhét Könyvek 22. Veszprém, Szerk.: Géczy János*)

Dienes Ottó

NYÍRFALVI KÁROLY: TESTÜNK JELE

A PAPIRON

Nyírfalvi Károly, amint a *Vallomás* című előszavából kitűnik, első kötetes versíró. Versírót mondtam, hiszen (*tükör*) című kötetnyitó versében - kicsit hetykén - jelenti ki, hogy egyszer s mindenkorra elkülönözi magát a romantikus, valahol a világ végén író „koszlott agglégényektől”: „nem érdekel/én nem vagyok költő / verseket írok / sorokat egymás alá”. Természetesen ezt nem kell túl komolyan venni, hiszen hiteles költőink között is található olyanok, akiket mit-érdekelne-a-költészet maga.

Valami hasonlót pendít meg a (*gesztus*) című záróvers is, amelyben egy hús-vér (vagy fantázia-termék) lektor ömleszti jó tanácsait az egyre inkább magára találó versírónak (írjon csak, s „ha megnyugszik, már az is valami”), aztán: „Legfontosabb persze a türelem s az alázat”; s most jön a döntő és lelkesítő feladat: „Hát ezeket szem előtt tartva írjon, írjon még” (ennyi ösztökélésnek minden bizonnyal néhez is ellenállni); s jön a végtanács: „Majd küldjön vagy hozzon még! / Mostanában kérem ne válaszoljon / Adjon időt magának, másoknak és nekem is” - mármint az ominózus lektorok lektorának, aki majd a végítéletet meghozza egykoron. Ennyi bonyodalom után én ugyan ki nem mondom, hogy mi az igazság. Rábízom az olvasóra, hogy döntse el: érdemes-e versírónknak továbbra is róni sort sor alá.

Komolyra fordítva a szót, jómagam tehát nem Karra készültem, hogy kritikusi bárdot forgassak versírónk feje fölött. Az előzőekben vázolt halvány tartózkodásom ellenére őszinte érdeklődéssel olvastam az egymás alá rótt sorokat (először a szabadabb - sokszor szerelmes, illetve szerelem-telen levelekre emlékeztető -, majd kötöttebb formában megírt szövegeket), s bár az őszinteség még nem elégséges ahhoz, hogy valaki íróművésznek nevezhesse magát, engem megfogott, most már mondjuk így, a versek *konfessionális* jellege, azaz az őszinte önboncolás az emberi élet egyik legtermészetesebb, de egyúttal legtitokzatosabb területén, a szexualitásán. Mert aki ezen az ingoványos területen nemcsak a naturát keresi, hanem az ideált is (nem kimondottan csak személy viszonylatában, hanem mint *olyant*), *sűrű* meglepetések elszenvedőjévé válik.

Isten ments, hogy ebben a témában akárcsak a főhúrokat is megpendítsem (szegény Stendhal húsz évig gyűjtötte az anyagát a szerelemről szóló könyvéhez), mert itt bizony a bölcsességet mindenkinek saját magának kell megszereznie (meg a megfelelő szerelmi partnereket is persze), hiszen ha nem így tesz, örök szenvedés és kielégületlen-

ség lesz az élete, sőt egész léte. A férfi-nő macska-egér harc főképp üdvtelen és kínzó fájdalmait csak kevesen nem élték még át ebben a világban.

Amint a versfüzetből lépten-nyomon előtűnik, Nyírfalvi járja a testre szabott kálváriát Erősz zaklatott birodalmában. A Másik e birodalomba való totális bekebelezése (látens „kannibalizmus”?), illetve a kölcsönös *vice versa* bekebelezés csak a legkivételesebb esetekben fordul elő, habár, vannak rá eklátáns példák a világtörténelemben (Héloise és Abélard, Rómeó és Júlia, és így tovább - mindenki ismer legalább két-három ilyen történetet). „*The rub is*”, ahogy Shakespeare mondja, a bökkenő az, hogy ezeket a legszenvedélyesebb összeolvadási kísérleteket, az erősi hetedik mennyországba való bejutást a natúr világ minden esetben szétrombolja, megsemmisíti. Mint ahogy teszi a kisebb léptékű őszinte szerelmek esetében is (magában az emberi természetben benne rejlő, biológiailag vezérelt összeférhetlenségi szindróma szerint is). A kudarc, a trauma lehetősége benne rejlik tehát minden, úgynevezett szerelmi kapcsolatban. Ebben a mi matériába kondicionált, liberális és libertinus világunkban egyre ritkábban bukkan fel az igény a romeojulianizmusra. Sajnos.

Végül is - szomorú - úgy tűnik, hogy a hétköznapok úgynevezett szerelmi élete egyre alkalmatlanabb lesz arra - az igény is halványul egyre -, hogy a testi gyönyörözésen túl, egy felsőbbrendű szellemi létbe transzcendentálja az embert. Nyírfalvi ösztönösen is megérzi ezt a fent említett igazságcsírát, amikor a kötet utolsó versében („*végül*”) így tör ki belőle a panasz:

„Nézd el nekem, hogy élek
én nem akartam, így esett
mint hó hull télen, mint
nap tűz nyáron. Ostoba
hasonlatok.

Nézd el nekem, hogy élek
s hogy egekbe vágyom,
fekszem e tárnalmélyi ágyon
lassan kiszáll belőlem a lélek.
Ostoba, tisztá rímek.”

Az úgynek azonban itt még nincs vége. Fel kell hogy vetődjön az *androgüneitás* problémája is. Magyarán: a kétneműség utáni legősibb vágy. Ugyanis, ha az emberi lény mindkét nemet magába foglalná - ahogy állítólag az ő-ősvilágokban volt -, megszűnne a kettéhasítottág kínzó érzése, és az örökké fájdalmas és nosztalgikus egyéolvadási vágy. Hogy tehát az ember - legyen bár férfi vagy nő - önmaga teljességét szeretné-e megvalósítani a Másikkal való

celesztális összeolvadással, ezt most hagyjuk függőben. Hogy a *narcizmusnak* van-e ebben szerepe, ezt se fejtegetjük most. Mindenesetre hallgassunk oda egy pillanatra a *Szerep* című versbe foglaltakra:

„Olykor jó volna
nem férfinak lenni.
De nőnek sem.

Az elvárásokba beleroskadok.
A nemzés még menne
másról szól a titkos üzenet.

Rövidre vágva, zárva: én
másképp szeretnék férfi lenni, ha
már ez jutott.”

Mondandónk végére azonban még mindig idezett vers rendkívül megemeli a jelzőértékeket. Habár ezek egy transzcendentális valóságba - kár, hogy Isten ebből ki van zárva - való bejutás leplezetlen vágyát fejezik ki, a legtöbb esetben a natúr-valóságban bukdácsolunk, amelynek a labirintusából reménytelen a kiszabadulás („Naponta beleszeretek valakibe / másnapra meggyűlölök valakit” - *Biográf részlet*). Mert ha hiszünk a zárójelben idezett soroknak, akkor, ha hatéves korunkban elkezdünk beleszeretni valakibe (más neműbe persze!), akkor egy hetvenéves férfi hatvannégy év alatt hozzávetőlegesen 23 360 nőbe lesz szerelmes, illetve ennyit gyűlöl meg. Ha elméletileg úgy fogjuk fel, hogy napon-ta több nőbe is szerelmesek lehetünk mind fizikai, mind a fantazma síkján -, mondjuk ötbe, akkor ez a szám 11 800. Ez mókásan hangzik, de...

Anatúrkörülmények között - sajnos - Erősz felbecsülhetetlen értéke devalválódik, méghozzá nem is kis mértékben. Az ember kénytelen feladni ideális vágyakozásait (szegény Verlaine is mennyit szenvedett!), s marad az „*Éj volt egy iszonyú zsidónővel az ágyon*” naturalizmusa (Baudelaire ezegyszer), amelynek szele arculcsapja Nyírfalvit is:

„...csak a hús van, a csillapíthatatlan vágy
az édes gyümölcs, s
önmagunk túlélésének vágya
egyetlen percre akár, ...”

(*Jelet hagyni*)

A kérdés most már csak ez: hogyan tovább, azaz: Nyírfalvi elmélyíti-e kedvelt témáját, vagy ismétli, amit eddig elmondott?

(*Eklektikon Kiadó, 1998.*)

Dobozi Eszter

AZ ELHÍVOTT EMBER DRÁMÁJA

- DEBRECZENI TIBOR: „ÉS KI AZ A PÁL?” -

„A színház eleve szakrális művészet, mivel csakis a transzcendens utalás képes annak is, ami a színpadon történik, s annak is, amire a színpad utal, megadni a jelenlét igazságát.” Pilinszky fogalmaz így 1967-ben (Szakrális színház?), amidőn a színház megújulásának esélyeiről gondolkodik.

Mintha ennek a várakozásnak felelne meg az „*És ki az a Pál?*” című monodráma. A helyszín egyszerre idézi a szabadságától megfosztott ember bezártságát, kazamaták mélyének nedvességét, a penész szúrós szagával átítatott hangulatát, és egyszerre román kori templomok félhomályának már-már tömbyszerűen súlyos áhítatát. A játéktér tagoltsága a bazilikák strukturáltságára emlékeztet. A stilizált kellékek, berendezési tárgyak térbeli elhelyezkedésében mintha Krisztus keresztje rajzolódna ki. A terem közepén kialakított színtérnek - melyet kétoldalt a nézők széksorai szegélyeznek - egyik végében álló pulpitusszerű hasáb olykor szószékszerű alkotmányként funkcionál, s közegében az égi és földi szféra közötti lebegés, a megszentelődés, az átlényegülés, a transzcendenssel való érintkezés állapotait jeleníti meg a Pál szerepét játszó színész. Szemközt éli meg a dráma belső konfliktusait. Amikor itt megáll, hol a vívódó, büntudattal küzdő, hol a haragvó, a büntetést osztó, méltatlankodó - egyszóval a szenvedő ember arcát veszi magára. A tér közepén kimerevített képben egyszer áttűnik a megfeszített Krisztusé. A Jézus hívévé szegődött Pál élettörténetében így mintha megismétlődne az Isten-gyermek drámája.

A kereszténység történetében nagy alakját, Pál apostolt sokan és sokat idézték költőink, íróink az elmúlt néhány évben, de különösen 1989-90 tájékán. Sokan jártak ezekben az években a damaszkuszi úton. Sokan ismertek az üldözösből hívővé vált Pál sorsában a magukéra - kik stílust, gondolkodásmódot, világnézetet váltottak a személyiség természetes változási folyamatait átélve, belső kényszerektől indítatva, avagy a politika fordulataihoz igazodva. Az „*És ki az a Pál?*” című dráma szerzője azonban nem ezt a motívumot ragadta ki elsősorban a bibliai történetből. Nem egyszerűen a Saulusból Paulusszá válás drámája bomlik ki a néző előtt, de minden értelmiségi alkatú emberé, minden eszmék iránt fogékonyé, szellemiekben élőé, szellemekkel táplálkozóé, azé a teremtményé, aki

életét a küldetésesség súlyával, netán a kiválasztottság tudatával megterhelve éli végig.

A monodráma Pál apostolt Rómában láthatjuk mindvégig - szobafogságban. A falak közé szorított körülményei között - megfosztva természetes, cselekvő létformájától - a máskor a világban hasznosuló életenergia most visszafordul önnön eredetére. Pál földézi mindazt, ami megtérése óta vele történt. Lukács kéziratát: az Apostolok cselekedeteit, a maga, gyülekezetekhez írott leveleit olvasva szigorú önvizsgálatot tart. A gyülekezetteremtő akarat el lehetetlenülve, célpontjától elszakítva, visszafojtva forrong a darab egyetlen hősenek lelkében, elméjében. Hatalmas energiatöbblet ez, amely kitörési pontját nem lelven, önpusztító erővé válhat s válik. Pál már-már meghasonlik önmagával, a szellemi összeomlás határára kerül harcainak újraélesztésével, magával való viaskodásában.

A dráma első részében identitászavarával bajlódik, azzal, ahogyan valójában sosem tudja feldolgozni a népetől való eltávolodását, a zsidóságból való kítaszítottságát: „nagy az én szomorúságom és szüntelen fájdalom van az én szívemben. Mert azt kívánám, hogy inkább én legyek átok alatt, Krisztustól elszakítva az én fest szerinti rokonom helyett, akik izraeliták, akiké a fiúság és a dicsőség, a szövetségek és törvényadás, az istentisztelet és az ígélet, akiké az ősatyák, és akik közül származik a Krisztus test szerint, aki Isten mindenek felett, áldott legyen mindörökké.”

A második részben az elhívott ember vallomását hallhatjuk: arról a fordulatról, amely Saulusból Paulusszá változtatta őt, az elragadtatásáról, arról a különös átlényegülésről, amely a mindennapok emberében hol értetlenséget, hol elutasítást vált ki. A beavatottsággal, a földöntúli titkok tudásával ím most - ahogyan népéből - mintha az emberi szférából, természetes emberi pozíciójából is kiüzetne. „Nem vagyok bolond, ... hanem igaz és józan beszédet szólok” - jelenti ki Agrippa király és Fesztusz helytartó előtti beszédét felidézve. A küldetésesség, a benne működő kiválasztottság-tudat e ponton a népetől való elszakadásnak, a meg nem értettségnek és az üldözöttségnek, megbélyegzettségnek kontextusában sajátos eredetmagyarázatot kap.

Pál a harmadik részben kerül a legmélyebbre az önvizsgálat öngyötrő folyamatában. Tetteivel, fenyegető intelmeivel, szigorú ítéleteivel, a gyülekezetekhez írott leveleivel ütközteti a krisztusi élettelvetket, a kereszténység tanításait. Itt szűrődik le Pál vallomásaiból a fájdalmas felismerés, hogy az ember ember mivoltából fakadóan csupán törekedhet a legmagasabb rendű törvények betöltésére, de be sosem teljesítheti igazán a legnagyobb igazságokat.

Teremtényiségünkben mérhetetlenül kevesek vagyunk a szeretethez. Mert még az elvnek hirdetőjében is dúl a harc a megértés készsége, a megbocsátani tudás és a másoknak haragvó elutasítása, a minden mással és eltérővel szemben fellépő megsemmisítő indulat között.

Grotesznek tűnik a színpadi jelenet, mikor az ítélkező szólal meg, de láncon tartva, az eltévelyedettek ellen kiáltó - megkötözött. Mert lánc van a két csuklójára erősítve mindvégig a Pált alakító színésznek. S így emeli kezét áldást osztón, s így fenyegetőn, így tárulkozik fel az égnek - már-már lebegve és haljelujázva -, így kuporodik le töprengésében, így éneklé a Dávid-zsoltárt, a 130.-at a fájdalom roskatagságában: „Tehozzád teljes szívből kiáltok szüntelen, / E siralmas mélységből hallgass meg, Úristen!”

Pál cipeli magán a teremtényiség esendőségét, az embernek a világ méreteihez viszonyuló parányiságát. A dráma összetettségéből, jelentésének többszintűségéből következően hőse és története magában hordozza az ember egzisztenciális bizonytalanságát és az ember-lét abszurditását. „Óh Isten gazdagságának, bölcsességének és ismeretének mélysége! Milyen megfoghatatlanok az ő ítéletei, és milyen kiszámíthatatlanok az ő útjai.” Ez hangzik el az előadás első perceiben is, amint Pál kilép a gyertyával megvilágított paraván mögül, s ugyancsak ez a mű végén, mielőtt még visszatérne ugyanoda, ahonnan kilépett. „Kegyelem nékem és békesség” - szólal meg aztán kétszer utoljára és elhalóan.

Debreczeni Tibor (a színjászó rendező, színjászó és drámapedagógiai szakkönyvek szerzője, kortárs költők műveiből szerkesztett színjátékok előadója) itt ismét kétszeresen alkotója a műnek. Ő a dráma szerzője és a hős színpadi megformálója, egy személyben. A műnek a Biblia részleteiből, Pál apostol leveleiből és az Apostolok cselekedeteiből, valamint önálló elemekből építkező lírai tisztaságú, nemesen emelkedett szövege visszahozza e színház világába azt, amiről úgy hittük, számunkra, ezredvégiek számára végérvényesen elveszett: a valódi tragédiák mélységét és katarzist. A játék őszinte átéltségével, a megszenvedettség hitelével az előadás ötven percen át folyamatosan fogva tartja a nézőt - köszönhetően Monzák Péter találó rendezői ötleteinek és elgondolásainak és Debreczeni Tibor kitűnő színészi-előadói teljesítményének. Nem utolsósorban, hiszen Debreczeni és Monzák színháza csaknem eszköztelen színház. A jelképes értelemmel bíró néhány színpadi kelléken kívül nem támaszkodhat a látványosság és a feldúsult eseményesség hatására. Az egyetlen szerepet formáló színész itt nagyon magára hagyottan, egyedül áll a néző előtt.

Mi, akik ott voltunk Nagykőrösön és Kecskeméten, és láttuk Debreczeni Tibor alkotását és játékát, tanúi voltunk valami megismételhetetlennek. Mert Nagykőrösön és Kecskeméten - abban a rég nem használt pinchehelyiségben - új magyar dráma született.

W. B. Yeats

A HÁROMKIRÁLYOK

Most és mindörökké látja lelki szemem:
Tarka palástban a sápadt elégületlenek
elő- és eltűnnek a kékes éj-mélyeken
Agg arcaik miként eső-verte kövek
Ezüst sisakjaik billegnek té- s tova
S minden szemük merőn várná újra vakon
- hisz őket nem elégíté ki a Kálvária -
a kétes csodát az állati almokon.

Szepesi Attila

CSIZIÓ

(Buday György emlékére)

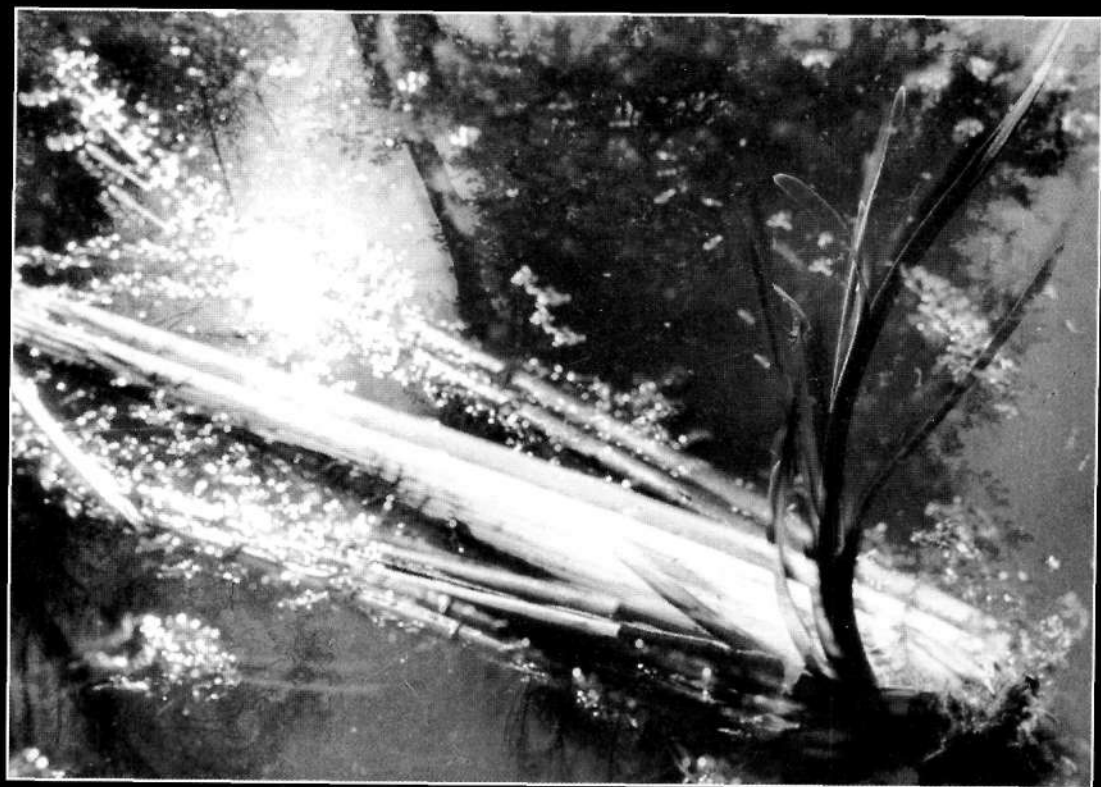
húshagyókeddre
virágvasárnap
elmúlt az ünnep
bolondok bálja
minek firtatni
maszkák lehulltak
gyümölcstől
piros pünkösdig
még elindulhatsz
Szent Iván-éji
tüzek kigyúlnak
még útrakelhetsz
időd és kedved
fogyó zsarátnok
még hazatérhetsz
kisasszony-napra
parázsba bámulsz
búzaszentelőre
dünnyögsz magadban
angyal se béklyóz
sátán se üldöz
dúdolsz magadban
hosszabb az éjjel
vérzik a nappal
fogynak körötted
víg cimboráid
titkok tudója
kődökbe révülsz
kiskarácsonyra
dalod szakasztó
gyertyaszentelőre

SZERZŐINK

Alabán Ferenc irodalomtörténész - Nyitra
 Alföldy Jenő irodalomtörténész - Kecskemét
 Beke György író - Budapest
 Béri Géza (1933-1979)
 Borbás György tanár - Zalaegerszeg
 Cukor György költő - Budaörs
 Cserép Csaba író - Balatonfüred
 Csiszár Elek festőművész - Siófok
 Debreczeni Tibor író, rendező - Budapest
 Dienes Ottó irodalomtörténész - Székesfehérvár
 Dobozi Eszter költő - Kecskemét
 Dudás Sándor költő - Bükkábrány
 Dürrenmatt, Friedrich (1921-1991)
 Erdélyi Z. János műfordító - Budapest
 Hules Béla költő - Budapest
 Iscsu Molnár István grafikus - Budapest
 Jékely Zoltán (1913-1982)
 Jenei Gyula költő - Szolnok
 Kecskés András irodalomtörténész - Budapest

Kelemen Zoltán költő, kritikus - Szeged
 Kilián László kritikus - Veszprém
 Laczkó András kritikus, szerkesztő - Kaposvár
 Lukács Dávid középiskolai tanuló - Nagykanizsa
 Márfai Molnár László kritikus - Sopron
 Matyikó Sebestyén József költő - Siófok
 Meliorisz Béla költő - Pécs
 Németh István Péter költő - Tapolca
 Nyírfalvi Károly költő - Budapest
 Papp P. Tibor kritikus - Szeged
 Penckófer János költő - Beregszász
 Pomogáts Béla irodalomtörténész - Budapest
 Sárkány Márta író - Székesfehérvár
 Szakolczay Lajos irodalomtörténész - Budapest
 Szakony Attila fotóművész - Nagykanizsa
 Szoliva János költő - Nagykanizsa
 Szentmártoni János költő - Budapest
 Szepesi Attila költő - Budapest

PANNON

LŰKÖB

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Baán Tibor, Cukor György, Marsall László, Németh J. Attila, Polner Zoltán, Sárándi József, Szentmártoni János, Vasadi Páter és Villányi László versei • Koppány Zsolt szépprózája • Viktor Pelevin: A π nemzedék (regényrészlet) • Bratka László Viktor Pelevinről • Alföldy Jenő, Lehota János, Tarján Tamás és Vasy Géza tanulmányai • Csernák Árpád egyfelfonásos drámája • Lőrinczy Huba: Egy kutyasétáltató tünődései • Laczkó András: Szapudi András iskolái • MŰ/TEREM - Szokolczay Lajos rovata • Ágh Márton műhelyében • Egy keszt-helyi padlás kincsei - Szabolcs András írása • Bohár András, Dienes Ottó, Fried István, Kelemen Zoltán, Onagy Zoltán és Miltényi Tibor kritikái • Kovács Zoltán fotói és Máté Gyula grafikái • ESŐ - Összeállítás Jász-Nagykun-Szolnok megye művészeinek munkáiból.

1999

Ára: 120 Ft

HOMMAGE
A

D

Boldog Karácsonyt
Merry Christmas!

196

F. de

Tisztelt Hölygem / Uram!

Ön az ötödik évfolyamába lépő PANNON TÜKÖR című kulturális folyóirat legfrissebb számát tartja a kezében. Folyóiratunk regionális jelleggel működik, befogadva a történelmi Pannónia kulturális örökségét, a jelenkor irodalmi, képzőművészeti, színházi és zenei értékeit, valamint azokat a tudós megközelítéseket, melyek a terület honismereti kérdéseit taglalják. Hangsúlyozott szerepet szánunk a határainkon kívül élő magyarság értékei, legfontosabb írói és szellemi mozgalmi bemutatásának.

A folyóirat évente hatszor, a páros hónapokban jelenik meg, nagyalakú, A/4-es formátumban, gazdag és informatív képanyaggal, színes betétlapokkal. Célunk az olvasmányosság. Politikai irányzatot nem követünk.

Ön, akit baráti körünkbe hívunk, a mellékelt csekken előfizetheti a folyóiratot. Az éves előfizetési díj (420 Ft) oly csekély, hogy bizonyosan nem érzi áldozatnak, ha támogatására számítunk. - Ha kívánja, levélben újabb csekket /csekkeket küldünk; közületeknek számlát adunk.

Baráti kéznyújtására számítva, tisztelettel köszönti a lap szerkesztői nevében:

Nagykanizsa, 1999. december hó

A lap szerkesztői és kiadója

A Zalai írók Egyesülete köszönetét fejezi ki az adózó állampolgároknak az 1998. évi adójukból felajánlott 1 %-ért. További szíves segítségüket előre is köszönjük.
Adószámunk: 18955015-1-20